

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ**

Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису

УДК 327.5(569.4:53):327(73:47)(091)

ПАРАМОНОВ ДЕНИС ЮСУПОВИЧ

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЄГИПТО-ІЗРАЇЛЬСЬКЕ ПРОТИСТОЯННЯ 50-70-Х РОКІВ ХХ
СТОЛІТТЯ В АМЕРИКАНО-РАДЯНСЬКИХ ВІДНОСИНАХ**

Спеціальність – 07.00.02 – всесвітня історія

Історичні науки

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
Д.Ю.Парамонов

Науковий керівник:

ФІЛІПОВИЧ МИРОСЛАВА БОГДАНІВНА, канд. іст. наук, доцент

Луцьк – 2023

АНОТАЦІЯ

Парамонов Д. Ю. Єгипто-ізраїльське протистояння 50-70-х років ХХ століття в американо-радянських відносинах. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія. – Волинський національний університет імені Лесі Українки, Луцьк, 2023.

Нині ми можемо констатувати, що у міжнародній політиці існує, щонайменше, два розтягнутих у часі тривалих регіональних конфлікти, які розпочалися одразу по завершенні Другої світової війни, і, які тривають до сучасних днів – це Близькосхідний та Корейський конфлікти. Близький Схід в останнє століття належав до сфери перетину геополітичних інтересів найважливіших політичних гравців світової політики. Після завершення Другої світової війни, із появою на політичній карті Держави Ізраїль, досліджуваний регіон, стає центром гострого протистояння не лише арабських країн та Ізраїлю, але й Сполучених Штатів Америки і Радянського Союзу. У дисертації досліджено американсько-радянські відносини крізь призму протистояння Єгипту та Ізраїлю у період апогею холодної війни.

Наскільки складним та важливим регіоном був і залишається Близький Схід у світовій політиці свідчить хоча б той факт, що і до сьогодні тут перетинаються стратегічні інтереси багатьох країн, а арабо-ізраїльське протистояння із сумною регулярністю спалахує знову і знов. Тому актуальність досліджуваної проблеми є безсумнівною, адже представлена дисертація покликана допомогти глибше зрозуміти витоки та причини конфлікту, порівняти його різні етапи задля віднайдення ефективних механізмів, що стануть у пригоді при врегулюванні конфліктної ситуації в регіоні в майбутньому. Досвід багаторічного протистояння Держави Ізраїль із арабськими країнами буде також корисним для вивчення в Україні, адже війна із потужнішим ресурсно та більшим територіально сусідом – це той

виклик з яким зіштовхнулася сьогодні Україна і десятиліттями протистоїть Ізраїль.

У вступі обґрунтовано актуальність дисертації, охарактеризовано хронологічні рамки, сформульовано мету та завдання дослідження, визначено його об'єкт та предмет, розкрито наукову новизну дисертації та охарактеризовано методи дослідження, які використав автор. Розкрито, також, практичне значення роботи, подано характеристику апробації результатів дослідження, її структури та обсягу.

Матеріали дисертації матимуть широке практичне застосування і можуть бути використані для поглибленого наукового вивчення зовнішньої політики Союзу РСР та США щодо Близького Сходу, а також при підготовці спеціальних курсів для вищих учбових закладів. Узагальнений досвід ізраїльської практики протистояння може бути використаний і для України в умовах сучасної війни з Російською Федерацією.

В першому розділі – «Стан наукової розробки, джерельна база та методологічні основи дослідження» – узагальнено та проаналізовано науковий доробок вітчизняних та зарубіжних дослідників, що прямо чи опосередковано стосується задекларованої наукової проблеми, охарактеризовано джерельну базу дисертації, що включає у себе низку опублікованих документів, матеріали преси та спогади лідерів досліджуваних держав, політичних діячів пов'язаних із регіоном та дипломатів. Описано, також, методи, що використовувалися автором для проведення комплексного дослідження, визначено його концептуальні засади, з'ясовано основний термінологічний апарат.

Залучені до написання дисертації опубліковані матеріали та джерела склали достатній науковий пласт, який дозволяє повною мірою проаналізувати та вивчити досліджувану проблему. Різноманітність джерельного матеріалу дозволила співставити та порівняти позиції сторін, що приймали активну участь у близькосхідному протистоянні, визначити

особливості та простежити наслідки цього протистояння для регіону зокрема, та світових міжнародних відносин, загалом.

У другому розділі – «Єгипто-ізраїльський конфлікт на постколоніальному просторі: регіональні та міжнародно-політичні аспекти», що поділений на три змістових підрозділи – визначено стратегічні курси США та СРСР на початок 50-х років ХХ століття, проаналізовано вектори міжнародних взаємин та особливості застосування силових факторів, вивчено ідеологічне обґрунтування зовнішньої політики Сполучених Штатів та Радянського Союзу. Доведено, що зближення Ізраїлю з Союзом РСР із самого початку було приречене на провал через демократизм єврейської держави. Невдача радянсько-ізраїльського союзу підштовхнула Тель-Авів до зближення із Вашингтоном. І попри похолодання американо-ізраїльських взаємин, що стало наслідком Суецької кризи 1956 року, ситуація не дійшла до розриву відносин між США та Державою Ізраїль, як це сталося у випадку з СРСР. Уже на межі 50-60-х років ХХ століття американсько-ізраїльські взаємини переростають у стратегічне партнерство.

Автор дисертації доводить, що у час найгостріших близькосхідних криз, обидві наддержави і СРСР, і США стояли на досить близьких позиціях, навіть, об'єднуючись, як, наприклад, це сталося під час Суецької кризи, задля того, аби змусити Францію, Велику Британію та Ізраїль вивести війська із зони Суецького каналу.

Третій розділ дисертації – «Загострення американо-радянського суперництва на Близькому Сході (друга половина 50-х – початок 70-х років ХХ століття)» також поділено на три підрозділи у яких, автор дисертації стверджує, що у 50-70-х роках ХХ століття Близькосхідний регіон було остаточно втягнуто у холодну війну: кожна із країн регіону мала здійснити свій вибір по який бік барикад вона у цьому протистоянні. Частина країн регіону позиціонувала себе, як прихильники «третьої сили» приймаючи участь у Русі Неприєднання і заперечуючи власну приналежність до будь-якого із блоків протистояння. Однак, це не заважало згаданим країнам

отримувати допомогу як від Заходу, так і від соціалістичного табору і, навіть, розміщувати на своїх територіях війська одного чи іншого військово-політичного блоку.

На середину 60-х років ХХ століття очевидним стає докорінний злам у міжнародно-політичній ситуації на Близькому Сході. Низка подій, що відбувалися у регіоні починаючи із 1964 року мала незворотні наслідки, що у результаті призвели до Шестиденної війни 1967 року. Остання кардинально змінила розстановку сил у досліджуваному регіоні, а наступна війна «Йом Кіпур» та єгипто-ізраїльські домовленості другої половини 70-х років ХХ століття іще більше змінили ситуацію на Близькому Сході.

Четвертий розділ дисертації – «Між війною та миром: актуальні ізраїльські практики для України» узагальнює багаторічний досвід Держави Ізраїль у протистоянні із державами-сусідами, що чисельно та ресурсно значно переважали єврейську державу. Практичний досвід, набутий у численних конфліктах та політичному протистоянні є надзвичайно цінним та актуальним для України в умовах триваючої війни з Російською Федерацією, як і практика пошуку союзників та інформаційна війна. Дисертантом проаналізовано ізраїльські практики протистояння та здійснено спробу їх адаптації до українських реалій. Саме у проведенні паралелей та виокремленні схожих сценаріїв полягає новизна дисертаційного дослідження та його практична цінність.

Не зважаючи на часову віддаленість від сьогодення досліджуваного у дисертації історичного періоду, досвід, який сьогодні наявний у арсеналі Держави Ізраїль не втрачає своєї актуальності як для самого Ізраїлю, так і для України. Адже постійне співіснування із сусідами-ворогами, зміцнення та вдосконалення державної безпеки, відбудова/розбудова інфраструктури та формування психологічної і моральної стійкості суспільства в умовах війни та ворожої пропаганди – є незмінними надважливими складовими для держави, яка перебуває у стані війни, або військової загрози.

Загалом, дисертант різносторонньо розкрив усі аспекти та особливості єгипто-ізраїльських відносин у період 50-70-років ХХ століття та проаналізував американо-радянські відносини крізь призму близькосхідного протистояння. Дисертація особлива тим, що представлений ракурс (суперництво Москви та Вашингтону на Близькому Сході у період президенства Д. Ейзенхауера, Дж. Кенеді, Л. Джонсона, Р. Ніксона, Дж. Форта та Дж. Картера, а з радянського боку М. Хрущова та Л. Брежнєва) мало розкрита у вітчизняній історіографії. Висновки, що їх робить автор базуються на ґрунтовному аналізі, є неупередженими та незаангажованими.

Ключові слова: єгипто-ізраїльське протистояння, американо-радянські відносини, Близький Схід, геополітичне суперництво, Ізраїль, США, СРСР, Єгипет, холодна війна, арабо-ізраїльський конфлікт, міжнародні відносини, Суецька криза, Шестиденна війна, арабські країни.

ABSTRACT

Egyptian-Israeli confrontation of the 50-70s of the twentieth century in the US-Soviet relations. – Qualification work as a manuscript.

Dissertation for the degree of Candidate of Historical Sciences in the specialty 07.00.02 – World History. – Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, 2023.

Today we can state that in international politics there are at least two long-term regional conflicts that began immediately after the end of the Second World War, and which continue to the present day – these are the Middle East and Korean conflicts. In the last century, the Middle East belonged to the sphere of intersection of geopolitical interests of the most important political players in world politics. After the end of the Second World War, with the appearance of the State of Israel on the political map, the region under study became the center of acute confrontation not only between the Arab countries and Israel, but also between the United States of America and the Soviet Union. The dissertation examines US-Soviet relations through the prism of confrontation between Egypt and Israel during the apogee of the Cold War.

How complex and important the Middle East was and remains in world politics is evidenced by the fact that to this day the strategic interests of many countries intersect here, and the Arab-Israeli confrontation with sad regulation flares up again and again. Therefore, the relevance of the problem under study is undoubted, because the presented dissertation is designed to help to better understand the origins and causes of the conflict, to compare its different stages in order to find effective mechanisms that will be useful in resolving the conflict situation in the region in the future. The experience of the long-term confrontation between the State of Israel and the Arab countries will also be useful for study in Ukraine, because the war with a more resourceful and larger territorial neighbor is the challenge that Ukraine has faced today and Israel has been resisting for decades.

In the introduction, the relevance of the dissertation is substantiated, the chronological framework is characterized, the purpose and objectives of the research are formulated, its object and subject are defined, the scientific novelty of the dissertation is disclosed and the research methods used by the author are characterized. The practical significance of the work is also disclosed, the characteristics of the approbation of the research results, its structure and volume are presented.

The materials of the dissertation will have a wide practical application and can be used for an in-depth study of the foreign policy of the USSR and the USA towards the Middle East, as well as in the preparation of special courses for higher educational institutions. The generalized experience of the Israeli practice of confrontation can be used for Ukraine in the conditions of the current war with the Russian Federation.

The first section – "The State of Scientific Development, Source Base and Methodological Foundations of the Study" – summarizes and analyzes the scientific achievements of domestic and foreign researchers, which directly or indirectly relates to the declared scientific problem, characterizes the source base of the dissertation, which includes a number of published documents, press materials and memoirs of the leaders of the studied states, politicians associated with the region and diplomats. The methods used by the author to conduct a comprehensive study are also described, its conceptual foundations are defined, and the main terminological apparatus is clarified.

The published materials and sources involved in the writing of the dissertation have formed a sufficient scientific layer that allows you to fully analyze and study the problem under study. The diversity of the source material made it possible to compare and contrast the positions of the parties that took an active part in the Middle East confrontation, to determine the features and trace the consequences of this confrontation for the region in particular, and world international relations in general.

The second chapter – "The Egyptian-Israeli Conflict in the Post-Colonial Space: Regional and International Political Aspects", which is divided into three subsections – defines the strategic courses of the United States and the USSR in the early 50s of the twentieth century, analyzes the vectors of international relations and the peculiarities of the use of force factors, studies the ideological justification of the foreign policy of the United States and the Soviet Union. It is proved that Israel's rapprochement with the USSR from the very beginning was doomed to failure due to the democracy of the Jewish state. The failure of the Soviet-Israeli alliance pushed Tel Aviv towards rapprochement with Washington. And despite the cooling of US-Israeli relations, which was the result of the Suez Crisis of 1956, the situation did not come to a rupture in relations between the United States and the State of Israel, as happened in the case of the USSR. Since the turn of the 1950s and 1960s, U.S.-Israeli relations have been developing into a strategic partnership.

The author of the dissertation argues that during the most acute crises in the Middle East, both superpowers, the USSR and the United States, stood on quite close positions, even uniting, as, for example, it happened during the Suez crisis, in order to force France, Great Britain and Israel to withdraw their troops from the Suez Canal zone.

The third section of the dissertation – "The aggravation of the US-Soviet rivalry in the Middle East (the second half of the 50s – the beginning of the 70s of the twentieth century)" is also divided into three subsections, in which, the author of the dissertation argues that in the 50-70s of the twentieth century, the Middle East region was finally drawn into the Cold War: each of the countries of the region had to make its choice on which side of the barricades it was in this confrontation. Some countries in the region positioned themselves, as supporters of the "third force", taking part in the Non-Aligned Movement and denying their own affiliation with any of the blocs of confrontation. However, this did not prevent these countries from receiving assistance from both the West and the

socialist camp, and even deploying troops of one or another military-political bloc on their territories.

By the mid-60s of the twentieth century, a radical break in the international political situation in the Middle East became obvious. A series of events that took place in the region since 1964 had irreversible consequences, which eventually led to the Six-Day War of 1967. The latter radically changed the balance of power in the region under study, and the next war "Yom Kippur" and the Egyptian-Israeli agreements of the second half of the 70s of the twentieth century further changed the situation in the Middle East.

The fourth chapter of the dissertation – "Between War and Peace: Current Israeli Practices for Ukraine" summarizes the long-term experience of the State of Israel in the confrontation with neighboring states that significantly outnumbered the Jewish state in terms of numbers and resources. The practical experience gained in numerous conflicts and political confrontation is extremely valuable and relevant for Ukraine in the context of the ongoing war with the Russian Federation, as well as the practice of finding allies and information warfare. The dissertation analyzed Israeli practices of confrontation and made an attempt to adapt them to Ukrainian realities. It is in drawing parallels and highlighting similar scenarios that the novelty of the dissertation research and its practical value lies.

Despite the time remoteness from the present of the historical period studied in the dissertation, the experience that is currently in the arsenal of the State of Israel does not lose its relevance both for Israel itself and for Ukraine. After all, constant coexistence with enemy neighbors, strengthening and improving state security, rebuilding/building infrastructure and forming the psychological and moral stability of society in the conditions of war and hostile propaganda are invariable crucial components for a state that is in a state of war or military threat.

In general, the dissertation comprehensively revealed all aspects and features of Egyptian-Israeli relations in the period of the 50-70s of the twentieth century and analyzed the US-Soviet relations through the prism of the Middle East confrontation. The dissertation is special in that the presented perspective (the

rivalry between Moscow and Washington in the Middle East during the presidencies of D. Eisenhower, J. Kennedy, L. Johnson, R. Nixon, J. Fort and J. Carter, and on the Soviet side M. Khrushchev and L. Brezhnev) is little disclosed in domestic historiography. The author's conclusions are based on a thorough analysis, are unbiased and unbiased.

Keywords: Egyptian-Israeli confrontation, US-Soviet relations, Middle East, geopolitical rivalry, Israel, USA, USSR, Egypt, Cold War, Arab-Israeli conflict, international relations, Suez crisis, Six-Day War, Arab countries.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ АВТОРА

ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях:

1. Парамонов Д. Ю. Еволюція ізраїльсько-радянських відносин кінця 40-50-х рр. ХХ ст.: політика та ідеологія. *Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: Історія*. Чернівці: Чернівецький університет, 2023, № 1. С. 159 – 164.

2. Парамонов Д. Ю. Зміни зовнішньополітичного курсу Єгипту на початку 1950-х рр. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2021. № 1. С. 202 – 208.

3. Парамонов Д. Ю. Суецька криза 1956 р. в контексті єгипетсько-ізраїльського протистояння. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Історичні науки*. Київ: Видавничий дім «Гельветика». 2020. № 4. С. 270 – 275.

4. Парамонов Д. Ю. Шестиденна арабо-ізраїльська війна: дипломатичні спроби вирішення конфлікту. *Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис*. Число 28. Луцьк: «Гельветика» 2023. С. 221 – 226.

Статті в іноземних виданнях:

1. Парамонов Д. Ю. Близький Схід після Суецької кризи: міжнародно-політична ситуація. *Knowledge, Education, Law, Management*.

2020, № 1 (29). С. 298 – 307.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Парамонов Д. Ю. Арабо-ізраїльський конфлікт, як досвід у російсько-українському протистоянні. *XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція. Тези доповідей*. Чернівці: Технодрук, 2023. С. 215 – 218.

2. Парамонов Д. Ю. Близький Схід в системі геополітичних координат 1970-1980 рр. *Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне майбутнє: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів (16-17 квітня 2008 року). У 2-х т.* Луцьк: РВВ «Вежа» Волин.нац.ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. Т. 1. С.196-197.

3. Парамонов Д. Ю. Боротьба за історичну спадщину на прикладі єгипетсько-ізраїльського протистояння. *Українська історія у публічному просторі : матеріали I Міжнародної науково-практичної конференції, 19 – 21 травня 2023 р., м. Луцьк.* Львів – Торунь : Liha-Pres, 2023. С 65-68.

4. Парамонов Д. Ю. Зовнішньополітичний курс Єгипту на початку 50-х років ХХ століття. *Asta Securitatae Volynienses*. No 2, Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 36 – 42.

5. Парамонов Д. Ю. Єгипетсько-ізраїльське протистояння: витоки та причини. *Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методики їх викладання: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Рівне, 19 травня 2023 року) / Приватний вищий навчальний заклад «Міжнародний економіко-гуманітарний університет імені академіка Степана Дем'янчука».* Рівне, 2023. С. 95 – 99.

6. Парамонов Д. Ю. Кемп-девідські та Вашингтонські угоди в регулюванні арабо-ізраїльського конфлікту. *Українське державотворення: проблеми і сучасність: Збірник наукових праць.* Луцьк, 2007. С.83 – 86

7. Парамонов Д. Ю. Суецька криза 1956 р. як чинник національного протистояння в єгипетського-ізраїльському конфлікті. *Asta Securitatae Volynienses*. No 1, Одеса: Видавничий дім «Гельветика». 2023. С. 42 – 48.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	13
РОЗДІЛ 1. СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	19
1.1. Історіографія проблеми.....	19
1.2. Джерельна база.....	51
1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження.....	59
РОЗДІЛ 2. ЄГИПТО-ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ НА ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ПРОСТОРІ: РЕГІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ.....	72
2.1. Історичні витоки, причини та етапи єгипетсько-ізраїльського протистояння.....	72
2.2. Близькосхідна політика СРСР та США наприкінці 40-х – на початку 50-х років ХХ століття.....	86
2.3. Суецька криза та зіткнення радянсько-американських інтересів.....	100
РОЗДІЛ 3. ЗАГОСТРЕННЯ АМЕРИКАНО-РАДЯНСЬКОГО СУПЕРНИЦТВА НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 50-Х - ПОЧАТОК 70-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)...	121
3.1. Американсько-радянське протистояння: від Суецької кризи до війни «Йом Кіпур».....	121
3.2. Політична, військова та економічна підтримка сторін конфлікту.....	139
3.3. Кемп-девідські і Вашингтонські угоди та зміна міжнародно- політичної ситуації в регіоні.....	152
РОЗДІЛ 4. МІЖ ВІЙНОЮ ТА МИРОМ: АКТУАЛЬНІ ІЗРАЇЛЬСЬКІ ПРАКТИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ.....	162
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	193
ДОДАТКИ.....	227

ВСТУП

Актуальність теми. Як показує історичний досвід, нині у міжнародній політиці існує, щонайменше, два, розтягнутих у часі, тривалих регіональних конфлікти, які розпочалися одразу по завершенні Другої світової війни, і, які тривають до сучасних днів – це Близькосхідний та Корейський конфлікти. Держава Ізраїль з моменту її утворення постає в епіцентрі конфлікту на Близькому Сході, котрий зі різною мірою інтенсивності триває уже восьме десятиліття, і, як показує практика, має досить віддалені і не чіткі перспективи щодо врегулювання.

Близький Схід в останнє століття належав до сфери перетину геополітичних інтересів найважливіших політичних гравців світової політики. Після завершення Другої світової війни, із появою на політичній карті Держави Ізраїль, досліджуваний регіон, стає центром гострого протистояння не лише арабських країн та Ізраїлю, але й Сполучених Штатів Америки і Радянського Союзу. У дисертації досліджуються американсько-радянські відносини крізь призму протистояння Єгипту та Ізраїлю у період апогею холодної війни – цей період, на переконання автора, був найбільш складним та суперечливим в історії існування Держави Ізраїль, а досліджуване протистояння на Близькому Сході відіграло важливу роль у холодній війні. Арабська Республіка Єгипет, як відомо, об'єднувала арабський світ у боротьбі з Ізраїлем, будучи учасником чотирьох воєн у період з кінця 40-70-х років ХХ століття. У досліджуваний період саме Єгипет виступає своєрідним ретранслятором та рупором антиізраїльських настроїв на Близькому Сході.

Наскільки складним та важливим регіоном був і залишається Близький Схід у світовій політиці свідчить і той факт, що і до сьогодні тут перетинаються стратегічні інтереси багатьох країн, а арабо-ізраїльське протистояння із сумною регулярністю спалахує знову і знов. «Гібридне протистояння» США та Російської Федерації на Близькому Сході досі чітко виражене, із єдиною заувагою, що нині в це протистояння, що набуло

глобального характеру, втягнута і Україна. Тому **актуальність досліджуваної проблеми** є безсумнівною, адже представлена дисертація покликана допомогти глибше зрозуміти витoki та причини конфлікту, порівняти його різні етапи задля віднайдення ефективних механізмів, що стануть у пригоді при врегулюванні конфліктної ситуації в регіоні у майбутньому. Досвід багаторічного протистояння Держави Ізраїль із арабськими країнами буде також корисним для вивчення в Україні, адже війна із потужнішим ресурсно та більшим територіально сусідом – це той виклик з яким зіштовхнулася сьогодні Україна і десятиліттями протистоїть Ізраїль.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження лежить у площині основних напрямів наукових досліджень та перспективних науково-дослідних робіт кафедри всесвітньої історії Волинського національного університету імені Лесі Українки, а також виконувалося у межах наукового проєкту «Інформаційна війна як новий вимір геополітичної реалізації» (№ державної реєстрації 0118U0066165) за темою: «Проблеми захисту інформаційного простору та національної інформаційної безпеки» на 2016 – 2018 роки.

Мета і задачі дослідження. Метою представленої дисертації є дослідження причин та результатів протиборства Єгипту та Ізраїлю і вивчення нових зрізів у ідеологічному та політичному протистоянні США та СРСР на Близькому Сході у 50-70-х роках ХХ століття.

Задля досягнення головної мети наукового дослідження передбачається вирішення наступних наукових **завдань**:

– із сучасних методологічних позицій проаналізувати стан наукової розробки досліджуваної проблеми; встановити повноту її джерельного забезпечення, окреслити застосовані у дисертації методологію, принципи та методи дослідження;

- простежити витoki єгипто-ізраїльського конфлікту та його регіональні і міжнародно-політичні наслідки, з'ясувавши роль світових політичних гравців у цьому конфлікті;
- дослідити еволюцію близькосхідної політики США та СРСР впродовж 50-70-х років ХХ століття;
- простежити військову, політичну та економічну допомогу сторонам конфлікту з боку СРСР і США та проаналізувати вплив цієї допомоги на інтенсивність та результати протистояння;
- проаналізувати вплив Кемп-девідських та Вашингтонських угод на зміну міжнародно-політичної ситуації на Близькому Сході;
- виокремити актуальні ізраїльські практики протистояння з арабським світом та простежити можливість адаптації цього досвіду для України в умовах триваючої війни з Російською Федерацією.

Об'єктом дослідження є близькосхідна політика США та СРСР 50-70-х років ХХ століття. **Предметом дослідження** виступає єгипто-ізраїльське протистояння впродовж 1950-1970 років.

Хронологічні рамки дисертаційної роботи.

Нижня хронологічна межа дослідження визначається межою 40-50-х років ХХ століття, оскільки саме у цей період відбувається становлення Держави Ізраїль та пошук нею власної ніші у міжнародних відносинах. Верхня хронологічна межа дисертації пояснюється кінцем 70-х років ХХ століття, часом, коли було укладено Кемп-девідські та Вашингтонські угоди, котрі мали значний вплив на зміну міжнародно-політичної ситуації на Близькому Сході, ознаменували собою мир між сторонами конфлікту.

Автор дозволяє собі невеликий відхід від визначених хронологічних меж, зокрема при аналізі причин та передумов конфлікту, невеликий вихід за нижню хронологічну межу. Виокремлюючи набутий Ізраїлем досвід у протистоянні із Єгиптом, зокрема, та арабським світом загалом, та при аналізі актуальних ізраїльських практик у війні із арабським світом, автор виходить за верхню хронологічну межу задля узагальнення цього досвіду.

Територіальні межі представленої роботи є доволі широкими оскільки охоплюють території Арабської Республіки Єгипет та Держави Ізраїль, іноді із узагальненнями, що стосуються прилеглих країн, що у сукупності складають окремий міжнародно-політичний регіон – Близький Схід, а також території США та СРСР, які безпосередньо впливали на ситуацію у регіоні або втручалися у єгипто-ізраїльське протистояння.

Наукова новизна дисертації полягає в тому, що у результаті здійсненого наукового пошуку отримані такі нові результати:

вперше:

- в українській науці здійснено комплексний аналіз впливу єгипто-ізраїльського протистояння на трансформацію американо-радянських відносин;

- вивчено особливості ідеології СРСР щодо Близькосхідної проблеми та наслідки її впливу на зовнішню політику Союзу РСР;

- здійснено порівняльний аналіз політичної та військової допомоги з боку США та СРСР сторонам протистояння;

- досліджено сутність протиставлення двох ідеологічних концептів США та СРСР другої половини 50 – 70 років ХХ століття;

- узагальнено досвід протистояння Держави Ізраїль із сусідніми арабськими країнами та адаптовано його до реалій сучасної російсько-української війни, сформульовано рекомендації для України, як на час військового протистояння, так і щодо майбутньої відбудови країни;

уточнено:

- форми та методи реалізації близькосхідної політики США та СРСР у 50-70-х роках ХХ століття;

- особливості американських та радянських підходів щодо вирішення кризових ситуацій на Близькому сході у досліджуваний період;

набули подальшого розвитку:

- систематизація результатів щодо вивчення єгипто-ізраїльського протистояння в українській та зарубіжній історіографії;

- розробка теоретико-методологічних основ дослідження єгипто-ізраїльського протистояння в американо-радянських відносинах;
- дослідження зовнішньополітичних векторів США та СРСР щодо інших країн Близького Сходу у роки холодної війни.

Методи дослідження. При виборі методів наукового дослідження автор дисертації керувався науковою доцільністю, саме тому в основі дисертації лежить низка наукових методів та принципів, що притаманні сучасній історичній науці. Це, зокрема, метод системного аналізу, порівняльно-історичний, типологічний та індуктивний методи. При підготовці дисертації основними принципами, якими послуговувався автор були історизм та об'єктивність, багатofакторність та наукова системність, а базою на яку опирається робота є синтез різноманітних теорій міжнародних відносин, три із яких стали основними для аналізу досліджуваних міжнародних взаємин, це: лібералізм, реалізм та конструктивізм.

Окрім того, широко застосовувалися принципи формальної логіки, порівняння і зіставлення, враховувалися концептуально важливі розробки, теоретичні висновки та узагальнення, що сприяли осмисленню принципових положень дисертації.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що результати матимуть широке застосування в таких сферах:

- у науково-дослідницькій галузі для поглиблення досліджень з історії Держави Ізраїль, історії Арабської Республіки Єгипет, історії міжнародних відносин, історії США та історії СРСР;
- наукові положення дисертації та її висновки можуть бути використані для читання лекцій та спецкурсів у ЗВО, а також для підготовки тематичних матеріалів щодо історії та еволюції близькосхідного конфлікту та окремих сторінок холодної війни;
- виокремлені актуальні ізраїльські практики та досвід протисояння з арабським світом можуть бути частково адаптованими та використаними Україною не лише в умовах триваючої війни з Російською

Федерацією, а й при мирній відбудові країни після завершення війни, та реінтеграції окупованих територій.

Апробація результатів дослідження відбувалася шляхом презентації основних положень дисертації на фаховому семінарі Волинського національного університету імені Лесі Українки, а також під час виступів та доповідей на конференціях, наукових семінарах та круглих столах. Це зокрема: Всеукраїнська наукова конференція «Українське державотворення: проблеми і сучасність»: 7 грудня 2007 року (Луцьк, 2007); II Міжнародна науково-практична конференція аспірантів і студентів «Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне майбутнє» 16-17 квітня 2008 року (Луцьк, 2008); Круглий стіл «Міжнародні відносини у Центрально-Східній Європі 1921 – 1945 роки» 8 травня 2019 року (Луцьк, 2019); I Міжнародна науково-практична конференція «Українська історія у публічному просторі» 19 – 21 травня 2023 року (Луцьк, 2023); Всеукраїнська науково-практична конференція «Актуальні питання історії України, всесвітньої історії та методики їх викладання» 19 травня 2023 року (Рівне, 2023); XIV Буковинська міжнародна історико-краєзнавча конференція 27-28 жовтня 2023 року (Чернівці, 2023).

Публікації за темою дослідження. Основні положення і результати наукового дослідження викладено автором у 12-ти публікаціях, із них: 5 – у наукових фахових збірниках, з яких одна індексується в науково-метричній базі Scopus (іноземне видання, Республіка Польща), 7 – як матеріали Всеукраїнських та Міжнародних конференцій. Усі публікації є одноосібними.

Структура дисертації обумовлена її змістом, метою та завданнями. Дисертаційне дослідження побудовано за проблемно-хронологічним принципом та включає вступ, чотири розділи, що розділені на дев'ять підрозділів, висновки, список використаних джерел та літератури, що налічує 388 позицій. Обсяг тексту дисертації складає 180 сторінок, загальний обсяг 239 сторінок.

РОЗДІЛ 1.

СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ, ДжЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія проблеми

Особливістю дослідження єгипто-ізраїльського протистояння є аналіз його впливу на американо-радянські відносини у 50-70-х роках ХХ століття. Задля всебічного висвітлення проблеми у дисертації використовувалися доробки американських, європейських, ізраїльських та українських дослідників. В зарубіжній історіографії домінують праці, що розкривають політику Сполучених Штатів Америки на Близькому Сході, політичне протистояння США і СРСР щодо Близькосхідних криз досліджуваного періоду, а також праці, що вивчають наслідки близькосхідних конфліктів. Однак, на сьогоднішній день в українській історіографії не існує комплексного дослідження, котре б відтворювало цілісну картину єгипто-ізраїльського протистояння крізь призму американо-радянських відносин 50-70-х років ХХ століття (йдеться, передусім, про саме такий часовий відтинок). Найчастіше у центрі уваги істориків, політологів та спеціалістів з міжнародних відносин постає палестино-ізраїльський конфлікт, «іракська криза», арабо-ізраїльське протистояння впродовж другої половини ХХ – поч. ХХІ століть, тощо. Такий стан речей засвідчує, що існують очевидні прогалини у дослідженнях і актуалізує представлену дисертацію.

Автор вважає за доцільне використати проблемний підхід до аналізу стану наукової розробки дисертаційної проблеми, а тому усю наявну історіографію умовно згруповано за декількома ключовими аспектами: 1) дослідження єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ століття та переговорного процесу між Єгиптом та Ізраїлем у 70-х роках ХХ століття; 2) політика США на Близькому Сході у період 50-70-х років ХХ століття; 3) зовнішня політика СРСР щодо Ізраїлю та Єгипту у досліджуваній період; 4)

американо-радянські відносини крізь призму єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ століття; 5) узагальнюючі праці, що стосуються проблематики Близького Сходу загалом, і стали корисними для автора дисертації при аналізі міжнародно-політичної ситуації в регіоні як у досліджуваній період, так і у пізніший період, задля оцінки наслідків арабо-ізраїльського протистояння, та можливих запозичень актуальних практик Держави Ізраїль для України в умовах протистояння зовнішній агресії.

Тож, охарактеризуємо окремо кожен із умовно виділених груп.

До першої, виділеної нами, групи історіографії, як зазначалося вище, віднесено дослідження єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ століття та переговорного процесу між Єгиптом та Ізраїлем у 70-х роках ХХ століття. З поміж вагомих праць у яких досліджується єгипто-ізраїльське протистояння загалом та арабо-ізраїльський конфлікт зокрема слід назвати роботи американських дослідників міжнародників Г. Кіссінджера¹, Ж. Фрідмена², французьких вчених Р. Арона³, Т. Гарсін⁴, Р. Кагана⁵, Ж.-К. Нотена⁶, британського політика та історика П. Кальвокорессі⁷, українських вчених А. Воловича⁸, С. Зінько⁹.

¹ Keiswetter A. The Arab Spring: implications for US policy and interests. Middle East Institute, 2012. URL: <http://www.mei.edu/content/arab-springimplications-us-policy-and-interests> Дата доступу: 5.10.2023 р.; Kissinger H. Defining a U.S. role in the Arab Spring. The International

Herald Tribune, 2.04.2012. URL: <http://www.henryakissinger.com/articles/iht040212.html> Дата доступу: 5.10.2023 р.

² Friedman T. France and the United States are at war. New York Times. September 18, 2003.

³ Арон Р. Мир і війна між націями : пер. з фр. Київ, 2000. 688 с.

⁴ Garcin T. Les contradictions de la politique étrangère américaine durant la crise iraquienne. Annuaire français de relations internationales 2004. Vol. V. Bruxelles, 2004.

⁵ Kagan R. La Puissance et la faiblesse. L'Europe et les Etats-Unis ont-ils encore un avenir commun ? Plon. Paris, 2003. 158 p.

⁶ Notin J.-Ch. La vérité sur notre guerre en Libye. Fayard. 2012. 583 p.

⁷ Кальвокорессі П. Мировая политика после 1945 года : в 2-х кн. Кн. 1. : пер. с англ. Москва, 2000. 588 с.

⁸ Волович О. Близькосхідна конференція в Парижі. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/01-24-volovych/> Дата доступу 17.12. 2019 р.

⁹ Зінько С. Країни Близького Сходу в сучасних міжнародних інформаційних відносинах: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2009. 364 с.

Ізраїльська історіографія, що зверталася до дослідження головних аспектів єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ століття представлена в першу чергу працями А. Епштейна¹⁰ у яких досліджуються арабо-ізраїльські відносини від генези протистояння до усіх фаз конфлікту і зв'язуються воєдино конфлікти між Єгиптом та Ізраїлем із дипломатією США і СРСР у регіоні. Праці А. Епштейна вирізняються незаангажованим поглядом, широтою документальної бази на яку опираються, проведеними паралелями щодо різних етапів міждержавного протистояння.

Більш конкретним подіям, як наприклад, єгипто-ізраїльському протистоянню навколо Суецького каналу у 1956 році присвячено низку наукових праць американських та британських дослідників, у яких їх автори вивчають причини, перебіг та наслідки конфлікту. Це зокрема роботи М. Адамса¹¹, Б. Аврама¹², А. Дж. Баркера¹³, Р. Боуї¹⁴, Р. Бреддона¹⁵, Р. Енрікеса¹⁶, Т. Г'ю¹⁷, П. Джонсона¹⁸, Ф. Веріті¹⁹ – усі вони побачили світ невдовзі після Суецької кризи і базуються на численних документах та спогадах свідків чи безпосередніх учасників подій.

¹⁰ Эпштейн А. Д. Ближайшие союзники? Подлинная история американо-израильских отношений : в 2-х т. Т. 1 : Эпоха межгосударственных войн : от Второй мировой Войны до Судного дня, 1945-1973. Иерусалим, 2014. 310 с.; Эпштейн А. Д. Войны и дипломатия. Рабо-израильский конфликт в ХХ веке. Київ, 2003. 215 с.; Эпштейн А. Д. Вторая встреча: как друг друга не поняли Давид Бен-Гурион и Джон Кеннеди. URL: <http://hadashot.kiev.ua/content/vtoraya-vstrecha-kak> (дата звернення: 31.08.2019).; Эпштейн А. Д., Кожеуров С. Россия и Израиль : трудный путь навстречу. Иерусалим, Москва, 2011. 222 с.

¹¹ Adams M. Suez and after : Year of crisis. Boston, 1958. 225 p.

¹² Avram B. The evolution of the Suez Canal status from 1869 up to 1956 : A historico-juridical study. Geneve, Paris, 1958. 170 p.

¹³ Barker A. J. Suez the seven day war. London, 1964. 223 p.

¹⁴ Bowie R R. International crises and the role of law. Suez 1956. London, New York, 1974, 148 p.

¹⁵ Braddon R. Suez : splitting of a nation. London, 1973. 253 p.

¹⁶ Henriques R. One hundred hours to Suez : An account of Israel's campaign in the Sinai eninsula. London, 1957. 253 p.

¹⁷ Hugh T. The Suez affair. London, 1967. 259 p.

¹⁸ Johnson P. The Suez war. London, 1957. 145 p.

¹⁹ Verity F. Guilty men of Suez. London, 1957. 46 p.

Важливими для написання дисертаційної роботи стали праці британських вчених, зокрема, Д. Карлтон²⁰ досліджував роль Великої Британії у Суецькій кризі, англійський вчений Дж. Коннелл²¹ окрім перебігу самої кризи аналізує причини, що призвели до неї. Економічну дипломатію під час Суецької кризи вивчав Д. Кунц²².

Події єгипетської революції і втручання Великої Британії у внутрішню політику Єгипту, а також роль Г.А. Насера, як лідера, що консолідував арабів у боротьбі проти Ізраїлю відбиті у працях англійських та американських вчених, зокрема С. Блацквела²³,²⁴ Х. Краманса²⁵, Д. Далеса²⁶, Д. Йостена²⁷, А. Натінга²⁸, Р. Стівенса²⁹.

Серед ізраїльських дослідників, які вивчали протистояння між Єгиптом та Ізраїлем, слід виділити професора Тель-Авівського університету, знаного арабіста М. Хатіна³⁰. Переломним моментом у протистоянні Єгипту та Ізраїлю автор справедливо вважає Кемп-девідські мирні домовленості між країнами і переконаний, що вони поклали кінець збройному протистоянню.

Палестинець за походженням, нині професор Колумбійського університету Е.-В. Саїд, автор знаменитої книги «Орієнталізм»³¹ досить критично відноситься до європейського і американського сприйняття Сходу

²⁰ Carlton D. Britain and the Suez crisis. New York, Oxford, 1989. 174 p.

²¹ Connell J. The most important country : The true story of the Suez crisis and the events leading to it. London, 1957, 240 p.

²² Kunz D. B. The economic diplomacy of the Suez crisis. Chapel Hill, 1991. 295 p.

²³ Blackwell St. British Military Intervention and the Struggle for Jordan: King Hussein, Nasser and the Middle East crisis, 1955-1958. New York, London, 2009. 254 p.

²⁴ Blackwell St. Pursuing Nasser : The Macmillan Government and the Management of British Policy Towards the Middle East Cold War, 1957-63 // Cold War History. April 2004. Vol. 4. No. 3. P. 85-104.

²⁵ Cremeans Ch. D. The Arabs and the World : Nasser`s Arab Nationalist Policy. New York, 1963. 342 p.

²⁶ John Foster Dulles and the Diplomacy of the Cold War / ed. by I. Immerman. Princeton, 1990. 312 p.

²⁷ Joesten J. Nasser : The rise to power. London, 1960. 224 p.

²⁸ Nutting A. Nasser. London, 1972. 491 p.

²⁹ Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. 635 p.

³⁰ Хатина М. Египетско-израильский мирный договор: процесс и результаты. Иерусалим: издание культурно-просветительного общества «Тезна», 2002. 130 с.

³¹ Саид Э.В. Ориентализм. Западные концепции Востока / пер. с англ. А.В. Говорунова. Санкт-Петербург: Русский мир, 2006. 636 с.

та колоніальної політики, що її здійснювали країни Європи. Саме в останній Е.-В. Саїд вбачає причини конфліктів на Близькому Сході. Е.-В. Саїд наголошує на цивізаційних відмінностях арабів, зокрема палестинців від ізраїльтян, чітко увиразнюючи симпатії до арабів.

Серед праць арабських дослідників, які опрацював автор дисертації, слід виділити наукові розвідки С. Абуржейли³² та М. Фаузі³³. Зокрема, перший, С. Абуржейла, на основі численних документів та мемуарної літератури досліджує усі складнощі на перипетії Кемп-девідського мирного переговорного процесу, що на ініціативу президента США Дж. Картера відбувся наприкінці 70-х років ХХ століття. Автор розкриває мало відомі факти переговорів, аналізує тиск, який чинився з боку Ізраїлю на єгипетського очільника А. Садата, та простежує еволюцію договірних позицій Єгипту та Ізраїлю. С. Абуржейла вивчив усі наслідки Кемп-девідських договорів, як для Ізраїлю так і для Єгипту у короткій та тривалій перспективі і приходять до висновку, що із підписанням договорів у Кемп-Девіді та Вашингтоні Близькосхідна політика Радянського Союзу потерпіла повне фіаско, а вплив СРСР у регіоні різко послабився. Деякі праці С. Абуржейли опубліковані у вітчизняних виданнях українською мовою, що робить їх доступними для широкого кола науковців.

Єгипетський історик М. Фаузі вивчає передумови, причини та перебіг жовтневої війни 1973 року між Єгиптом та Ізраїлем, що відома в історії як війна Судного дня, або ж війна Йом-Кіпур. На основі єгипетських документів та спогадів безпосередніх учасників тих подій, дослідник, відтворює складнощі політичної ситуації, яка виникла із початком війни та після поразки у ній Єгипту. Монографія М. Фаузі містить чимало ідеологічних штампів та простежуванні упередження щодо основних

³² Абуржейла С.Е. Кемп-Девідські угоди як зразок політичного компромісу. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Випуск 20. Київ, 2016. С. 41 – 48.

³³ Фаузі М. Війна у жовтні 1973 року, дослідження майбутнього арабського дому. Каїр, 1989. (370 с.).

геополітичних гравців на Близькому Сході: США, СРСР та Ізраїлю. Попри це, книга, неодмінно, зацікавить фахівців з історії Близького Сходу оскільки містить величезний фактичний та статистичний матеріал, побудована на численних документах та мемуарній літературі. На думку автора дисертації, аналізована монографія унаочнює офіційну позицію єгипетської влади та чітко ілюструє ставлення Єгипту до міжнародно-політичної ситуації у світі в період 70-х та на початку 80-х років ХХ століття.

Чимало наукових праць присвячено ролі палестинської проблеми у єгипто-ізраїльському конфлікті, зокрема, та арабо-ізраїльському протистоянні загалом. Дослідники акцентують увагу на аналізі причин і передумов конфлікту, вивчають міжарабські відносини, внутрішню та зовнішню політику держав Близького Сходу. У цьому сенсі слід згадати праці американського політика Г. Кіссінджера³⁴, французького дослідника Р. Арона³⁵.

Серед українських дослідників, які займалися вивченням арабо-ізраїльського конфлікту та процесів мирного врегулювання на Близькому Сході слід виділити праці А. Захарченко³⁶, які зосереджені, також, на аналізі проблем та результатів мирного переговорного процесу, здійснюється прогнозування щодо подальшої ситуації навколо мирного врегулювання в регіоні. Іще один аспект, що досліджує А. Захарченко³⁷: роль релігійного

³⁴ Кіссінджер Г. Дипломатія – Глава 22. Сдерживание в виде чехарды: Суэцкий кризис URL: http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/kissing/21.php Дата доступу: 1.07.2020 р.; Kissinger H. Defining a U.S. role in the Arab Spring. The International Herald Tribune, 2.04.2012. URL: <http://www.henryakissinger.com/articles/iht040212.html> Дата доступу: 5.10.2023 р.

³⁵ Арон Р. Мир і війна між націями : пер. з фр. Київ, 2000. 688 с.

³⁶ Захарченко А. М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабо-ізраїльському конфлікті. Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2008. № 3(8). С.240 – 249; Захарченко А. М. Перспективи врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2009. №3 (12). С. 231 – 237; Захарченко А.М. Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. ст. Одеса: Фенікс, 2009. 240 с.

³⁷ Захарченко А.М. Роль релігійного фактору на сучасному етапі палестинсько-ізраїльського конфлікту. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 94, ч. 2. С. 59 – 67.

фактору у арабо-ізраїльському протистоянні, оцінюючи його, як один із найважливіших.

Важливою для вивчення історії Держави Ізраїль стане книга «Держава Ізраїль: політика і суспільство»³⁸ за спільним авторством В. Ханіна, А. Романюка та В. Черніна у якій аналізуються чинники формування та еволюція Держави Ізраїль. Автори детально досліджують головних політичних акторів, основні історичні етапи та провідні інститути політичного розвитку Ізраїлю. Чимала увага приділена дослідженню місця єврейської держави у системі міжнародних відносин, як досліджуваного у дисертації історичного періоду, так і на сучасному етапі, детально проаналізовано передумови, причини, перебіг та наслідки арабо-ізраїльського протистояння, розкрито роль Ізраїлю в системі регіональних міжнародних відносин та у світовій міжнародній політиці. Цікавим для дослідника стануть розділи присвячені генезі сіоністського руху, палестинській проблемі та арабо-ізраїльським відносинам. Автори, також, аналізують спроби вирішення арабо-ізраїльських конфліктів та розглядають перспективи встановлення миру на Близькому Сході. Спільна праця В. Ханіна, А. Романюка та В. Черніна буде цікавою і в контексті вивчення досвіду Держави Ізраїль у багатолітньому протистоянні супроти чисельно і ресурсно потужнішого ворога, а тому згадана праця використовувалася автором і для проведення паралелей арабо-ізраїльських воєн та нинішньої війни, що її веде Російська Федерація супроти нашої держави.

Окремо варто відзначити наукову працю українського дослідника В. Штібеля³⁹, який вивчає генезу та особливості еволюції мирних процесів на Близькому Сході та їх міжнародно-політичні наслідки. Зокрема, у статті «Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого» автор не просто аналізує складнощі та досягнення мирних

³⁸ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 372 с.

³⁹ Штібель В.М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого. Грані. № 11. Листопад 2013. С.130-137.

перемовин між арабами та ізраїльтянами, але й намагається виокремити низку моментів, які, на думку В. Штібеля, мають і в подальшому використовуватися задля досягнення порозуміння. Думки та ідеї висловлені автором статті, частково, можуть бути корисними і для сучасності.

Діяльність ООН у процесі вирішення міжнародних конфліктів, зокрема і арабо-ізраїльського протистояння вивчає В. Бруз⁴⁰, аналізуючи еволюцію методів та форм миротворчої діяльності. Еволюцію близькосхідного конфлікту досліджує О. Коппель⁴¹, стверджуючи, що із розпадом біполярної системи міжнародних відносин відбувається докорінна зміна геополітичної ситуації на Близькому Сході. Проблемам врегулювання єгипто-ізраїльського протистояння присвячені статті Б. Алараджа⁴², В. Штібеля⁴³, М. Печерської⁴⁴.

Значення палестинської проблеми у протистоянні Ізраїлю та Єгипту розглядали і радянські історики. Попри чітке усвідомлення заідеологізованості та недостатньої об'єктивності цих праць, автор, все ж, вважає за необхідне назвати їх, поза як ігнорування чи замовчування наявних праць може бути розцінено, як недостатня обізнаність із напрацюваннями історіографії. Однак, згадані роботи у дисертації не цитуються. Отже, конфлікти поміж Єгиптом та Ізраїлем у світлі палестинської проблеми досліджували Г. Нікітіна⁴⁵, Є. Прімаков⁴⁶, Є. Дмитрієв⁴⁷. Наприклад, Є.

⁴⁰ Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів: навч. посіб. Київ: Либідь, 1995. 111 с.

⁴¹ Коппель О. Конфлікт шести десятиліть. Еволюція близькосхідного конфлікту у світлі його впливу на систему регіональної безпеки. Віче: теорет. і громад.-політ. журн. Київ, 2009. №7 (244). С. 45 – 49. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1392/> Дата доступу: 20.11.2022 р.

⁴² Аларадж Б. Формы урегулирования международных конфликтов (на примере урегулирования арабо-израильского конфликта). Віче: теорет. і громад.-політ. журн. Київ, 2010. №18. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2194/> Дата доступу: 22.12.2021 р.

⁴³ Штібель В. М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого. Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альм. Дніпропетровськ, 2013. №11 (103). С.130 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_11_27 Дата доступу: 20.11.2022 р.

⁴⁴ Печерська М. В. США та врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили: наук. журн. Сер.: Історія. Миколаїв, 2010. Вип.127, т.140. С.83 – 85.

⁴⁵ Никитина Г. С. Государство Израиль. (Особенности экономического и политического развития). Москва, 1968. 230 с.; Никитина Г. С. Суэцкий канал –

Прімаков вважає, що після краху колоніальної системи на Близькому Сході розпочала формуватися якісно нова система міждержавних відносин із своїми лідерами, які мали амбіції на регіональну гегемонію, що і породило низку конфліктів. У роботах Є. Прімакова очевидно простежується симпатія до Єгипту та його лідерів, схвалення зовнішньої політики Єгипту.

Інші радянські дослідники вивчали міжарабські взаємини, особливості зовнішньої та внутрішньої політики окремих держав Близького Сходу у період 50-70-х років ХХ століття. Серед них А. Васильєв⁴⁸, В. Наумкін⁴⁹, Є. Голубовська⁵⁰. Хоча, роботи перелічених авторів, як уже зазначалося, не цитуються у роботі, автор ознайомився з ними, аби різносторонньо розглянути досліджувану проблему і утвердитися у власній точці зору.

Таким чином, перша, умовно виділена автором, група історіографії є доволі широкою і різносторонньою, що дозволяє проаналізувати досліджувану проблему в усіх її ключових аспектах, простежити еволюцію єгипто-ізраїльських відносин зокрема, і арабо-ізраїльських взаємин загалом. З іншого боку, аналіз історіографії засвідчує, що в українській історичній науці не існує комплексного дослідження єгипто-ізраїльського протистояння 50-80-х років ХХ століття крізь призму відносин СРСР та США.

Друга група історіографії, що її умовно виділяє автор, представлена працями головно дослідників із США та Великої Британії, які зосереджують свої наукові інтереси навколо політики США на Близькому Сході у період

национальное достояние египетского народа. Москва, 1956. 83 с.

⁴⁶ Прімаков Е. М. Анатомія ближневосточного конфлікту. Москва, 1978. 374 с.; Прімаков Е. М. Восток после краха колониальной системы. Москва, 1982. 208 с.; Прімаков Е. М. Конфіденційно: Ближний Восток : на сцене и за кулисами (вторая половина ХХ – начало ХХІ века). Москва, 2012. 414 с.; Прімаков Е. М., Арутюнов Р. А. Поучительный урок : вооруженная агрессия против Египта. Москва, 1957. 55 с.

⁴⁷ Дмитриев Е. Палестинская трагедия. Москва, 1986. 156 с.

⁴⁸ Васильев А. М. История Саудовской Аравии (1745–1973). Москва, 1982. 616 с. ; Васильев А. М. Россия на Ближнем и Среднем Востоке: от мессианства к прагматизму. Москва, 1993. 397 с.

⁴⁹ Наумкин В. В. Ближний Восток в мировой культуре и политике. Москва, 2011. 375 с. Наумкин В. В. Национальный фронт в борьбе за независимость Южного Йемена и национальную демократию (1963–1969). Москва, 1980. 223 с.; Наумкин В. В. РСМД. Россия и Большой Ближний Восток. Москва, 2013. 53 с.

⁵⁰ Голубовская Е. К. Революция 1962 г. в Йемене. Москва, 1971. 207 с.

50-70-х років XX століття та американо-ізраїльських відносин. Прикладом може слугувати робота І. Альтераса⁵¹, у якій аналізується зовнішня політика США щодо Ізраїлю у період президенства Д. Ейзенхауера із деталізацією особливостей американо-ізраїльських відносини 1953–1960 роках. Або ж праця Г. Болла «Помилка і зрада в Лівані: аналіз вторгнення Ізраїлю в Ліван та наслідків війни для відносин США і Ізраїлю»⁵². Обидва автори мають очевидні симпатії до Ізраїлю, наголошуючи на правильності зовнішньої політики країни.

Важливою для розуміння політики США на Близькому Сході початку 60-х років XX століття є монографія В. Басса⁵³, у якій автор на основі численних документів досліджує політику Білого дому у часи президенства Д. Кенеді. Американо-ізраїльські відносини того періоду автор називає вдалим політичним альянсом. Ще один американський дослідник А. Бен-Цві⁵⁴ також аналізує походження американо-ізраїльського альянсу у своїй монографії, що опублікована у 2007 році в Нью-Йорку.

Досить близькою тематично до дисертаційної проблеми є праці американського вченого М. Холланда⁵⁵. Автор притримується переконання, що близькосхідна політика США після Другої світової війни нагадує боротьбу за «османський спадок», участь у якій, окрім США, беруть і інші країни Близького Сходу, такі як Ірак, Сирія, але перед усім Єгипет. Саме тому, на думку М. Холланда, протистояння між Єгиптом та Державою Ізраїль (яка від початку стала союзником США) і переросло у гостру фазу. По-суті, М. Холланд, ставить Єгипет на центральне місце в близькосхідній

⁵¹ Alteras I. Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960. Gainesville, 1993. 387 p.

⁵² Ball G. W. Error and betrayal in Lebanon : An analysis of Israel`s invasion of Lebanon and implications for U. S.–Israeli relations. Washington, 1984. 158 p.

⁵³ Bass W. Support Any Friend : Kennedy's Middle East and the Making of the U.S.-Israel lliance. Oxford, 2003. 359 p.

⁵⁴ Ben-Zvi A. The Origins of the American–Israeli Alliance : the Jordanian Factor. New York, 2007. 128 p.

⁵⁵ Holland M. America and Egypt : from Roosevelt to Eisenhower. Westport and London, 1996. 296 p.; Howard H. N. The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine. The Annals of the American Academy of Political and Social Science. May 1972. Vol. 401. P. 85-94.

політиці США, ілюструючи на його прикладі особливості та специфіку політики офіційного Вашингтону.

Тривалий час у зарубіжній історіографії досить популярним був напрям що спрямовувався на вивчення зовнішньої політики США, зокрема її близькосхідного вектору в контексті холодної війни. Американські дослідники Д. Донован⁵⁶, Д. Гуревіц⁵⁷, Дж. Кемпбелл⁵⁸, акцентували на стратегічній значущості регіону Близького Сходу у стримуванні впливу СРСР. Згадані роботи широко цитуються у представленій дисертації, зокрема у другому та третьому розділах. Досить часто, згадані автори, арабо-ізраїльське протистояння зводять до конфлікту інтересів Союзу РСР та США на Близькому Сході.

Однак, інші зарубіжні дослідники, трактування арабо-ізраїльського конфлікту крізь призму протистояння на Близькому Сході СРСР та США вважали хибним, і, як альтернатива даному напрямку досліджень виріс цивілізаційний підхід до вивчення відносин США і країн арабського Сходу. Першими його запропонували американські вчені Б. Льюїс^{59,60} та Е. Літл згодом продовжили Д. Літл^{61,62,63} та Д. Бадо⁶⁴.

Таємні сторінки американської дипломатії щодо Ізраїлю розкриває історик та дипломат А. Кокберн⁶⁵, а Р. Ф. Дрінан вважає, що американська

⁵⁶ Middle East Politics: The Military Dimension / ed. by J. C. Hurewitz. Prager, 1969. 553 p.

⁵⁷ Hurewitz J. Middle East Dilemmas. The Background of United States Policy. New York, 1973. 353 p.

⁵⁸ Campbell J. The Middle East in the Muted Cold War. Denver, 1964. 33 p.

⁵⁹ Lewis B. The Middle East and the West. Bloomington, 1964. 160 p.

⁶⁰ Lewis S. W. The United States and Israel : Evolution of an Unwritten Alliance. Middle East Journal, 1999. P. 364-378.

⁶¹ Little D. American Orientalism. The United States and the Middle East since 1945. London, 2003. 424 p.

⁶² Little D. Cold War and Covert Action : The United States and Syria, 1945- 1958. Middle East Journal. Winter, 1990. Vol. 44. No. 1. P. 51-75.

⁶³ Little D. The Making of a Special Relationship: The United States and Israel, 1957-68. Cambridge University Press. International Journal of Middle East Studies. November 1993. Vol. 25. No. 4. P. 563-585.

⁶⁴ Badeau J. The American Approach to the Arab World. New York, 1968. 204 p.

⁶⁵ Cockburn A. Dangerous Liaison : The Inside Story of the U.S.– Israeli Covert Relationship. Perennial, 1992. 432 p.

політика щодо Ізраїлю, у досліджуваний період, була послідовною і, навіть, «відданою» щодо Ізраїлю. Міждержавні відносини між Ізраїлем та США вивчає також П. Фіндлі⁶⁶.

Ряд дослідників аналізують особливості «непростих американо-ізраїльських відносин» у досліджуваний період. Серед них Д. Шоенбаум, В. Шеннан⁶⁷ та З. Леві⁶⁸ і стоять на переконанні, що злам у взаєминах США та Ізраїлю відбувся на початку 60-х років ХХ століття. Саме з того моменту відносини між двома державами починають стрімко розвиватися у сторону зближення та партнерства.

Цікавою для дослідника буде праця Н. Сафана⁶⁹, у як проаналізовано двосторонні взаємини Ізраїлю та США впродовж тривалого історичного періоду в усій різноманітності їх складових: політичної співпраці, економічної підтримки, міжарабських протиріч та конфлікту між Ізраїлем та Єгиптом. Автор простежує американську політику щодо Держави Ізраїль із врахуванням поглядів республіканців та демократів, які у досліджуваний період перебували при владі у США та визначає особливості їхньої політичної взаємодії.

Близькосхідним конфліктам та їхньому впливу на формування зовнішньої політики США присвячено працю французького вченого П. Боніфуса «Геополітика. Міжнародні відносини»⁷⁰, де автор аналізує особливості конфліктів на Близькому Сході та нові геополітичні тенденції. Київський дослідник В. Швед у роботі «Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти»⁷¹ аналізує близькосхідну політику США та країн Європи у її еволюції.

⁶⁶ Findley P. *Deliberate deceptions: Foreign the facts about the U. S.–Israeli relationship*. New York, 1995. 326 p.

⁶⁷ Shannon V. *Balancing Act : US Foreign Policy and the Arab–Israeli Conflict*. Aldershot, 2003. 156 p.

⁶⁸ Levey Z. *Israel and the Western Powers, 1952-1960*. Chapel Hill, London, 1997. 224 p.

⁶⁹ Safran N. *The United States and Israel*. Cambridge, 1963. 341 p.

⁷⁰ Boniface P. *La géopolitique. Les relations internationales*. IRIS, 2011. 199 p.

⁷¹ Швед В. *Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти: монографія*. Київ: НІСД, 2006. 242 с.

У статті Ю. Бар-Сіман-Това «Сполучені Штати та Ізраїль з 1948 року»⁷² вивчається становлення американо-ізраїльських відносин та їх еволюція. Дана праця буде цікавою для дослідника, який займається вивченням американської політики щодо Ізраїлю із моменту становлення єврейської держави.

Швейцарська дослідниця близькосхідних відносин Г. Мейер⁷³ вважає, що амбіції Єгипту на регіональне лідерство після Другої світової війни призвели до загострення арабо-ізраїльських відносин, а Сполучені Штати Америки виконували своєрідну стримуючу регулюючу роль, здійснюючи близькосхідну політику. Єгипет, ставши регіональним лідером, при підтримці Сирії, Іраку та Йорданії повів боротьбу за гегемонію у регіоні.

Аналізуючи, умовно виділену автором, другу групу історіографії слід згадати і колективну роботу американських (Ч. Когана та Д. Коулмана) та французьких вчених (С. Берштейна, Ф. Бозо, Б. Бурльяге, Д. Дешена, Ж. ле Вогером, Ж.-А. Суту) «Конфлікти і співробітництво у франко-американських відносинах: від генерала де Голля до Ніколя Саркозі», редактором якої виступав Р. Люкіч⁷⁴. Не зважаючи на те, що аналізована праця охоплює значно ширший від досліджуваного період (аж 2009 року), ті її частини, які хронологічно співпадають із дисертаційним дослідженням проливають світло на цікаві факти американської зовнішньої політики у регіоні Близького Сходу.

Не можна оминати увагою узагальнюючу працю американського професора, історика та політолога С. Хемільтона та французького дипломата М. Фуши «Франція, Америка і світ: нова ера у франко-американських відносинах?»⁷⁵, котра розкриває драматичні події на міжнародній арені,

⁷² Bar-Siman-Tov Y. The United States and Israel since 1948 : A «Special Relationship»? Diplomatic History. 1998. Vol. 22, № 2. P. 231-262.

⁷³ Meyer G. Egypt and the United States. The Formative Years. London, 1980. 230 p.

⁷⁴ Lukic R. Conflit et coopération dans les relations franco-américaines: Du Général de Gaulle à Nicolas Sarkozy. PU Laval. 2009. 366 p.

⁷⁵ Foucher M., Hamilton D. France, America and the world: a new era in Franco-American relations? Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins University and

зокрема кризи та конфлікти на Близькому Сході та аналізує еволюцію американської зовнішньої політики, у тому числі, і у досліджуваний період.

Аналізуючи українську історіографію, що присвячена політиці США на Близькому Сході у період 50-70-х років ХХ століття, варто відзначити монографію київського історика В. Нагайчука «Політика США щодо Єгипту (50-60-ті рр.)»⁷⁶ у якій проаналізовано американо-єгипетські відносини від 1952 року. Саме через американську політику щодо Єгипту автор простежує ключові особливості американської близькосхідної політики. Українські вчені В. Гура, В. Горбань, А. Дашкевич⁷⁷ досліджували сіонізм та його вплив на міжнародно-політичну ситуацію на Близькому Сході. Г. Батенко⁷⁸, також, вивчав політичний сіонізм, аналізував ставлення сіоністів до єврейської держави і прийшов до висновку, що протистояння між Ізраїлем та арабськими країнами дало поштовх до становлення тероризму.

Серед сучасних українських вчених, які досліджували політику США щодо Ізраїлю та Єгипту, зокрема, та Близького Сходу, загалом, у 50-70-х роках ХХ століття слід назвати чернівецького історика В. Фісанова⁷⁹, який у численних публікаціях розкриває особливості американського бачення близькосхідного протистояння. Професор В. Фісанов зосереджує увагу на асиметрії міжнародних відносин, порівнюючи політику США та СРСР у роки

Fondation Robert Schuman. 2009. 442 p.

⁷⁶ Нагайчук В. И. Политика США в отношении Египта (50-60-е гг.). Киев, 1982. 207 с.

⁷⁷ Гура В. К. Горбань В. І., Дашкевич А. В. Сіонізм: минуле і сучасне. Ін-т соц. та екон. проблем зарубіж. країн АН УРСР. Київ: Політвидав України, 1990. 120 с.

⁷⁸ Батенко Г. В. Політичний сіонізм у пошуках «Землі обітваної». Культура народів Причорномор'я: науч. журн. Симферополь: [б. в.]. 2004. № 52, т.1. С.7 – 11.

⁷⁹ Фісанов В. До нового розуміння асиметрії міжнародних відносин: особливості ХХ і ХХІ століть. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 123-142.; Фісанов В. Ліберальний міжнародний порядок: «реалії» втілення та концептуальне бачення. Історичні і політологічні дослідження. 2019. №1.С.23-28.; Фісанов В. Проблеми міжнародного врегулювання на Близькому Сході у роки холодної війни (за матеріалами опублікованих документів та сучасної документалістики). Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Чернівці, 2019. №1. С.101-108.; Фісанов В. Позиція СРСР в умовах наростання воєнно-політичної кризи напередодні Шестиденної війни на Близькому Сході. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29. 2023. С. 127 – 132.

холодної війни. Вивчає В. Фісанов і можливості мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту, співставляє позиції США та Радянського Союзу в умовах наростання воєнно-політичної кризи напередодні Шестиденної війни. Американську дипломатію на Близькому Сході 70-90-х років ХХ століття досліджує і київський політолог Є. Магда⁸⁰.

Було б помилкою не згадати доробок радянських дослідників. Автор цілком свідомий того, що праці радянської історичної школи є заідеологізованими, а тому вони не цитуються у дисертації, однак їх замовчування або ж ігнорування може бути розцінено як недостатня обізнаність автора із наявною історіографією. Саме тому при аналізі історіографії вважаємо за потрібне назвати таких авторів: І.Звягельська⁸¹, І. Лемін⁸², В. Кісельова⁸³, Л. Туганова⁸⁴, О. Колобов⁸⁵, Л. Медведко⁸⁶ та ін. У їхніх працях розглядається близькосхідна політика США на різних етапах протистояння Єгипту та Ізраїлю у досліджуваний період і, часто, є альтернативною думкою щодо цілей та результатів американської політики в регіоні у порівнянні із західною історіографією.

⁸⁰ Магда Є. Палестино-ізраїльські домовленості у Вай-Рівер як приклад нових підходів американської близькосхідної дипломатії. Український історичний збірник: наук. пр. асп. та молодих вчених / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Київ: [б. в.], 2000. Вип.2. С.288 – 304.

⁸¹ Звягельская И. Д. «Конфликтная политика» США на Ближнем и Среднем Востоке (середина 70–х – вторая половина 80–х гг.). Москва, 1990. 183 с.

⁸² Суэцкий вопрос и империалистическая агрессия против Египта / под ред. И. Лемина. Москва, 1957. 143 с.

⁸³ Киселев В. И. Палестинская проблема (история и современное состояние). Москва, 1976. 64 с.; Киселев В. И. Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект. Москва, 1988. 240 с.; Киселев В. И. Палестинская проблема и ближневосточный кризис. Киев, 1983. 215 с.

⁸⁴ Туганова О. Э. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке. Москва, 1967. 296 с.; Туганова О. Э. Политика США и Англии на Ближнем Востоке. Москва, 1960. 303 с.

⁸⁵ Колобов О. А. Дипломатия лжи. Правда о том, как сионисты воздействуют на процесс формирования внешней политики американского империализма. Горький, 1985. 96 с.; Колобов О. А. США и страны Ближнего Востока во времена «холодной войны». Горький, 1983. 188 с. Колобов О. А. США – Израиль и арабский мир. Палестинский сборник. 1984. Вып. 29 (92). Москва, 1984. С. 1-148.

⁸⁶ Медведко Л. И. К востоку и западу от Суэца. Закат колониализма и маневры неоколониализма на Арабском Востоке. Москва, 1980. 368 с.; Медведко Л. И. ...Этот Ближний бурлящий Восток : докум. повествование. Москва, 1985. 335 с.

Найбільш ґрунтовними дослідженнями політики Сполучених Штатів щодо Близького Сходу є роботи В. Румянцева⁸⁷, який у цілій низці наукових статей аналізує особливості політики Президентів США Д. Ейзенхауера та Д. Кенеді, співставляючи близькосхідну політику США із британською та французькою.

Серед робіт сучасної російської історіографії слід відзначити спільну монографію Т. Карасова та Б. Ленського⁸⁸ у якій детально аналізується становлення американо-ізраїльського партнерства та досліджуються особливості співпраці між країнами на різних історичних етапах у період 1948 – 2014 років. Монографія опирається на значну документальну базу і узагальнює усі попередні напрацювання у сфері досліджень американо-ізраїльських відносин.

Отже, друга умовно виділена автором група історичних праць, досить повно відображає зовнішню політику США на Близькому Сході у досліджуваній період і представлена працями американських, британських, французьких, швейцарських та інших зарубіжних дослідників. Однак, на думку автора, більшість із проаналізованих робіт носять, радше, узагальнюючий характер, або розкривають окремі, вузькі аспекти близькосхідної політики США. Іще один висновок зводиться до того, що Єгипет та Ізраїль у американській зовнішній політиці більш активно були присутні у 50-60-роках, аніж, наприклад у 70-х, що простежується і в історіографії. Чимала увага у проаналізованих працях відводиться також ролі Ізраїлю та Єгипту у протистоянні двох наддержав – США та СРСР.

Доробок української історіографії із до сліджень американської близькосхідної політики є значно скромнішим, однак ті праці, які безпосередньо стосуються досліджуваної теми є досить ґрунтовними та

⁸⁷ Румянцев В. П. Ближневосточная политика США и Великобритании в 1956-1960-х гг. Томск, 2010. 356 с.; Румянцев В. П. «Новый фронтир» администрации Дж. Кеннеди на Ближнем и Среднем Востоке (1961-1963 гг.). Томск, 2015. 404 с.

⁸⁸ Карасова Т.А., Ленский Б.В. Израиль и США: Основные этапы становления стратегического партнерства (1948 – 2014). Москва: Изд-во «Аспект Пресс», 2015. 464 с.

важливими оскільки не просто розкривають політику США але й простежують її еволюцію у роки холодної війни.

До третьої групи історіографії, що умовно виділено у дисертації, належать роботи предметом дослідження у яких є зовнішня політика СРСР щодо Ізраїлю та Єгипту у 50-70-х роках ХХ століття.

Серед праць зарубіжної історіографії, що вивчають близькосхідну політику СРСР слід виділити книгу Х. С. Бехбехамі «Радянський Союз і арабський націоналізм, 1917-1966 років»⁸⁹, що видавалася та перевидавалася у Великій Британії та США у різні роки. Автор книги обстоює переконання, що СРСР шукав шляхи та механізми впливу на ситуацію на Близькому Сході через підтримку арабського націоналізму, не шкодуючи на це ані коштів, ані часу.

Г. Бреслауер⁹⁰ у своїй монографії досліджував радянську стратегію на Близькому Сході, постачання зброї Радянським Союзом для Єгипту вивчав Дж. Гласмен⁹¹, А. Селла⁹². Вчені Р. Гінат⁹³, А. Кліман⁹⁴ аналізували співпрацю між СРСР та Єгиптом у період 1945 – 1955 років, паралелі близькосхідної політики СРСР та сучасної Російської Федерації досліджував. А. Крейц⁹⁵, В. Лаквер⁹⁶ досліджували боротьбу Радянського Союзу за вплив на Близькому Сході, аналізуючи офіційну політику та закулісну боротьбу радянських дипломатів.

Зокрема, В. Лаквер чималу увагу приділяє аналізу міжнародно-політичної ситуації, що склалася на Близькому Сході після завершення

⁸⁹ Behbehani H. S. *The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966*. London, New York, 1986. 252 p.

⁹⁰ Breslauer G. W. *Soviet Strategy in the Middle East*. London, 1990. 330 p.

⁹¹ Glassmen J. D. *Arms for the Arabs. The Soviet Union and War in the Middle East*. Baltimore, 1975. 243 p.

⁹² Sella A. *Soviet Political and Military Conduct in the Middle East*. Hong Kong, 1981. 211 p.

⁹³ Ginat R. *The Soviet Union and Egypt, 1945-1955*. London, 1993. 268 p.

⁹⁴ Klieman A. S. *Soviet Russia and the Middle East*. Baltimore, London, 1970. 107 p.

⁹⁵ Kreutz A. *Russia in the Middle East: friend or foe?* Westport, 2007. 222 p.

⁹⁶ Laquer W. Z. *The struggle for the Middle East : The Soviet Union and the Middle East, 1958-68*. London, 1969. 360 p.

Суецької кризи, детально простежуючи зусилля американської та радянської дипломатій, які боролися за посилення власних позицій на Близькому Сході. Через призму радянсько-сирійських, радянсько-іракських відносин В. Лаквер ілюструє відносини Радянського Союзу із Єгиптом і приходять до висновку, що утворення ОАР похитнуло радянсько-єгипетський союз та загалом позиції СРСР у регіоні. У той же час, намагання американської дипломатії розширити співпрацю з консервативними режимами Близького Сходу мали конкретні успіхи, наслідком яких стало поступове зміцнення політичних позицій Сполучених Штатів у низці арабських країн.

У самому Ізраїлі близькосхідну політику СРСР розпочали досліджувати тільки з початку 80-х років ХХ століття, на це існувала низка як об'єктивних так і суб'єктивних причин серед яких напружені відносини між державами, «холодна війна» і вплив США, тощо. На переконання автора дисертації, найвагомішою працею у цій площині є робота Й. Говріна «Радянсько-ізраїльські відносини (1953-1967 років)»⁹⁷. Й. Говрін, у досліджуваний період, був послом Держави Ізраїль в Радянському Союзі і на основі численних документів та як безпосередній учасник подій описав радянсько-ізраїльські взаємини та простежив динаміку міждержавних відносин СРСР з арабськими країнами сусідами Ізраїлю.

Радянську політику 60-х років ХХ століття щодо Ізраїлю вивчали ізраїльські історики Г. Ремез та І. Гінор⁹⁸ приводячи аргументи про те, що політика Радянського Союзу мала яскраво виражене антиізраїльське забарвлення, а загострення радянсько-американських відносин у роки холодної війни вкрай негативно впливали на ізраїльсько-радянські взаємини.

Серед ізраїльських дослідників, хто вивчав радянсько-арабські відносини періоду 50-х – початку 70-х років ХХ століття слід згадати і

⁹⁷ Говрін Й. Израильско-советские отношения 1953-1967 : пер. с иврита Киев, 1994. 336 с.

⁹⁸ Ginor I, Remez G. Foxbats over Dimona. The Soviet Nuclear Gamble in the Six Day War. London, 2007. 287 p.

Й. Гласмена⁹⁹, який розглядав роль СРСР у близькосхідних конфліктах, аналізував допомогу, що її надавав Радянський Союз арабським країнам, зокрема Єгипту, досліджував постачання зброї Союзом РСР у регіон Близького Сходу.

Серед українських вчених, котрі займалися вивченням радянської політики щодо Ізраїлю та Єгипту у 50-70-х роках ХХ століття слід назвати київського вченого В. Бузаня¹⁰⁰, луцьких дослідників Л. Стрільчук¹⁰¹ і Ю. Оксамитного та ін. Зокрема, Ю. Бузань простежує вплив холодної війни на формування та реалізацію близькосхідної політики США та СРСР, порівнює позиції сторін протистояння, робить висновки, що американо-

⁹⁹ Glassmen J. D. *Arms for the Arabs. The Soviet Union and War in the Middle East*. Baltimore, 1975. 243 p.

¹⁰⁰ Бузань В.Ю. Протистояння між США та СРСР в арабсько-ізраїльському конфлікті. Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи (актуальні питання нового та новітнього періодів): Матеріали I всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 травня 2020 р. К.: Арт Економі, 2020. С. 65-68.; Бузань В. Ю. Політика адміністрації Л. Джонсона щодо арабсько-ізраїльського конфлікту (1963-1969 рр.). Сторінки історії: збірник наукових праць. 2018. № 46. С. 188-197; Бузань В. Ю. Вплив холодної війни на процес формування та реалізації політики США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту. Американська історія і політика. 2016. № 2. С. 99-106.; Бузань В. Ю. Політика США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту за президенства Д. Ейзенхауера (1953-1961 рр.). Сторінки історії: збірник наукових праць. 2016. № 41. С. 138-149.; Бузань В. Ю. Американсько-радянські переговори з питань врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту (1967-1973 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2015. № 95. С. 118-122.; Бузань В. Ю. Американсько-радянські переговори з питань врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту (1960-1970-ті рр.). Шевченківська весна: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. Ч. 1. С. 14-16; Бузань В. Ю. Американсько-радянське суперництво в арабсько-ізраїльському конфлікті. Гуманізм та антигуманізм у подоланні конфліктів сучасності: Матеріали XVIII всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Дні науки» (22-23 квітня 2015 року, м. Київ). К.: НТУУ «КПІ», 2015. С. 36-37.; Бузань В. Ю. Вплив американсько-радянського суперництва на перебіг арабсько-ізраїльського конфлікту (1956-1991 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2013. № 69. С. 218-222.; Бузань В. Ю. Арабсько-ізраїльські війни в контексті суперництва між США та СРСР. Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 64-ї міжнародної наукової конференції (22 квітня 2011 р.). Харків, 2011. С. 160-161.

¹⁰¹ Оксамитний Ю., Стрільчук Л. Радянсько-ізраїльські відносини в кінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст.. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2011. Вип. 26. С. 161 – 166.; Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 156 – 161.

радянське суперництво мало негативний вплив на перебіг арабсько-ізраїльського конфлікту, оскільки підтримка потужними у військовому і політичному плані державами сторін протистояння лише поглиблювала конфлікт на Близькому Сході, який став ареною змагання поміж Сполученими Штатами та Союзом РСР.

Доробок Ю. Оксамитного¹⁰² лежить у площині вивчення кремлівської політики щодо близькосхідного регіону сталінського періоду. Спільні публікації Л. Стрільчук та Ю. Оксамитного присвячені окремим сторінкам протистояння поміж Єгиптом та Ізраїлем, як то Суецька криза, та аналізу еволюції радянсько-ізраїльських відносин наприкінці 40-х на початку 50-х років ХХ століття.

Чималий доробок належить харківському історику К. Каштанову¹⁰³, який у численних публікаціях аналізує еволюцію близькосхідної політики СРСР у період 50-х – першої половини 60-х років ХХ століття, досліджує матеріали газети «Правда», яка була одним із офіційних рупорів зовнішньої політики СРСР. Висновки та узагальнення, що їх зробив К. Каштанов стали

¹⁰² Оксамитний Ю. Позиція СРСР у арабо-ізраїльському конфлікті 1948- 1956 рр. Каразінські читання (історичні науки) : тези доповідей 65-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 20 квітня 2012 р.). Харків, 2012. С. 249-250.

¹⁰³ Каштанов К. Еволюція відносин СРСР щодо Близького Сходу на матеріалах газети «Правда» (1953 – 1956 рр.), Дні науки історичного факультету.: матеріали Х Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених, К., 2017. С. 195-199.; Каштанов К.А. Політика СРСР щодо Арабського Сходу у 1951 – 1960 рр. *Evropsky filozoficky a historycky diskurs. Svazek*, 2018. Vydani 4,3. S. 67-78.; Каштанов К. А. Эволюция отношений Советского Союза с арабскими странами Ближнего Востока сквозь призму материалов съездов КПСС (1952-1961 гг.). Дні науки історичного факультету : матеріали ХІ Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Київ, 2018. С. 130-133.; Каштанов К. А. Эволюция отношения СССР к Ближнему Востоку по материалам газеты «Правда» (1953-1956 гг.). Дні науки історичного факультету: матеріали Х Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Київ, 2017. С. 195-199.; Каштанов К. А. Эволюция интересов Радянського Союзу на Близькому Сході (1952-1956 рр.). *Історія та географія*. 2018. № 55. С. 116-125.; Каштанов К. А. Єгипет у близькосхідній політиці СРСР (1957- 1961 рр.). Аналітично-інформаційний журнал «СХІД» (Історичні науки). 2018, липень-серпень. № 4 (156). С. 41-48.; Каштанов К. А. Образ партії Баас у аналітичних документах ЦРУ та Держдепартаменту США (1961-1963 рр.). Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2017. Випуск 18. С. 292-309.; Каштанов К. А. Эволюция позиции Советского Союза в палестинском вопросе (1945-1949 гг.). *Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії*. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. Вип. 15. С. 107-115.

важливими для розуміння особливостей радянсько-американських взаємин у процесі протистояння Ізраїлю та країн арабського світу.

Дана група історіографії є доволі широкою і дозволяє повною мірою забезпечити розкриття дисертаційної проблеми та досягнути завдань які ставить перед собою автор. Зарубіжна та українська історіографії є взаємодоповнюючими і забезпечують можливість різностороннього аналізу протистояння Єгипту та Ізраїлю крізь призму взаємовідносин СРСР та США.

Четверта група історіографії, яка умовно виділена автором, представлена науковими працями які досліджують американо-радянські відносини крізь призму єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ століття. Так, цікавими, для дослідника радянсько-американського суперництва на Близькому Сході, стануть колективні монографії, що у різні роки побачили світ у США та великій Британії. У книгах на основі документів проаналізовано протистояння зовнішньополітичних концепцій США та СРСР та їх вплив на арабо-ізраїльські відносини¹⁰⁴,¹⁰⁵,¹⁰⁶. До цієї групи історіографії слід частково віднести і уже згадані праці М. Холланда, Б. Люїса Е. Літтла, які ставлячи в центр власних досліджень політику США на Близькому Сході, все ж приділяють увагу і протистоянню двох наддержав через єгипто-ізраїльські конфлікти.

Американський вчений Ф. Гергес¹⁰⁷, вивчаючи близькосхідну політику США вважає, що складнощі американської дипломатії у відносинах із арабськими країнами пов'язані із несприйняттям офіційним Каїром «стилістики холодної війни», яка, як вважали араби, нав'язувалася Сполученими Штатами та країнами Заходу для арабського світу.

¹⁰⁴ Soviet-American rivalry in the Middle East / Ed. by J. C. Hurewitz. New York, 1969. 250 p.

¹⁰⁵ The Soviet-American Competition in the Middle East / ed. by S. L. Spiegel, M. A. Heller, J. Goldberg. California, 1988. 392 p.

¹⁰⁶ The Soviet Union and the Middle East. The post-world war II era / ed. by I. J. Lederer, W. S. Vucinich. Stanford, 1974. 302 p.

¹⁰⁷ Gerges F. The Superpowers and the Middle East. Regional and International Politics, 1955-1967. Oxford, 1994. 274 p.

Деякі аспекти американо-радянських відносин крізь призму єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років XX століття містяться у збірнику статей «Soviet-American Rivalry in the Middle East». Для дослідника ця добірка статей буде цікавою, адже включає самі різні аспекти, що пов'язані із протистоянням Держави Ізраїль та Єгипту. Тут зустрінемо аналіз політичних передумов конфлікту, економічних складових протистояння, протиставляється менталітет та культура ворогуючих сторін. У збірнику зустрінемо, також, велику кількість статистичної інформації, яка доповнить фактологічний матеріал дослідження¹⁰⁸.

Збірки наукових матеріалів «The Soviet Union and the Middle East. The post-world war II era»¹⁰⁹ та «The Soviet-American Competition in the Middle East»¹¹⁰ стануть важливими для дослідника при вивченні протистояння СРСР та США на Близькому Сході 60-80-х років XX століття. Величезний фактологічний матеріал, що вміщено у збірниках розкриває деталі дипломатичного та економічного протиборства двох політичних систем у роки холодної війни.

Період другої половини 60-х років, що позначився новою Шестиденною війною поміж Ізраїлем та сусідніми арабськими країнами став черговим періодом зіткнення американських та радянських геополітичних інтересів у регіоні Близького Сходу. Кожна із сторін протистояння мала свої прорахунки і здобутки, які різносторонньо аналізуються у згаданому збірнику.

Окремо слід згадати доробок радянських вчених та сучасних російських дослідників. Автор акцентує на тому, що праці радянської та російської історіографії не цитуються у представленій дисертації, але перелік найбільш ґрунтовних праць подається у історіографії, оскільки замовчування

¹⁰⁸ Soviet-American rivalry in the Middle East / Ed. by J. C. Hurewitz. New York, 1969. 250 p.

¹⁰⁹ The Soviet Union and the Middle East. The post-world war II era / ed. by I. J. Lederer, W. S. Vucinich. Stanford, 1974. 302 p.

¹¹⁰ The Soviet-American Competition in the Middle East / ed. by S. L. Spiegel, M. A. Heller, J. Goldberg. California, 1988. 392 p.

їх, або ж ігнорування їхнього існування могло б бути потрактованим як недостатня обізнаність автора із наявною історіографією. Розуміючи заідеологізованість та викривлення деяких фактів, що присутнє у даній групі історіографії, все ж вважаємо за необхідне назвати основні праці радянських та сучасних російських авторів.

Отож, серед дослідників політичного протистояння СРСР та США на Близькому Сході, окремо близькосхідної політики США та СРСР слід назвати Г. Арбатова¹¹¹, Е. Іваняна¹¹², Н. Іноземцева¹¹³ та Ю. Мельникова¹¹⁴ авторству яких належить низка узагальнюючих праць. Зазначені роботи представляють альтернативну точку зору на події, що мали місце на Близькому Сході у досліджуваній період і доповнюють розуміння ситуації крізь призму ідеологічного протистояння наддержав.

Особливості та закономірності близькосхідної політики США, СРСР, Франції, Великої Британії та ін. розкриває колективна праця «Близькосхідна політика великих держав і арабо-ізраїльський конфлікт»¹¹⁵, що вийшла у світ в 2008 році за загальною редакцією О. Колобова. У роботі простежуються складнощі та протиріччя держав щодо процесу врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту, непримиренні позиції США та СРСР щодо бачення майбутнього Близького Сходу.

Загалом, четверта група історіографії, що її виділяє автор, стала важливим доповненням до уже проаналізованої історіографії та дозволила більш широко поглянути на дисертаційну проблему.

¹¹¹ Арбатов Г. А. Идеологическая борьба в современных международных отношениях. Доктрины, методы и организация внешнеполитической пропаганды империализма. Москва, 1970. 351 с.

¹¹² Иванян Э. А. Белый дом : президенты и политика. Москва, 1975. 559 с.

¹¹³ Иноземцев Н. Н. Внешняя политика США в эпоху империализма. Москва, 1960. 762 с

¹¹⁴ Мельников Ю. М. Сила и бессилие : внешняя политика Вашингтона. 1945-1982 гг. Москва, 1983. 368 с.

¹¹⁵ Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт: моногр. Т.1, ч. 2: Закономерности и особенности / под общ. ред. О. Колобова. Нижний Новгород: ННГУ; АГПИ, 2008. 623 с.

До п'ятої, виділеної умовно групи історіографії, як уже йшлося, відносимо узагальнюючі роботи, які загалом стосуються проблематики Близького Сходу та були використані для аналізу міжнародно-політичної ситуації в регіоні у різні історичні періоди та дозволили порівняти і оцінити наслідки арабо-ізраїльського протистояння. З поміж таких праць слід, найперше згадати про ґрунтовну роботу директора Інституту міжнародних та стратегічних відносин (Франція) П. Боніфаса «Геополітика. Міжнародні відносини»¹¹⁶. Різнобічний аналіз міжнародних конфліктів на Близькому Сході у другій половині ХХ та на початку ХХІ століття дозволяє виділити закономірності та особливості арабо-ізраїльського протистояння зокрема та нові геополітичні тенденції на Близькому Сході загалом.

Серед праць, які ми відносимо до п'ятої групи історіографії, слід назвати роботи українських сходознавців, і найперше, на думку автора, слід акцентувати увагу на колективній монографії «Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України» за загальною редакцією Б. Парахонського¹¹⁷. Хоча ця ґрунтовна праця головним чином стосується сучасного періоду, все ж у ній автори подають ґрунтовний аналіз причин та передумов арабо-ізраїльського конфлікту, простежують еволюцію суперечностей поміж Єгиптом та Ізраїлем та аналізують політику США та ЄС у досліджуваному регіоні. Проводять автори монографії і паралелі із українськими реаліями, що стало важливим при підготовці четвертого розділу дисертації.

Цікавою для дослідника буде і науковий доробок А. Захарченко «Арабо-ізраїльський конфлікт: проблеми вирішення на сучасному етапі»¹¹⁸, «Політика США, ЄС і Росії в контексті основних проблем безпеки Близького

¹¹⁶ Boniface P. La géopolitique. Les relations internationales. IRIS, 2011. 199 p.

¹¹⁷ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки; відп. редактор Б. Парахонський. Київ: ПЦ «Фоліант», 2008. 591 с.

¹¹⁸ Захарченко А. Арабо-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі : зб. статей. Одеса : Фенікс, 2009. 240 с.

Сходу та її врахування у політиці України»^{119, 120}, а також аналітичний матеріал Г. Яворської¹²¹. У згаданих працях досліджуються глобалізаційні процеси на Близькому Сході крізь призму конфлікту поміж арабами та ізраїльтянами. Для представленої дисертації проаналізовані роботи стали корисними при підготовці четвертого розділу дослідження «Між війною та миром: актуальні ізраїльські практики для України». А. Захарченко аналізує найрізноманітніші аспекти політики Сполучених Штатів Америки щодо врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту та систематизує головні напрями політичної думки США.

Корисними при аналізі наслідків протистояння арабських країн та Ізраїлю, а також сучасної ситуації на Близькому Сході стануть публікації черкаської дослідниці О. Меміш¹²². Зокрема дослідниця зосереджує увагу на проблемах взаємовідносин країн регіону із курдами, аналізуючи курдське питання в контексті міжнародно-політичних відносин, вивчає диспропорції регіонального розвитку країн регіону, тощо.

Цікавими для загального розуміння сучасної ситуації в регіоні та традицій зовнішньої політики США на Близькому Сході є статті волинської дослідниці Л. Стрільчук¹²³. Зокрема, авторка досліджує регіон Близького

¹¹⁹ Захарченко А. Політика США, ЄС і Росії в контексті основних проблем безпеки Близького Сходу та її врахування у політиці України. Нац. ін-т стратег. дослідж., Регіон. філ. у м. Одесі. Одеса: «Фенікс», 2011. 56 с.

¹²⁰ Захарченко А. Еволюція американської стратегії щодо розв'язання проблем безпеки Близького Сходу за часів адміністрації Б. Обама: проблеми і здобутки. Аналітична записка 15.12.2011. Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі. URL: <http://od.niss.gov.ua/articles/469/> Дата доступу : 19.12.2018 р.

¹²¹ Яворська Г. Щодо сучасних тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1020/> Дата доступу: 9.09.2022 р.

¹²² Меміш О. Стан «курдського питання» та процес його врегулювання в сучасній Туреччині: новітні тренди в англomовному науковому дискурсі. *Shidnij svit*. No. 1, 2022. P. 45-52.; Меміш О.М. Проект Південно-Східної Анатолії (Guneysdogu Anadolu Projesi) як засіб вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку в республіці Туреччина. *Вісник Черкаського університету*. Серія: Історичні науки. № 1. 2022. С. 161 – 166.; Меміш О.М., Касян А.І. Політика Туреччини щодо врегулювання «курдського питання» в контексті виконання Копенгагенських критеріїв (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Східноєвропейський історичний журнал*. 28. 2023, С. 211- 222.

¹²³ Стрільчук Л. Близький Схід у системі сучасних геополітичних координат. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*.

Сходу у системі сучасних міжнародних відносин і приходять до висновку, що арабо-ізраїльське протистояння справило відчутний вплив на сучасну регіональну політику арабських країн та їхніх взаємин зі США, аналізує особливості формування та реалізації державної інформаційної політики США у військових кампаніях в Іраку наприкінці ХХ – на початку ХХІ століть справедливо вважаючи, що витoki та сучасні реалії американської близькосхідної політики ґрунтуються на проізраїльському лобі в самих Сполучених Штатах.

Значний внесок у дослідження історії Близького Сходу та сучасних міжнародних відносин у регіоні здійснив київський історик, арабіст, сходознавець В. Швед¹²⁴. Його дослідження, зокрема, порушують питання процесів трансформації на Близькому Сході у сучасних геополітичних реаліях, місце регіону у сучасних політичних стратегіях, тощо. Окрім того, В. Швед¹²⁵ вивчає проблеми і перспективи близькосхідної політики США на

Серія Історичні науки. № 7 (380). Луцьк, 2019. С. 97 – 103.; Стрільчук Л. Інформаційна політика США під час воєнної кампанії в Іраку в 1991–2011 рр. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 25. 2021. С. 109 – 113; Стрільчук Л. Іранський чинник у сучасній міжнародній політиці. Політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. Вип. 9. С. 138 – 141.; Стрільчук Л. Афганська проблема в системі сучасних міжнародних відносин 90-х рр. ХХ – початок ХХІ ст. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. Рівне, РДТУ, 2006. № 8. С. 156 – 162.; Стрільчук Л. Особливості формування та реалізації державної інформаційної політики США у військовій кампанії в Іраку (1991 – 2011 рр.). ХІ Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. Вип. 11. С. 180 – 183.

¹²⁴ Швед В. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичного співтовариства. Стратегічна панорама. 2004. № 4. С. 35-38.; Швед В. Питання трансформації Великого Близького Сходу у сучасних геополітичних інтересах. Третя світова теорія: Матеріали міжн. конф. 21-22 травня 2004 р. м. Київ / За ред. Г.П. Балабанова. К.: Фенікс, 2004. С. 67-83.; На перехресті двох світів. Ісламський світ та здійснення стратегії розвитку Української держави. Політика і час. 2002. № 6. С. 51-59.

¹²⁵ Швед В. Проблеми і перспективи близькосхідної політики США . Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки / Відп. ред. Б.О. Парахонський. – К.: ПЦ «Фоліант», С. 128 – 137.; Швед В. Арабський світ у постреволюційний період: формування нової парадигми розвитку. Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (афро-азійський регіон): Збірник наукових праць. Ред. кол. В.О.

сучасному етапі, взаємовідносини США з окремими країнами регіону, пошук нових союзників, досліджує революційні процеси в країнах Близького Сходу під час «арабської весни», тощо. І, хоча, згадувані публікації не мають прямого стосунку до досліджуваної проблеми, все ж вони дозволяють простежити цілісну картину наслідків арабо-ізраїльського протистояння, що вивчається у представленій дисертації.

Чернівецький дослідник А. Горук¹²⁶ вивчаючи Близькосхідний регіон кінця XX – поч. XXI століть вдається до аналізу історичних реалій, що передували предмету дослідження і розглядає вплив криз та конфліктів на міжнародно-політичну ситуацію 90-х років XX століття та першого десятиліття XXI століття. Через призму публікацій А. Горука можемо вивчати наслідки протистояння країн арабського світу та Ізраїлю.

Варто згадати і статті українських журналістів-міжнародників, котрі знайомлячи українське суспільство із сучасною ситуацією на Близькому Сході вдаються до аналізу близькосхідної проблеми та криз міжнародних

Швед, О.І. Лукаш, Н.Д. Городня та ін. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Наукова думка, 2015. 230 с. С. 109-115.; Швед В. Ісламський чинник та «Арабська весна»: деякі аспекти взаємовпливу. Аль-Калям. Збірка наукових праць Українського центру ісламознавчих досліджень. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», К., 2014. С. 48-53.; Швед В. «Арабська весна» в трансформаційній динаміці надбань, глухих кутів та політичного досвіду: між цивілізаційним ідеалом та соціально-економічним ризиком. Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми : зб. наук. пр. / відп. наук. ред. О.І. Лукаш. НАН України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України», Ін-т Конфуція Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Київ : ДУ «Ін-т всесвіт. історії НАН України», 2016. – 271 с. – С. 181-206.; Швед В. Сполучені Штати Америки та Саудівська Аравія на сучасному етапі: становлення нового етапу стратегічного партнерства. Науковий вісник Дипломатичної академії України. Ч.ІІІ. Серія «Політичні науки». К., 2017. С.123 – 128.

¹²⁶ Горук А. Стратегічні політичні моделі щодо регіону Близького Сходу адміністрації Дж. Буша-старшого). Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2013. Вип. 17. С.163 – 190; Горук А. Глобальна політика США за президентства В. Дж. Клінтона: близькосхідний вимір. Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2014. Вип.19. С. 78 – 112.

відносин, що відбувалися у регіоні. Зокрема, це статті В. Каспрука¹²⁷, С. Данилова¹²⁸, В. Федяніна¹²⁹ та І. Семиволоса¹³⁰.

Зокрема, В. Каспрук проводить паралелі між ситуацією на Близькому Сході та ситуацію в Україні та Європі, аналізує складнощі та перспективи мирного врегулювання арабо-ізраїльського протистояння. Дослідник С. Данилов вивчає особливості та перспективи мирного врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту, порівнює різні етапи протистояння та простежує еволюцію позицій воюючих сторін в контексті міжнародно-політичних відносин.

В. Федянін на основі численних фактів та прикладів розглядає усю специфіку та складнощі Близькосхідного протистояння, намагаючись виокремити позитивний досвід переговорного процесу та проаналізувати головні причини незгодженості сторін. Дослідник вважає, що песимізм щодо питань мирного врегулювання на Близькому Сході, як, власне і оптимізм, є досить небезпечними, оскільки не сприяють вирішенню проблеми протистояння між Ізраїлем та арабськими країнами, а треті сили, що тою чи іншою мірою залучені до протистояння, радше, можуть зашкодити, аніж допомогти у вирішенні проблеми.

Для узагальнення ізраїльського досвіду протистояння супроти більш чисельного супротивника та запозичення актуальних ізраїльських практик для України в умовах протистояння агресії проаналізована вище історіографія підходить частково, а більш конкретними працями, на які опирався автор при підготовці четвертого розділу дисертації є низка робіт зарубіжних та українських авторів серед яких слід виділити дослідження

¹²⁷ Каспрук В. Близькосхідний конфлікт вже постукав у наші двері. День. 2006. №121. 25 лип.

¹²⁸ Данилов С. Теорема ближневосточного урегулювання. Зеркало недели. 2001. № 43. 2 – 9 нояб.

¹²⁹ Федянин В. Посол Израила в Украине Зина Калай-Клайтман: на Ближнем Востоке оптимизм и пессимизм – опасны, необходим реализм. Зеркало недели. 2008. № 2. 18 – 25 янв.

¹³⁰ Семиволос И. Ближневосточный конфликт: инструкция к применению. Зеркало недели. 2011. № 35. 30 сент. – 7 окт.

американського військового теоретика Ф. Гофмана¹³¹, та дослідника сучасних міжнародних відносин Д. Ласіка¹³². Зокрема, Д. Ласіка у монографії «Стратегічні наслідки гібридних воєн: теорія перемоги» наводить головні відмінності сучасної гібридної агресії від традиційної війни, та ілюструє приклади успішного протистояння, які апробував Ізраїль.

На думку української дослідниці Я. Осадчої¹³³, чітко простежується схожість конфліктів на Близькому Сході із сучасним українсько-російським конфліктом, які, на думку дослідниці, мають однакову парадигму гібридної війни із сильним міжнародним втручанням і підтримкою. Важливим складником протистояння стала інтерпретація міжнародних норм та дипломатична боротьба на рівні Ради Безпеки ООН між Сполученими Штатами, Францією, Великою Британією та Російською Федерацією і КНР, з іншого боку.

Ізраїльський вчений В. Ханін¹³⁴, який є головним спеціалістом міністерства алії та національної інтеграції сучасного Ізраїлю, професор політології та вивчення Близького Сходу у своїх численних працях, серед яких дев'ять монографій на низка наукових статей, досліджує політичні, етносоціальні та релігійні проблеми сучасного Ізраїлю, аналізує історію держави від моменту утворення до нинішніх днів. У його доробку ґрунтовні праці з історії формування та еволюції зовнішньої політики Держави Ізраїль, дослідження ролі та місця єврейської держави у системі сучасних міжнародних відносин та у регіональній політиці Близького Сходу. У

¹³¹ Hoffman F. G. Hybrid warfare and challenges. JFQ : Joint Force Quarterly, 2009. С. 34–48.

¹³² Lasica D. T. Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory. USA, 2009. URL: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA513663> Дата доступу: 18.12.2022 р.

¹³³ Осадча Я. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників у виникненні та перебігу громадянської війни в Сирії. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології. 2014. № 1132. С. 128–133.

¹³⁴ Ханін В. Современное израильское общество: этносоциальная структура. Этноты и конфессии на востоке: конфликты и взаимодействия. 2005. С. 260 – 293; Ханін В. Вокруг размежевания: общество и политика Изратля в 2005 году. Иерусалим, 2006. 181 с.; Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 372 с.

наукових роботах В. Ханіна міститься цінний для дослідника матеріал, який буде корисним при вивченні суспільних та політичних проблем єврейської держави в умовах постійних воєн із сусідніми арабськими країнами, який варто було б адаптувати до сучасних умов України, враховуючи реалії протистояння російській агресії. Цікавими є міркування В. Ханіна про становлення громадянського суспільства в Ізраїлі, та заходи, що вживалися політичним керівництвом для пошуку союзників. Окрім цього, у працях єврейського вченого аналізується еволюція зовнішньополітичної та воєнної стратегії Держави Ізраїль, що також варто вивчити досить скрупульозно, аби зважити можливості застосування набутого Ізраїлем досвіду на українському сценарії, що в умова триваючої війни з Російською Федерацією видається досить актуальним.

Чималий внесок у розуміння паралелей арабо-ізраїльського та сучасного українсько-російського протистояння з урахуванням гібридних методів ведення війни зробив український політолог Т. Андрієвський¹³⁵, який стверджує, що «політичні інтереси, політичні цілі – формують ціль війни – примусити супротивника підкоритися волі переможця»¹³⁶.

Гібридні елементи протистояння між державами аналізує і київський політолог Є. Магда¹³⁷, який деталізує усі сектори застосування гібридної агресії та проектує відомий світовий досвід на конкретні події, у

¹³⁵ Андрієвський Т. Г. Гібридна війна як специфічний тип гібридного конфлікту. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 2 (12). С. 5–14.; Андрієвський Т. Г. Криза інституту демократії в умовах гібридної війни: електоральний ракурс. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : збірник наукових праць. Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди. Харків. 2019. Вип. 1 (17). С. 4–16.; Андрієвський Т. Г. Цілі російсько-української гібридної війни. Політичне життя. 2018. Вип. 1 № 2. С. 103–108.

¹³⁶ Андрієвський Т. Г. Гібридна війна як специфічний тип гібридного конфлікту. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 2 (12). С. 8–10

¹³⁷ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. 268 с.

¹³⁷ Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. URL: <http://docs.google.com/viewerng/viewer?url> Дата доступу: 22.10.2022 р.

тому числі й в Україні. Ізраїль має чималий досвід протистояння більшому численому і ресурсно потужнішому ворогу – об'єднаним арабським країнам. Досвід протидії інформаційним атакам, які здійснювалися у досліджуваній період на єврейську державу, неодмінно має бути, щонайменше, вивчений.

Для тих, хто цікавиться історією арабо-ізраїльського протистояння, міжнародно-політичними відносинами у регіоні Близького Сходу та у світі, буде цінним порівняння військових конфліктів впродовж тривалого історичного періоду, яке здійснює Н. Фурсіна¹³⁸, вирізняючи їх особливості, специфічні риси, тощо. Цінними для дослідника стануть висновки зроблені українським дослідником К. Поповичем¹³⁹ які знову ж таки мають стосунок до гібридних загроз та способів протидії ним. Згадані вище автори та їх науковий доробок був використаний автором представленої дисертації при осмисленні досвіду Держави Ізраїль у багаторічному протистоянні арабським державам Близького Сходу та при аналізі ролі впливових міжнародних гравців на ситуацію в регіоні. Саме дана група історіографії дозволила підійти до підготовки четвертого розділу дисертаційної праці.

Таким чином, п'ята, умовно виділена група історіографії, дозволила нам здійснити комплексне дослідження міжнародно-політичної ситуації на Близькому Сході, простежити довготривалі у часі наслідки протистояння між Єгиптом та Ізраїлем, рівно ж як і політичного протиборства США та Радянського Союзу у регіоні.

Загалом, досить широка історіографічна база, що включає у себе дослідження вітчизняних та зарубіжних істориків, політологів, спеціалістів з міжнародних відносин та міжнародного права дозволяє повною мірою вивчити усі нюанси та особливості досліджуваної у дисертації проблеми та виконати поставлені автором завдання. Порівняння різноманітних точок

¹³⁸ Фурсіна Н. А. Еволюція розвитку збройних сил та концепцій воєн. Економіка та держава. 2018. № 10. С. 86–90.

¹³⁹ Попович К.В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». Вип.2 (35), 2016. С. 75-79.

зору, співставлення статистичних даних та конкретних подій, що вивчаються різними дослідниками дозволило неупереджено розкрити єгипто-ізраїльське протистояння 50-70-х років ХХ століття крізь призму взаємовідносин США та СРСР. Окрім того, досить широка історіографічна база представленого дослідження свідчить і про те, що тема єгипто-ізраїльського протистояння 50-70-х років ХХ століття в американо-радянських відносинах не втрачає своєї актуальності і в останні десятиліття, а тому безсумнівно, є важливою і запитаною серед наукового загалу.

1.2. Джерельна база

Підготовка дисертаційного дослідження ставить автора перед необхідністю використання широкої джерельної бази. Джерела, на які опирається представлена робота, в залежності від походження та інформативності нами умовно поділено на декілька груп, першою, і найважливішою із яких є документи: рішення Генеральної Асамблеї ООН та резолюції РБ ООН¹⁴⁰, конвенції (наприклад, стосовно Суецького каналу¹⁴¹ або Шестиденної війни¹⁴²), матеріали МЗС СРСР та Держдепартаменту США, тексти міжнародних договорів або військових альянсів, що уклалися в регіоні або учасниками досліджуваних подій¹⁴³. Автор цілком свідомий того, що згадані джерела ілюструють офіційну позицію сторін, яка є загальновідомою.

¹⁴⁰ Resolution of the General Assembly. Official Documents System of the United Nations. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/081/52/IMG/NR008152.pdf>. Дата звернення: 30.08.2019.; Hurewitz J. C. Diplomacy in the Near and Middle East: A documentary record. Vol. 2: 1914-1956. Princeton, 1956. 427 p..

¹⁴¹ The British survey. Popular Series. № 0145 / ed. by Eppstein. London, 1956. 20 p.; Lauterpacht E. The Suez Canal settlement : A selection of documents relating to the settlement of the Suez Canal dispute, the clearance of the Suez Canal and the settlement of disputes between the United Kingdom, France and the United Arab Republic. Oct. 1956 – March 1959 / Ed. by E. Lauterpacht. London, New York, 1960. 82 p.; The Suez Canal Nationalization, Invasion, International Action. Vol III, № 30. Febr. 1957 / ed. by Mezerik A. G., Greenc P. New York, 1957. 50 p.; Egypt and Suez (September 1956). The Suez Canal problem, July 26 – Sept. 22, 1956 : A documentary publ. Washington : Department of State, 1956. XVI, 370 p.; Watt D. C. Britain and the Suez canal. London, 1956. 51 p.; Watt D. C. Documents on the Suez crisis 26 July to 6 Nov. 1956. London, 1957. 88 p.; Суэцкий канал. Сборник документов. Москва, 1957. 179 с.; Суэцкий канал (факты и документы) / под ред. А. Ф. Султанова. Москва, 1959. 245 с.; Egypt and Suez (September 1956). The Suez Canal problem, July 26 – Sept. 22, 1956 : A documentary publ. Washington : Department of State, 1956. XVI, 370 p.; Watt D. C. Britain and the Suez canal. London, 1956. 51 p.; Watt D. C. Documents on the Suez crisis 26 July to 6 Nov. 1956. London, 1957. 88 p.

¹⁴² Резолюції Ради Безпеки ООН від 1967 року N6711817 URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1967> Дата доступу: 4.05. 2023.; Резолюції Ради Безпеки ООН від 1967 року N6712258. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1967> Дата доступу: 4.05. 2023.; Резолюції Ради Безпеки ООН за 1967 рік. NR024118. URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1967> Дата доступу: 4.05. 2023.

¹⁴³ Трехстороннее оборонительное соглашение между Египтом, Саудовской Аравией и Йеменом. Международная жизнь. 1956. № 8. С. 157- 159.

Зазначена група документів дозволяє почерпнути достовірну та найповнішу інформацію про переговори та події, які пов'язані із досліджуваною проблемою. Документальні джерела дозволяють проаналізувати еволюцію американо-радянських відносин на прикладі близькосхідного протистояння Єгипту та Ізраїлю, дослідити постачання озброєнь та продовольства сторонам протистояння¹⁴⁴, простежити розвиток єгипто-ізраїльського конфлікту та зовнішню політику досліджуваних держав у період 1950-1970-х років ХХ століття.

Друга група джерел – це виступи лідерів держав, СРСР та США, Ізраїлю та Єгипту, що стосуються досліджуваного протистояння на Близькому Сході, а також офіційні заяви глав урядів та дипломатів, записи прес-конференцій. Саме на основі зазначеної групи джерел простежується політична лінія держав-учасниць конфлікту та зовнішня політика Сполучених Штатів та Радянського Союзу. Різноманітні офіційні заяви, ноти протесту, листування МЗС СРСР та Держдепартаменту США забезпечують можливість вивчити ідеологічне підґрунтя зовнішньої політики Союзу РСР та США під час єгипто-ізраїльського протистояння¹⁴⁵.

¹⁴⁴ Hurewitz J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East: A documentary record*. Vol. 2: 1914-1956. Princeton, 1956. 427 p.; *The Washington Papers*. Vol. VII. 66: *Foreign policy makers: President vs Congress* / Abshire D. M. Washington, 1979. 80 p.; Президиум ЦК КПСС. 1954-1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления : в 3-х т. Т. 1. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы / гл. ред. А. А. Фурсенко Москва, 2006. 1375 с.; Президиум ЦК КПСС. 1954-1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления : в 3-х т. Т. 2. Постановления / гл. ред. А. А. Фурсенко. Москва, 2006. 1124 с.

¹⁴⁵ Lauterpacht E. *The Suez Canal settlement : A selection of documents relating to the settlement of the Suez Canal dispute, the clearance of the Suez Canal and the settlement of disputes between the United Kingdom, France and the United Arab Republic*. Oct. 1956 – March 1959 / Ed. by E. Lauterpacht. London, New York, 1960. 82 p.; *Israel's Foreign Relations Selected Documents: Volumes 1-2 (1947-1974)*. Israel Ministry of Foreign Affairs. URL:

<http://www.mfa.gov.il/mfa/foreign%20relations/israels%20foreign%20relations%20since%201947/1947-1974/table%20of%20contents#xi> Дата звернення: 31.08.2018); *The Record on Suez : A chronology of events, an economic reckoning, leading articles, law / Comp. and publ. by the Manchester guardian*. London, 1956. 27 p.; *The Soviet Union on the Middle East. Statements by the Ministry of for. affairs of the U.S.S.R. App. : The correspondence concerning Suez from the Soviet Union to Britain and France: «Soviet News», Booklet №. 8*. London, 1956. 43 p.

Важливими джерелами для написання дисертації стала внутрішня документація державних органів Союзу РСР та США, зокрема, стенограми засідань, листування, записи бесід з представниками іноземних держав, тощо¹⁴⁶. Представлена дисертація опирається на опубліковані збірки документів владних інституцій та зовнішньополітичних відомств Ізраїлю, США та СРСР, це зокрема томи «Foreign Relations of the United States»¹⁴⁷, «Близькосхідний конфлікт»¹⁴⁸ та «Радянсько-ізраїльські відносини», а також, матеріали із сайту МЗС Ізраїлю¹⁴⁹. Порівняння документів різних країн дозволило незаангажована підійти до аналізу ситуації на Близькому Сході та порівняти бачення єгипто-ізраїльського протистояння в СРСР та США, простежити, так звану, закулісну складову американо-радянських відносин, дослідити мету та реалізацію зовнішньої політики двох наддержав у роки холодної війни.

¹⁴⁶ The Papers of Dwight David Eisenhower. The Presidency: Keeping the peace. Vol. XIX / ed. by L. Galambos, D. Van Ee. London, Baltimore, 2001. P. 703- 1383.; Hearings before the Security and the Middle East. The problem and its solution. Proposals submitted to the President of the United States / By twenty distinguished Americans. S. 1.: Ballantine books, 1955. 169 p.; Foreign economic policy. Hearings before the Subcommittee on foreign economic policy of the Joint committee on the economic report Congress of the United States. Eighty-fourth Congress, first session pursuant to sec. 5 (a) of public law 304 79th Congress. Nov. 9. 10. 14. 15. 16. and 17. 1955. Washington, 1955. 620 p.

¹⁴⁷ Foreign Relations of the United States, 1952-1954. The Near and Middle East. Vol. IX (in two parts) : part 1 / gen. editor J. P. Glennon. Washington, 1986. 1741 p.; Foreign Relations of the United States, 1955-1957. Arab-Israeli Dispute, 1955. Vol. XIV / ed. by J. P. Glennon. Washington, 1989. 943 p.; Foreign Relations of the United States, 1955-1957. Near East Region; Iran; Iraq. Vol. XII / ed. by John P. Glennon. Washington, 1991. 1097 p.; Foreign Relations of the United States, 1958-1960. Arab-Israeli Dispute; United Arab Republic; North Africa. Vol. XIII / gen. editor J. P. Glennon. Washington, 1992. 905 p.

¹⁴⁸ Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 1 (1947-1956) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. 608 с.; Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. 700 с.

¹⁴⁹ Israel's Foreign Relations Selected Documents: Volumes 1-2 (1947-1974). Israel Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreign%20relations/israels%20foreign%20relations%20since%201947/1947-1974/table%20of%20contents#xi> Дата звернення: 12.08. 2019 p.; Statement to the Knesset by Foreign Minister Eban on Israel's foreign relations, 23 March 1966. Israel Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1/Pages/19%20Statement%20to%20the%20Knesset%20by%20Foreign%20Minister%20Eb.asp> Дата звернення 30.08. 2019 p.

Значимою для дисертаційної роботи стала третя, умовна, група джерел, до якої ми відносимо офіційні заяви глав держав: Ізраїлю, Єгипту, СРСР та США, а також, дипломатів найвищого рівня. Завдяки аналізу офіційних заяв вдалося чітко простежити політичні позиції досліджуваних країн щодо єгипто-ізраїльського протистояння, проаналізувати еволюцію міжнародно-політичних відносин¹⁵⁰.

Четверту, умовно виділену нами, групу джерел склали матеріали преси. Адже без аналізу медійного резонансу навколо єгипто-ізраїльського протистояння не можливо повною мірою вивчити дисертаційну проблему. Матеріали преси стали суттєвим доповненням до відтворення повноти історичної ретроспективи досліджуваної теми. Серед радянської періодики слід, найперше, згадати газети «Правда» та «Известия», а із американської – «The New York Times» та «Washington Post».

Згадані періодичні видання відтворювали офіційну позицію урядів досліджуваних країн, тут зустрічаємо (у американському випадку) гострі журналістські репортажі, нотатки із місця подій, інформацію про виступи офіційних осіб з приводу конкретних подій єгипто-ізраїльського протистояння та щодо врегулювання кризи. Радянська періодика, у порівнянні з американською, чітко увиразнює заідеологізованість преси,

¹⁵⁰ The Soviet Union on the Middle East. Statements by the Ministry of for. affairs of the U.S.S.R. App. : The correspondence concerning Suez from the Soviet Union to Britain and France: "Soviet News", Booklet №. 8. London, 1956. 43 p.; The Record on Suez : A chronology of events, an economic reckoning, leading articles, low / Comp. and publ. by the Manchester guardian. London, 1956. 27 p.; Lauterpacht E. The Suez Canal settlement : A selection of documents relating to the settlement of the Suez Canal dispute, the clearance of the Suez Canal and the settlement of disputes between the United Kingdom, France and the United Arab Republic. Oct. 1956 – March 1959 / Ed. by E. Lauterpacht. London, New York, 1960. 82 p.; Statement to the Knesset by Foreign Minister Eban on Israel's foreign relations, 23 March 1966. Israel Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1/Pages/19%20State%20to%20the%20Knesset%20by%20Foreign%20Minister%20Eb.aspx>. Дата звернення: 31.08.2019 p.; Israel's Foreign Relations Selected Documents: Volumes 1-2 (1947-1974). Israel Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreign%20relations/israels%20foreign%20relations%20since%201947/1947-1974/table%20of%20contents#xi> Дата звернення: 30.08.2018.

несвободу (з точки зору слова) радянських журналістів. Однак, таке порівняння, на думку автора, є досить корисними.

Окремим видом джерел є інтерв'ю політиків. Сьогодні цей напрям науки виокремлюється в окрему популярну галузь – усна історія. Інтерв'ю є чудовим засобом ознайомлення із позицією сторін чи учасників міжнародних відносин. У представленій дисертації використовується цей вид джерел, який найчастіше, представлений пресою досліджуваного періоду, рідше сучасними публікаціями, де використано матеріали 50-70-х років ХХ століття для порівняння із сучасними реаліями.

Слід зауважити, що у різних періодичних виданнях висвітлюються окремі аспекти близькосхідної політики США та СРСР, аналізуються причини загострення єгипто-ізраїльського протистояння та наслідки цих конфліктів, містяться інтерв'ю державних діячів, що у той чи інший спосіб були причетні до ситуації на Близькому Сході у період 50-70-х років ХХ століття і дозволяють скласти враження про настрої політичного істеблішменту США щодо подій єгипто-ізраїльського протистояння¹⁵¹. На прикладі матеріалів преси простежуються, безпосередньо, радянсько-американські, радянсько-ізраїльські та американо-ізраїльські відносини, позиції політичних лідерів досліджуваних країн, а також періоди підвищення чи спаду суспільного інтересу досліджуваних країн до протистояння Єгипту та Ізраїлю.

Окремим підвидом джерел є опубліковані промови та виступи політиків та дипломатів, їхні твори та мемуари¹⁵², в яких очільники держав,

¹⁵¹ Hearings before the Security and the Middle East. The problem and its solution. Proposals submitted to the President of the United States / By twenty distinguished Americans. S. l.: Ballantine books, 1955. 169 p.; Humphrey H. H. Soviet economic penetration in the Middle East: A special study prep. at the request of Senator Hubert H. Humphrey by the Legislative reference service of the Library of Congress, Sept. 1959. Presented by Mr. Humphrey. 86th Congress. 1st session. Senate. Document 58. Washington, 1959. 19 p. Congress. 1st session. Senate. Document 58. Washington, 1959. 19 p.; Regional development for regional peace : A new policy and program to counter the Soviet menace in the Middle East. Washington, 1957. 332 p.

¹⁵² El-Sadat A. Revolt on the Nile. New York, 1957. 159 p.; President Gamal Abdel Nasser`s peeches and press-interviews. January December 1962. Cairo, 1963. 375 p.; Kennedy J.

прем'єр-міністри, дипломати та інші офіційні діячі міжнародних відносин представляють власне бачення близькосхідної проблеми, висловлюють пропозиції щодо врегулювання кризи відносин між Ізраїлем та Єгиптом. Так, із опублікованих щоденників дипломатів дізнаємося маловідомі деталі ставлення політикуму їхніх країн до лідерів Єгипту та Ізраїлю, особливості сприйняття політичної ситуації на Близькому Сході, тощо.

А у збірниках промов єгипетського Президента Г.А. Насера на межі 50-60-х років ХХ століття, наприклад, виразно простежується еволюція риторики щодо Радянського Союзу, що мало прямий вплив і на зовнішню політику Арабської Республіки Єгипет¹⁵³.

Цікавими для дослідника будуть і опубліковані щоденники, робочі записи та спогади безпосередніх учасників та творців міжнародної політики досліджуваного періоду, наприклад перм'єра Ізраїлю Г. Меїр¹⁵⁴, короля Йорданії Хусейна¹⁵⁵, лідера Єгипту А. Садата¹⁵⁶, тощо. Їх спільною рисою є те, що погляди згаданих авторів вирізняються від інтерпретації подій, що їх подавали офіційні радянські, чи, навіть американські джерела.

F. «Let the word go forth» : The speeches, statements, and writings of John F. Kennedy / Selected and with an intord. by Th. C. Sorensen. New York, 1988. 433 p.; Kennedy J. F. The Strategy of Peace. New York, 1960. 356 p.; Nasser G. A. The philosophy of the revolution. Buffalo, 1959. 102 p.; President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. 1958. Cairo, 1958. 443 p.; Насер Г. А. Проблемы египетской революции: Избранные речи и выступления 1952–1970 гг. Москва, 1979. 256 с.; Nasser G. A. Speech delivered by President Gamal Abdel-Nasser to members of the United Nations General ssembly, Sept. 27, 1960. Cairo, 1960. 32 p.; Nasser G. A. The philosophy of the revolution. Buffalo, 1959. 102 p.; Peters G., Woolley J. T. John F. Kennedy : «Speech by Senator John F. Kennedy. Zionists of America Convention. Statler Hilton Hotel. New York» August 26, 1960. The American Presidency Project Available. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217> Дата звернення: 31.07.2020 p.); President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. January December 1961. Cairo, 1962. 415 p. President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. 1959. Cairo, 1959. 628 p.; President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. January March 1960. Cairo, 1960. 162 p.; President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. April-June 1960. Cairo, 1960. 169 p.; Киссинджер Г. Дипломатия. X. : Право, 1997. 849 с.; Lloyd S. Suez, 1956. A personal account. London, 1978. 282 p.

¹⁵³ President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. 1959. Cairo, 1959. 628 p.; President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. January December 1962. Cairo, 1963. 375 p.

¹⁵⁴ Меир Г. Моя жизнь : пер. с иврита. Чимкент, 1997. 558 с.

¹⁵⁵ Hussein bin Talal. Uneasy Lies the Head : An Autobiography. London, 1972. 233 p.

¹⁵⁶ El-Sadat A. In search of identity : An autobiography. New York, 1978. 360 p.

Щодо спогадів, то вони, також, є цінним джерельним матеріалом, котрий дозволяє поглянути на досліджувані події очима всесвітньо відомих політиків та глибше зрозуміти їхню мотивацію у прийнятті важливих рішень, простежити сумніви та зміну поглядів. Серед таких мемуарів слід, найперше згадати спогади прем'єрів Великої Британії різних років Ентоні Ідена (1953 – 1956 роки) та Гарольда Макміллана (1957 – 1963 роки). Зокрема, Ентоні Іден¹⁵⁷ у своїх мемуарах проливає світло на близькосхідну політику Британії, пояснює необхідність її узгодження із зовнішньополітичним курсом США.

Мемуари Гарольда Максиміллана¹⁵⁸ охоплюють період після Суецької кризи і до середини 60-х років ХХ століття і увиразнюють недовіру британського політикуму до арабських країн загалом і до Єгипту, зокрема. Окрім того, зі спогадів політичного діяча стає зрозуміло наскільки важливою для британського МЗС була протидія радянському впливу на Близькому Сході.

Протилежністю вище охарактеризованим мемуарам є спогади Президента США Дуайта Ейзенхауера¹⁵⁹, що очолював країну впродовж 1953 – 1961 років. Ознайомлення та аналіз спогадів американського президента засвідчує про нейтральне ставлення до арабських держав та їх лідерів, що на думку автора дисертації, є надзвичайно цінним і важливим у міжнародній політиці.

Для глибшого розуміння міжнародно-політичної ситуації у досліджуваному регіоні, а також факторів впливу на ситуацію у єгипто-ізраїльських відносинах цінними стануть книги єгипетського журналіста Мохаммеда Хейкала¹⁶⁰, що був особисто досить близьким до єгипетського

¹⁵⁷ Eden A. Full Circle. London, 1960. 619 p.

¹⁵⁸ Macmillan H. Riding the Storm, 1956-1959. London, 1971. 795 p.

¹⁵⁹ Eisenhower D. D. The White House years. 1 : Mandate for change, 1953- 1956. London, 1963. 650 p.; Eisenhower D. D. The White House years. 2 : Waging peace, 1956-1961. London, 1966. 741 p.

¹⁶⁰ Heikal M. Sphinx and Commissar. The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World. London, 1978. 304 p.; Heikal M. The road to Ramadan. London, 1975. 285 p.; Heikal M. The Cairo Documents. The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels and Statesmen. Garden City, 1973. 360 p.

лідера Гамалія Абдея Насера. Ці книги були видані у Лондоні в середині 70-х років ХХ століття досить великими тиражами і стали популярними серед широкого загалу. Мохаммеда Хейкал детально описує особливості єгипто-радянських та єгипто-американських взаємин на різних етапах протистояння між Єгиптом та Ізраїлем.

Схожі мемуари зустрічаємо і у ізраїльтян, це, зокрема, праці А. Евена¹⁶¹ та М. Даяна¹⁶², які з позицій Ізраїлю проливають світло на політику наддержав у періоди кризових ситуації в ізраїльсько-єгипетському протистоянні, та є противагою поглядам арабських країн.

Автор свідомий того, що частина джерельної бази залишилася поза увагою дисертанта, йдеться про архівні матеріали, що містяться на території РФ, США, Єгипту та Ізраїлю. Нажаль, цей пласт джерел не представлений у дисертації, через неможливість, а бо труднощі щодо доступу до них. Однак, враховуючи той факт, що усі офіційні документи є опублікованими, вважаю, що залучена до написання джерельна база є достатньою і дозволяє повною мірою проаналізувати досліджувані події.

¹⁶¹ Eban A. An Autobiography. New York, 1977. 628 p.

¹⁶² Dayan M. Story of My Life. London, 1976. 640 p.; Dayan M. Living with the Bible. Connecticut, 1978. 232 p.

1.3. Теоретико-методологічні основи дослідження.

Єгипто-ізраїльські відносини, як і американо-радянські відносини мають спільність у тому, що і одні, і інші є прикладом конфліктного-протистояння через суперництво у регіоні Близького Сходу, де гострі кризи у міждержавних відносинах змінювалися періодами відносної стабілізації. В теоретичному аспекті міждержавні двосторонні відносини – це державні контакти поміж двома країнами у політичній, економічній, культурній та інформаційній сферах. При цьому, учасники міждержавних відносин можуть, як домінувати, односторонньо впливаючи чи контролюючи певні процеси, так і на рівних взаємодіяти, розвиваючи партнерські взаємини, або ж конфліктувати поміж собою¹⁶³.

Загалом двосторонні міждержавні відносини можна поділити на ряд категорій, зокрема:

- вплив однієї із сторін на іншу (контролювання, тиск, спроби домінування);
- двостороння взаємодія, відкритість та партнерська підтримка;
- прямий конфлікт.

Тому, досліджуючи міждержавні відносини слід враховувати такі моменти, як їхню роль у світових політичних процесах, геополітичну ситуацію, роль окремих лідерів у вирішенні чи розгортанні конфліктів, оцінку потенціалу двосторонніх відносин та їх динаміку. Проте, ані американо-радянські, ані єгипто-ізраїльські відносин, у досліджуваний період, складно підвести під якусь одну категорію. І якщо міждержавні відносини поміж Єгиптом та Ізраїлем максимально тяжіють до визначення прямого конфлікту, то американо-радянські взаємини, радше тяжіють до визначення конфліктно-дружніх відносин, при яких суперництво та співпраця щодо країн Близькосхідного регіону трансформувалися у

¹⁶³ Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: Підручн. 2-ге вид, доп та випр. Київ: Кобза, 2003. 528 с.

залежності від економічних та політичних зацікавлень, а двосторонні відносини коливалися у діапазоні від співробітництва та гострих криз.

Задля об'єктивного аналізу єгипто-ізраїльських та американо-радянських відносин варто, найперше, акцентувати на тих особливостях, які стосуються розбіжностей в політичному, ідеологічному та безпековому вимірах, адже, у досліджуваній період, трактування полярності світу посідає чи ненайважливіше місце. Саме полярність світу 50-70-х років ХХ століття мала прямий та вирішальний вплив на близькосхідну політику СРСР та США. Як зазначає дослідник міжнародних відносин М. Капітоненко: «Полярність світу – це засіб організації структури міжнародної системи, що є конкретним утіленням рівноваги сил»¹⁶⁴. Американський політолог Кеннет Ніл Волтц, представник теорії неореалізму, виділяє три типи полярності міжнародних системи: біополярний, ультіполярний та уніполярний¹⁶⁵. Із моменту появи неореалізму (1979 рік) і аж до закінчення «холодної війни» ця теорія була домінуючою з поміж інших у міжнародних відносинах. К. Волтц наполягав, що біполярні системи є більш стійкими аніж багатополярні системи, доводив, що стабільність часто плутають із тривалістю, яка, в принципі, не означає мир¹⁶⁶.

Слід наголосити, що Сполучені Штати, однозначно, надають перевагу однополярному світу. Теорію однополярності розкривають в своїх роботах американські неоконсерватори такі як Р. Каплан, Р. Кейган та У.Крістол, проголошуючи «США новою Імперією з глобальною гегемонією» та пророкуючи настання «американського століття»¹⁶⁷, у якому пануватиме

¹⁶⁴ Капітоненко М. Міжнародні конфлікти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2009. С. 340.

¹⁶⁵ Waltz K. *Realism and International Politics*. New York, 2008. P. 42.

¹⁶⁶ Waltz K. *Theory of International Politics, and Realism and International Politics*. New York: Routledge, 2008. 437 p.

¹⁶⁷ Мальський М., Мацях М. Теорія міжнародних відносин: Підручн. 2-ге вид, доп та випр. Київ: Кобза, 2003. Мальський М., Мацях М. Теорія міжнародних відносин: Підручн. 2-ге вид, доп та випр. Київ: Кобза, 2003. С. 112-117.

американоцентрична конструкція, а США виступатимуть у ролі глобального арбітра¹⁶⁸.

При написанні дисертаційного дослідження основними принципами, якими послуговувався автор були історизм та об'єктивність, а базою на яку опирається робота є синтез різноманітних теорій міжнародних відносин, три із яких стали основними для аналізу досліджуваних міжнародних взаємин, це: лібералізм, реалізм і конструктивізм.

Лібералізм (що часто називають, також, ідеалізмом) бере свій початок від І. Канта, В. Вільсона та Дж. Найя, котрі світову політику розглядали крізь призму етичних та правових категорій, ставлячи за мету утворення нормативних моделей міждержавних відносин. За такої системи передбачалася відмова від військових/силових засобів у міжнародних відносинах. Провідною ідеєю лібералів-ідеалістів була система колективної безпеки, оскільки, на думку прихильників теорії, усі країни мають єдину спільну мету – мир. А війна веде до руйнувань, економічних збитків, втрати ресурсів.

Користь ліберальної теорії полягала у тому, що вона базувалася на врахуванні економічних інтересів в зовнішньополітичній діяльності та у намаганні мирно вирішити усі конфліктні ситуації. Втілення цієї ліберально-ідеалістичної теорії виразно простежується у намаганнях Вашингтону врегулювати єгипто-ізраїльське протистояння, зокрема, та арабо-ізраїльське – загалом. Прояви ліберальної моделі бачимо і у створенні Багдадського пакту, тощо. Окрім того, намагання уникнути ескалації та прямого військового зіткнення яскраво простежуємо в політиці СРСР та США у час більшості криз на Близькому Сході у досліджуваний в дисертації період.

Противагою ліберальній теорії є політичний реалізм, творцями якого є Е. Карр¹⁶⁹ та Г. Моргентау¹⁷⁰. Часто, до прихильників та теоретиків реалізму

¹⁶⁸ Waltz K. *Theory of International Politics, and Realism and International Politics*. New York: Routledge, 2008. P. 215.

¹⁶⁹ Lazarowitz A. *Different Approaches to a Regional Search for Balance : The Johnson Administration, the State Department, and the Middle East, 1964–1967*. Diplomatic History.

зараховують, також Т. Гобса. По суті, політичний реалізм – це доктрина, яка враховує суперечливі сторони людської природи та визнає обмеженість можливостей створення справедливого світового порядку. В основі цієї концепції лежать три категорії: національний суверенітет, інтереси нації та баланс сил. Виходячи із того, що прояв державою сили, яка спрямована на досягнення національних інтересів є нормальним явищем Р. Арон¹⁷¹ та Г. Кіссінджер¹⁷² вважають міжнародну політику ареною боротьби задля досягнення цілей суверенних держав (див. додаток К.). Звідси випливає, що кожна із держав, суперничаючи з іншими, намагається створити такий баланс сил, який буде не просто стримуючим фактором, але й дозволить отримати перевагу у боротьбі, що автоматично, гарантуватиме безпеку. Логічно, що така взаємодія веде до утворення блоків та союзів, котрі забезпечать їх членам вирішення власних і спільних завдань.

До провідних тез політичного реалізму відноситься твердження про те, що міжнародні відносини мають анархічну природу, а тому якраз анархічність вирізняє міжнародні відносини від суспільних взаємин, що базуються на принципах суспільної субординації, ієрархічності, юридично-правових нормах і т.д. Ті, хто обстоюють парадигму політичного реалізму вважають, що при відсутності верховенства влади, законів та моральних норм, що регулюють взаємини основних акторів і запобігають війнам та конфліктам, суть міжнародних відносин суттєво не змінилася з найдавніших часів. У цьому сенсі важливим методологічним підґрунтям, для автора дисертації, виявився міжрівневий аналіз, авторства К. Уолтца – американського вченого-реаліста, який в своїй науковій роботі «Людина, держава і війна»¹⁷³ визначив головні параметри дослідження міжнародних відносин. К. Уолтц вважає, що відносини між державами слід вивчати на

¹⁷⁰ Morgentau H. J. *Scientific Man versus Power Politics*. Chicago, 1946. 324 p.

¹⁷¹ Арон Р. *Мир і війна між націями* : пер. з фр. Київ, 2000. 688 с.

¹⁷² Кіссінджер Г. *Дипломатія*. Х. : Право, 1997. 849 с.

¹⁷³ Waltz K. *Man, the State, and War*. New York, 1959. 263 p.

трьох рівнях: «структурному (міжнародна система із її анархічною структурою), внутрішньодержавному (внутрішньополітичні фактори, що впливають на поведінку держави) та індивідуальному (особисті й ідеологічні погляди державних лідерів і осіб, що приймають рішення)».

Фактично, на початок 70-х років ХХ століття завершився процес формування регіональної системи міжнародних відносин на Близькому Сході як певної політично-географічної цілісності з іманентними для неї принципами функціонування та взаємодії із зовнішнім світом і як органічної складової частини відносин між державами. Усталилася система регіональних відносин та визначилися ролі політичних суб'єктів. До регіональної системи Близького Сходу відносяться усі держави-члени Ліги арабських держав, Іран неарабський, що відіграє роль «регіонального центру сили» та Державу Ізраїль (що має величезний вплив на арабський світ).

Нині не існує одностайності у визначенні поняття «Близький Схід», а для представленою дослідження є необхідним з'ясування чітких меж регіону. Отож, згідно вузькогеографічного підходу регіон Близького Сходу включає в себе країни: Єгипет, Ізраїль, Йорданію, Ірак, Сирію, Ліван та території нинішньої Палестинської автономії, а також країни аравійського півострова. Однак, існує і розширений погляд на цей регіон, за яким до поняття «розширений Близький Схід» (часто вживається, також, Великий Близький Схід і Північна Африка) включають усі країни-члени Ліги Арабських держав, в тому числі й Північноафриканські – Лівію, Алжир, Туніс, Марокко, Мавританію, Судан, Джибутті¹⁷⁴.

Є певні відмінності у тлумаченні Близького Сходу Великою Британією, Францією, США та Україною. Наприклад, український дослідник А. Веселовський вважає, що необхідно переглянути розуміння Близькосхідного регіону періоду УРСР, врахувавши сучасні геополітичні реалії, що впливають на трактування цього поняття. Зокрема, на думку

¹⁷⁴ Коппель О. Визначення меж регіону Близького та Середнього Сходу. URL: <http://parelst.ucoz.ru/forum/19-7-1>

А. Веселовського, слід розширити поняття Близького Сходу і включати до нього країни розташовані від Марокко до Ірану, включно із Суданом, але без Туреччини та Афганістану¹⁷⁵.

Сучасна міжнародно-політична наука відокремлює геополітичне, політичне й історичне визначення регіону та регіональної політики, що є певним політико-географічним комплексом з розвиненими зв'язками між окремими елементами, які його утворюють. Водночас поняття «Близький Схід» має певною мірою умовний характер через відсутність чітких природних меж, які б відокремлювали його від інших регіонів, до того ж різні держави у певні історичні періоди по-різному визначали його кордони¹⁷⁶.

Відомо, що арабські дослідники критикують термін «Середній Схід» виходячи із того, що це не географічний район, а суто політичне поняття, що впливає із природи регіону або його політичних, культурних та цивілізаційних демографічних характеристик, оскільки «середній» передбачає серединність чогось. Таке розуміння відриває арабський світ, як окрему одиницю від неарабських держав¹⁷⁷.

А, наприклад, радянська та сучасна російська історіографії тлумачать поняття «Близький Схід» та «Середній Схід» як регіон, що займають усі арабські країни включаючи Іран, Афганістан, Туреччину та Пакистан.

Сьогодні в Україні офіційно країнами Близького та Середнього Сходу вважають: Лівію, Єгипет, Державу Ізраїль, Палестинську автономію, Ліван, Сирію, Ірак, Іран, Афганістан, Саудівську Аравію, Ємен, Йорданію, Оман, Катар, Кувейт, Бахрейн, ОАР. З 24 вересня 2001 року в Україні Указом Президента та запроваджено інститут Повноважного представника України

¹⁷⁵ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 69-71.

¹⁷⁶ Стрільчук Л. Афганська проблема в системі сучасних міжнародних відносин 90-х рр. ХХ – початок ХХІ ст. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. Рівне: РДТУ, 2006, № 8. (С. 156 – 162.). С. 157.

¹⁷⁷ Коппель О. Визначення меж регіону Близького та Середнього Сходу. URL: <http://parelst.ucoz.ru/forum/19-7-1>

на Близькому та Середньому Сході¹⁷⁸. У контексті зовнішньополітичних пріоритетів України вирізняють такі вихідні позиції щодо визначення меж регіону: 1) системність, урахування специфіки міжнародних зав'язків та зовнішньополітичного спрямування певної країни, що включають, або виключають з поняття «Близький Схід»; 2) врахування економічних та політичних інтересів України в регіоні. Застосовуючи цей підхід до розгляду країн, які за певних обставин включають, або виключають з переліку близькосхідних країн, можна назвати Афганістан, Туреччину, Судан, та країни Магрибу¹⁷⁹. Щодо Туреччини, то на офіційному рівні цю державу в Україні не вважають Близькосхідною, оскільки Туреччина – морський сусід України. Афганістан посідає проміжне становище між кількома регіонами і в Україні його відносять до країн Південної Азії, як і Пакистан.

Держави Північної Африки (Магрибу) – Алжир, Туніс, Марокко, можна також розглядати, як близькосхідні з огляду на наступні обставини: 1) належність цих країн до арабського світу; 2) у відносинах України і згаданими країнами важливу роль відіграє питання близькосхідного врегулювання; 3) структура народного господарства країн Магрибу схожа на економіки інших Близькосхідних країн. Автор притримується тлумачення регіону «Близький Схід», що є офіційно визначеним нині Українським МЗС.

Здійснений вище розлогий аналіз тлумачень поняття «Близький Схід» дозволяє зробити висновок про те, що головним критерієм тлумачення меж регіону впродовж минулого століття були стратегічні інтереси великих держав: США, СРСР, Великої Британії.

Різничитання щодо трактування поняття «Близький Схід» зустрічаємо і в Сполучених Штатах, зокрема, у Держдепартаменті США нині застосовується термін «Середній Схід» (від англійського «Middle East», чи французького «Moyen-Orient») для позначення мусульманських країн, проте

¹⁷⁸ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 72.

¹⁷⁹ Коппель О. Визначення меж регіону Близького та Середнього Сходу. URL: <http://parelst.ucoz.ru/forum/19-7-1>

територіальний підрозділ Держдепартаменту, що відповідає за політику в регіоні має назву: «Бюро близькосхідних справ» («Bureau of Near Eastern Affairs»), а до сфери діяльності Бюро входять такі країни: Алжир, Марокко, Лівія, Туніс, Єгипет, Ізраїль, Йорданія, Сирія, Ліван, Ірак, Іран, Саудівська Аравія, Об'єднані Арабські Емірати, Катар, Кувейт, Бахрейн, Оман та Ємен¹⁸⁰.

Впродовж досліджуваного у дисертації історичного періоду Близький Схід є полем конкурентної боротьби глобальних гравців міжнародних відносин, залишаючись одним із головних векторів міжнародної політики США, Радянського Союзу, Франції та Великої Британії. Усі ці держави активно намагалися втримати та посилити свій вплив у регіоні. У дисертації широко використовується, також, термін «близькосхідний конфлікт/конфлікти». Найчастіше цей термін вживається для позначення низки міжнародних конфліктів, що відбувалися у період з 40-х років ХХ століття у досліджуваному регіоні, в котрих приймали участь і досі є учасниками численні мусульманські країни, Держава Ізраїль та геополітичні гравці ззовні регіону США, СРСР (нині Російська Федерація), країни Європи, міжнародні організації та військові блоки¹⁸¹. Однак, предметом дисертаційного дослідження є близькосхідні конфлікти 50 – 70-х років ХХ століття, котрі справили відчутний вплив на становлення та розвиток відносин не лише в регіоні Близького Сходу, але й на світові міжнародні взаємини у період «холодної війни».

Вивчення причин, наслідків та ролі близькосхідних конфліктів, на прикладі єгипто-ізраїльського протистояння, та вплив цих конфліктів на американо-радянські відносини у 50-70-х років ХХ століття, вимагає

¹⁸⁰ Нагайчук В. У пошуках оптимальної парадигми близькосхідної політики США. Рец. на кн.: Ross D., Makovsky D. *Myths, illusions & Peace. Finding a New Direction for America in the Middle East*. New York: Viking, 2009. 368 p. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15: Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи. С. 459-482.

¹⁸¹ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 92.

здійснення глибокого аналізу кризових ситуацій та простеження їхнього впливу на міжнародні відносини загалом.

Найголовнішим джерелом нестабільної ситуації на Близькому Сході, впродовж другої половини ХХ століття, було і до сьогодні залишається арабо-ізраїльське протистояння, один із етапів якого і є предметом дослідження у представленій дисертації. Не дивлячись на численні зусилля міжнародного співтовариства, низку різноманітних планів мирного врегулювання, все ж, конфлікт поміж Єгиптом та Ізраїлем (для дисертаційного дослідження) та Ізраїлем і арабськими країнами загалом, багато десятиліть поспіль продовжує залишатися найбільш гострою проблемою і, не безпідставно, перебуває у розряді «гарячих точок» не лише регіональної, але й світової політики. Ключовою проблемою конфлікту між Ізраїлем та арабським світом продовжує залишатися невирішеність палестинської проблеми, як із сумною регулярністю стає пульсуючо-конфліктною точкою Близького Сходу¹⁸². Впродовж усього часу існування Держави Ізраїль точаться суперечки щодо кордонів Палестини та поселень ізраїльтян на Західному березі річки Йордан, статусу міста Єрусалим та невирішеність проблеми щодо палестинських біженців.

Впродовж ХХ століття і на сучасному історичному етапі Близький Схід був і продовжує залишатися регіоном де гостро переплітаються інтереси багатьох країн світу, а досліджуваний у дисертації період 50-х – 70-х років ХХ століття увиразнив конфлікт інтересів СРСР та США навколо єгипто-ізраїльського протистояння.

Теоретико-методологічну основу представленої дисертації становить система загальнонаукових методів і принципів. Обрання методів дослідження було зумовлено потребою досягнення визначеної у дисертації мети та розв'язання завдань, які ставить дисертант. Принцип історизму, що його широко застосовує автор, дозволив здійснити неупереджений аналіз

¹⁸² Захарченко А. Арабо-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі : зб. статей. Одеса : Фенікс, 2009. С. 34.

фактів, простежити процес еволюції єгипто-ізраїльського протистояння, а також, прослідкувати трансформацію зовнішньої політики США та СРСР щодо близькосхідного конфлікту. В основу дисертаційної роботи покладено порівняльно-історичний та хронологічний методи дослідження, широко застосовується, також, метод комплексного аналізу. Перелічені методи дозволяють забезпечити об'єктивний аналіз усіх подій та еволюції єгипто-ізраїльського протистояння з урахуванням конкретно-історичної ситуації. Завдяки застосованим методам стало можливим простежити трансформацію американо-радянських міждержавних відносин через події на Близькому Сході.

Тематика дисертації передбачає аналіз міждержавних двосторонніх відносин: єгипто-ізраїльських та американо-радянських. Саме тому, дисертантом, було застосовано системний підхід, який є базовим напрямом методології наукового пізнання і забезпечує не лише адекватність постановки наукової проблеми, але й сприяє логічній та послідовній стратегії її розв'язання. Чітке розуміння взаємозв'язків та наслідковості у міжнародних відносинах, взаємозумовленість різних їх елементів, також, забезпечується системним підходом¹⁸³, як, власне, і можливість здійснювати аналіз близькосхідного вектору зовнішньої політики США та СРСР. Методологічним інструментарієм, що використовується у дисертації в рамках системного підходу стали функціональний та структурний аналізи. Зокрема, за допомогою функціонального аналізу простежено роль мусульманського арабського світу у американо-радянських відносинах. А структурний аналіз забезпечив вивчення структури американо-радянських відносин у досліджуваній період. Системний підхід, також, дозволив провести аналіз впливу єгипто-ізраїльських конфліктів на розвиток американо-радянських відносин.

¹⁸³ Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: Підручн. 2-ге вид, доп та випр. Київ: Кобза, 2003. С. 68.

У дисертації використано, також, методи, що притаманні політичній науці, зокрема метод конкретного аналізу (case studies). Цей метод є досить ефективним завдяки своїй гнучкості¹⁸⁴. Автор використовує даний метод задля аналізу причин спільності поглядів СРСР та США та причини їхніх протиріч щодо єгипто-ізраїльських відносин.

У дисертації застосовано методи прогностичного та синхронного аналізу. Метод прогностичного аналізу дозволив моделювати різноманітні сценарії розвитку ситуації на Близькому Сході та теорію політичного реалізму, що містить в своїй основі зміст вивчення воєн та конфліктів. Завдяки синхронному аналізу стало можливим встановити зв'язки поміж конкретними явищами та процесами, що відбувалися паралельно у різних міжнародних організаціях та країнах. Наприклад, синхронний аналіз, дозволив співставити сприйняття єгипто-ізраїльського протистояння у США, СРСР, країнах Європи, в РБ ООН.

Важливим для підготовки дисертації став і діахронний метод, який полягає у дослідженні схожих явищ та подій, що відбуваються у різні історичні періоди, на різних територіях, мають різні масштаби і т.д. Діахронний метод дозволив проаналізувати суть подій та явищ, виділити їх спільні та відмінні риси, простежити особливості.

Методами, що притаманні історичній науці є ретроспективний, порівняльний, проблемно-хронологічний та історико-політичний. Усі вони широко використані при написанні дисертації. Зокрема, ретроспективний метод використовується для аналізу комплексу факторів, які були притаманні єгипто-ізраїльським та американо-радянським відносинам у досліджуваний період. Порівняльний метод було застосовано для визначення спільного та відмінного у позиціях США та СРСР щодо єгипто-ізраїльського протистояння.

¹⁸⁴ Зінько С. Сирійський політичний пасьянс або боротьба за регіональне лідерство. Зовнішні справи. 2011. № 11-12. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertnadamka/view/article/siriiskii-politichniipasjans-u-borotbi-za-regional/> Дата доступу: 11.11.2018.

Метод проблемно-хронологічний забезпечив виокремлення періодів стабілізації, криз, зближення позицій, тощо. Даний метод дозволив, також, систематизувати конкретні події та явища у хронологічній послідовності. Щодо історико-політичного методу, то його застосування дозволяє співставити дані різноманітних джерел для відтворення об'єктивної картини, наприклад, кризи американо-радянських чи радянсько-ізраїльських відносин. Використано у дисертації і нормативно-ціннісний метод, що дозволив з'ясувати роль конкретних чинників впливу на трансформацію американо-радянських відносин. Використано у дисертації, також, історико-генетичний метод, що унаочнює причинно-наслідкові зв'язки та виявляє закономірності радянської та американської політик у регіоні Близького Сходу, дозволяє простежити мету цієї політики та її практичну реалізацію.

Важливою складовою роботи став геополітичний аналіз, який дозволив скласти цілісну картину політичної ситуації на Близькому Сході та у світі, загалом, крізь призму єгипто-ізраїльського протистояння. За допомогою геополітичного аналізу вдалося простежити механізми, завдяки яким стало можливим зміцнення стабільності у досліджуваному регіоні.

Чималий обсяг дисертації побудовано на результатах аналізу наукових публікацій та документів: двосторонніх та багатосторонніх договорів, спогадів, резолюцій Ради Безпеки ООН, тощо. Аналіз документів – це сукупність методологічних прийомів, які використовуються задля отримання документальних результатів, що є необхідними для досягнення поставлених у дисертації завдань. Автор застосував метод систематизації при підготовці підрозділу 1.2. «Джерельна база» для узагальнення та поділу джерел на окремі групи. Також, для аналізу джерел було використано логічний та емпірико-аналітичний методи.

Методологія представленої дисертації базується на діалектичному підході, що дозволив різносторонньо вивчати предмет і проаналізувати його еволюцію. Використано, також історико-описовий метод (при реферуванні джерел); метод періодизації, що дозволив виділити основні етапи єгипто-

ізраїльських конфліктів та американо-радянських відносин щодо Близького Сходу. Метод актуалізації знань зробив можливим визначення актуальності та новизни дисертаційного дослідження. Завдяки застосуванню методу абстрагування вдалося відкинути несуттєві факти та особливості і зосередитися на ключових, важливих моментах.

Усі використані автором наукові методи та принципи забезпечили проведення різнобічного, ґрунтовного та цілісного дослідження. Кожна група методів була використана на тому чи іншому етапі підготовки дисертації, що дозволило повною мірою забезпечити повноту та науковість процесу досягнення поставленої мети, вирішення наукових завдань та забезпечити достовірність отриманих результатів.

РОЗДІЛ 2.

ЄГИПЕТСЬКО-ІЗРАЇЛЬСЬКИЙ КОНФЛІКТ НА ПОСТКОЛОНІАЛЬНОМУ ПРОСТОРИ: РЕГІОНАЛЬНІ ТА МІЖНАРОДНО-ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ

2.1. Історичні витоки, причини та етапи протистояння єгипетсько-ізраїльського протистояння

Єврейське питання має багатовікову історію і глибоко вкорінене в історію та суспільно-політичне життя не лише регіону Близького Сходу, але й, із середини ХХ століття, займає помітне місце в політиці європейських країн та США. У стародавні часи, через історичні катаклізми євреї втратили не тільки державність, а й власну теорію, були розпорошені по різних країнах світу, утворюючи чисельні єврейські громади.

У світових міжнародних відносинах єврейське питання набуває політичної ваги уже із кінця ХІХ століття¹⁸⁵, коли внаслідок складних процесів самоусвідомлення та на хвилі піднесення переселенських настроїв, зумовлених утисками євреїв з боку місцевих влад¹⁸⁶ й антисемітськими погромами, у середовищі європейських євреїв визріває ідея створення власної держави у Палестині.

Практика тотальних переслідувань євреїв сприяла реалізації планів сіонізму щодо політичної консолідації єврейства та створення окремої єврейської держави¹⁸⁷. Загалом слід визнати, що сіонізм, як суспільно-політичний рух, незважаючи на внутрішні суперечності призвів до

¹⁸⁵ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 126-127.

¹⁸⁶ Плохій С. Брама Європи. Х.: КСД, 2023. С. 245-246.

¹⁸⁷ Нойбергер Б. Що таке сіонізм. Відкритий університет Ізраїлю. (1995). URL: https://webcitation.org/6IPy6UnzS?url=http://www-r.open_u.ac.il/kurs/politika1/zionut.html
Дата доступу: 4.08. 2023.

народження Держави Ізраїль¹⁸⁸, яка є однією з провідних військово-політичних сил на Близькому Сході. Серед зовнішніх чинників цього успіху можна назвати значну підтримку з боку впливових фінансових кіл Заходу та США¹⁸⁹, наявність єврейського лобі в політичних колах різних країн світу, а останнім часом – пряму військово-політичну допомогу Ізраїлю від США на рівні стратегічного партнерства. Характерною рисою американо-ізраїльських стосунків на сучасному історичному етапі є їх помітний дисбаланс у бік задоволення інтересів Ізраїлю, навіть, ціною певного нехтування американських інтересів¹⁹⁰.

Поряд з цим, із моменту свого виникнення Ізраїль, фактично, був припеченим на безперервний конфлікт із арабо-мусульманським світом, що його оточував звідусіль¹⁹¹. З перших місяців існування Держави Ізраїль розпочинається протидія з боку терористичних палестинських організацій, котрі вважали терористичні дії формою національно-визвольної боротьби. Зі свого боку, ізраїльська державна ідеологія підхоплює міф про вкорінену арабську ворожість до євреїв і, розвиваючи та підтримуючи його, культивує тезу про необхідність постійної боротьби євреїв за виживання проти «реакційних арабських режимів»¹⁹².

Говорячи про єврейську спільноту слід виокремлювати та розрізняти три значні групи світового єврейства, що різняться за генезою, культурно-політичним значенням і типом свого існування: єврейство державницьке, що зосереджене на території Держави Ізраїль, так зване «нове єврейство», -

¹⁸⁸ Деян М., Тевет Ш. Арабо-ізраїльські війни: 1956, 1967. К. : «Інтеграл». 2004. С. 21-22.

¹⁸⁹ Плохій С. Ядерне безумство. Історія Карибської кризи. Харків: КСД, 2023. С. 71 – 73.

¹⁹⁰ Simon L. Lewis and Mark A. Maslin. The Human Planet: How We Created the Anthropocene. London, 2018. P. 257 – 259.

¹⁹¹ Головченко В. І. Нова історія Азії та Африки : колоніальний Схід (кінець XIX – друга третина XX ст.) : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. К. : Либідь, 2010. С. 436.

¹⁹² Епштейн А. Арабо-ізраїльський конфлікт і спроби його врегулювання. Суспільство і політика сучасного Ізраїлю. Єрусалим: «Мости культури», 2002 рік. С. 216-217.

головним чином зосереджене у США та розвинених європейських країнах, і, третя група – «старе єврейство», що визначається дослідниками, як рештки єврейського населення в місцях традиційного проживання¹⁹³.

Передумови для формування єврейської держави визрівали з кінця XIX століття. Так, наприклад, переселення євреїв в Османську Палестину розпочалося іще у 1882 році і пов'язане було із єврейськими погромами, що відбувалися в Російській імперії. Після поразки Османської імперії у Першій світовій війні контроль над Палестиною переходить до Великобританії, котра ще у 1917 році висловлювала наміри створити на території Палестини єврейську державу¹⁹⁴. Усе це у сумі із Жовтневою революцією, що відбулася в Росії та поширенням нацизму у Німеччині, а також низкою інших подій у Європі та світі, надало додаткового поштовху репатріаційним процесам євреїв на територію Палестини¹⁹⁵.

Уже після завершення Другої світової війни, у 1947 році Організація об'єднаних націй, враховуючи численні заяви євреїв, запропонувала світовій спільноті утворити незалежну єврейську державу¹⁹⁶, що було досить неоднозначно сприйнято міжнародною спільнотою.

Фактично, процес створення сучасного Ізраїлю розпочався з появи руху політичного сіонізму в 1897 році¹⁹⁷ і завершився вже після проголошення 14 травня 1948 року Декларації незалежності та перемогою

¹⁹³ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 127.

¹⁹⁴ Боев Ю. А. Ближний Восток во внешней политике Франции (1898– 1914 гг.) : очерки истории дипломатической борьбы Франции за Ближний Восток. К. : Наукова думка, 1964. (480 с.). С. 457.

¹⁹⁵ Раве І., Епштейн А. «Держава у дорозі»: політичні корені ізраїльської демократії. URL: <https://webcitation.org/6IPy7NkLk?url=http://www-r.openu.ac.il/lectures-audio/46.html> Дата доступу: 4.08. 2023.

¹⁹⁶ Хазанов Й. Про національну державу. Єврейська держава на початку XXI ст.: антологія сучасної ізраїльської суспільно-політичної думки (обрані публікації єрусалимського журналу «Azure»). Гешарім, 2008. С. 15.

¹⁹⁷ Нойбергер Б. Що таке сіонізм. Відкритий університет Ізраїлю. (1995). URL: <https://webcitation.org/6IPy6UnzS?url=http://www-r.openu.ac.il/kurs/politika1/zionut.html> Дата доступу: 4.08. 2023.

у війні за незалежність, що тривала до середини 1949 року¹⁹⁸. Єврейський політолог Алек Епштейн, говорячи про згадані події зазначав, що Ізраїль «є однією з найбільш нетипових держав на землі. Створена європейськими євреями на азійському Близькому Сході..., зуміла не лише вистояти в численних війнах..., але і зберегти демократичний лад..., ця держава залишається в центрі уваги чи не всіх серйозних засобів масової інформації у світі»¹⁹⁹.

Із моменту проголошення Держави Ізраїль, фактично усі арабські країни зайняли категоричну позицію, виступаючи проти такого сценарію змін на Близькому Сході, що і стало головною причиною арабо-ізраїльської війни 1948–1949 років (див. додаток Є.).

У цей час потоки євреїв-іммігрантів рушили до новоутвореної держави, у результаті чого кількість населення Ізраїлю стрімко зростала. Ситуація, що склалася була вкрай напруженою: критично не вистачало ресурсів (відомо, що кошти вишукувалися із різних джерел, навіть, було підписано Угоду із Німеччиною про репарації), чималою проблемою постали постійні зіткнення із арабською стороною, які розхитували і без цього складну ситуацію в Ізраїлі. Наростання арабо-ізраїльського протистояння та його гострота постійно збільшували градус напруги на Близькому Сході, починаючи із війни 1948 – 1949 років, Суецької кризи²⁰⁰, воно досягло критичного піку у дні «Шестиденної війни» (1967 рік) та «Війни Судного дня» (1973 рік)²⁰¹.

Прихід до влади Анвара Садата у 1970 році та відхід його від політики арабського націоналізму й арабського соціалізму²⁰², яку провадив

¹⁹⁸ Эттингер Ш. Очерк истории Еврейского народа. Иерусалим, 1972. Т. 2. С. 312.

¹⁹⁹ Епштейн А. Д. Вступ. Єврейська держава на початку ХХІ ст.: антологія сучасної ізраїльської суспільно-політичної думки (обрані публікації ерусалимського журналу «Azure»). Гешарім, 2008.. С. 5.

²⁰⁰ Foreign Relations of the United States, 1955-1957. Vol. XV: Arab Israeli Dispute, January 1 - July 26, 1956. Washington : G.P.O., 1989. P. 612-614.

²⁰¹ Spiegel S. The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan. Spiegel Steven L. Chicago, 1986. P. 238-247.

²⁰² Головченко В. І. Садат Мухаммед Анвар. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К.:Знання України, 2004, Т.2. С. 612.

Г.А. Насер, а також невдачі Єгипту у «Війні Судного дня», або відомій іще як війна «Йом кіпур» чи четверта арабо-ізраїльська війна, надзвичайне виснаження у цій війні обох воюючих сторін, призвели до підписання у 1978 році Кемп-девідських угод між Єгиптом та Ізраїлем²⁰³ (див. додаток Д.). Саме з цього моменту досягається значний прогрес у відносинах між сторонами протистояння, суттєво змінюється характер відносин між Ізраїлем та Єгиптом²⁰⁴.

Впродовж усього досліджуваного періоду, як уже йшлося вище, до Ізраїлю спрямовувалися потоки євреїв-іммігрантів, що попри економічні труднощі та постійні війни з арабами продовжували чисельно поповнювати молоду країну. Загалом, світова єврейська діаспора відіграла надзвичайно важливу роль у формуванні держави Ізраїль²⁰⁵. Оскільки визначальну роль у діаспорі відігравала суспільна організація, яка забезпечувала продовження та збереження традицій єврейського життя в усіх країнах діаспори, дотримання єврейського способу життя.

Алія – це одна із основних ідей сіонізму та важливий фактор в процесі здійснення сіоністських ідеалів, процес переселення євреїв до Палестини, а із 1948 року до Ізраїлю. Алія у сучасному значенні розглядається як масовий рух, що став наслідком поширення ідей палестинофільства (із 80-х років XIX століття) та сіонізму (після 1896–1897 років). Для країн, із яких відбувається виїзд євреїв алія трактується, як еміграція, а для Ізраїлю алію розглядають, як репатріацію²⁰⁶.

З початків сіоністського руху «алія» розуміється як особиста участь сіоніста у справі відродження єврейського народу на теренах історичної

²⁰³ Арабо-ізраїльський конфлікт. URL: <http://www.middleeast.org.ua/palestina/5.htm>
Дата звернення: 5.08. 2022 р.

²⁰⁴ Збройні конфлікти сучасності. Проектне дослідження / за заг. ред. І. Пташник. Івано-Франківськ: Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2014. С. 118.

²⁰⁵ Greenfield M. S., Hochstein J. M. The Jews' Secret Fleet: The Untold Story of North American Volunteers Who Smashed the British Blockade of Palestine. Jerusalem; New York : Gefen Publishing House, 1987. P. 17.

²⁰⁶ Gelber Y. The Historical Role of Central European Immigration to Israel. Leo Baeck Institute Year Book. 1993. Vol. 38. P. 225 – 226.

Батьківщини, а сам термін «алія» набув таких складових елементів: жертвування особистими інтересами заради впровадження у життя національних ідеалів. Навіть, у періоди (усього розрізняють шість періодів) масової алії, безпосередніми причинами якої були антисемітські ексцеси, погроми та переслідування це значення поняття «алії» зберігалось²⁰⁷.

Від 1948 року і до сучасних днів триває сучасний – шостий етап алії, який регулюється ізраїльським законодавством. Процес курує Міністерство алії й абсорбції Ізраїлю²⁰⁸. У дисертації частково розглядається шостий етап алії, на тлі якого, відбувалися досліджувані події. Отож, шостий етап алії ділиться на декілька хвиль, кількість євреїв-репатріантів, під час них, була особливо великою:

- перша хвиля – 1948–1952 роки, під час якої відбувалося масове переселення євреїв з країн арабського світу, пов'язане із гострими антисемітськими виступами, що стали наслідком проголошення Держави Ізраїль, та виїздом євреїв, котрі пережили Голокост, з країн Центральної та Західної Європи (до Ізраїлю прибуло у цей час бл. 900 тис. репатріантів);

- друга хвиля – 1969–1975 роки, пов'язана з тимчасовим послабленням обмежень для виїзду євреїв з Союзу РСР (кількість репатріантів сягнула бл. 100 тис. осіб);

- третя хвиля, так звана, «Велика алія» відбувалася у період 1986 – 1991 років, і пов'язана з перебудовними процесами в СРСР. Власне, саме з терен Радянського Союзу до Ізраїлю прибуло бл. 1 млн осіб²⁰⁹.

У більшості опрацьованих автором дисертації джерел зазначається, що головною причиною першої арабо-ізраїльської війни була категорична відмова арабських країн від визнання новоутвореної єврейської держави, що на фоні піднесення арабського націоналізму призвело до масованого нападу

²⁰⁷ Shuval J. T. Migration to Israel: The Mythology of «Uniqueness». International Migration. 1998. Vol. 36. Is. 1. P.4-5.

²⁰⁸ Ханін В., Романюк А., Чернін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2017. 372 с.

²⁰⁹ Гірік С. І. Алія. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua> Дата звернення: 11.11.2022.

та підтримкою, цієї агресії, з боку арабських країн Близького Сходу (Єгипет, Сирія, Йорданія, Ємен, Ліван, Ірак, Саудівська Аравія). Проте, категоричне небажання країн Заходу втратити свої позиції на Близькому Сході (особливо Великої Британії та Франції)²¹⁰ опосередковано долучало до конфлікту і європейські країни.

Ухвалення Генеральною Асамблеєю ООН Резолюції №181 / II від 29 листопада 1947 року, котра поділяла територію Палестини на дві окремі держави та закріплювала за Єрусалимом міжнародний режим, призвело до початку першої арабо-ізраїльської війни, що, також, в історії вдома як Палестинська війна. В Ізраїль вторгаються війська сусідніх арабських країн, масові потоки палестинських біженців спрямовуються до кордонів²¹¹.

Якісна перевага ізраїльської армії та розкол, що відбувся поміж арабами, все ж не завадив, останнім, схилити перевагу, на початковому етапі, на власну користь: було завойовано частину Палестини та Єрусалиму, іракські війська захопили міста Наблус та Дженін, а єгиптяни зайняли Беер-Шеву. Державу Ізраїль у цей час підтримує світова міжнародна спільнота, у тому числі СРСР та США. В ООН радянські представники виступали з вимогами негайного виведення арабських військ з території Ізраїлю, а країни соцтабору надавали матеріальну допомогу єврейській державі.

Завершальний етап війни припав на лютий-липень 1949 року, саме у цей період було укладено низку угод про перемир'я: 24 лютого – з Єгиптом, 3 квітня – із Йорданією, а 20 липня із Сирією. Угоди носили тимчасовий характер і були далекими від остаточного врегулювання територіальних претензій. За час війни, Ізраїль зумів нанести арабам ряд поразок й загарбав значну частину територій, що їх виділила ООН для утворення арабської

²¹⁰ Гон М. Новітня історія країн Азії в повоєнний період. Рівне, 2000. 120 с.

²¹¹ Фісанов В. Проблеми міжнародного врегулювання на Близькому Сході у роки холодної війни (за матеріалами опублікованих документів та сучасної кінодокументалістики). Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія. № 1. 2019.С. 103 – 105.

палестинської держави, частину Єрусалиму²¹². Західний берег річки Йордан і східна частина Єрусалиму були анексовані Йорданією. Сектор Гази відійшов під контроль Єгипту.

Переговори між ізраїльською та арабською сторонами відбувалися на грецькому острові Родос за посередництва представників ООН. Аби підкреслити невизнання законності існування Держави Ізраїль, представники делегацій арабських країн вели переговори з ізраїльтянами виключно через представників ООН. За умовами перемир'я між арабськими країнами та Ізраїлем було встановлені тимчасові кордони, так звану «зелену лінію» з обох сторін якої утворювалися демілітаризовані зони²¹³. Контроль за дотриманням перемир'я було покладено на спеціальну комісію ООН.

Фактично, цією війною Ізраїль пройшов бойове хрещення в якості нового державного утворення, довівши спроможність на власне існування. Поза сумнівом, успіхам Ізраїлю, у цій війні, сприяла військова підтримка Радянського Союзу, що в умовах початку холодної війни було спробою СРСР закріпити свій вплив на Близькому Сході і протидіяти аналогічним намірам США. Одним із наслідків війни, також, стало утворення Палестинської держави, що у свою чергу потягнуло за собою загострення проблеми палестинських біженців, що залишали окуповану Ізраїлем територію (бл. 1 млн осіб)²¹⁴.

Успіхи Ізраїлю і колективна поразка арабських держав підняли хвилю обурення в арабському світі, незадоволення корумпованими арабськими режимами²¹⁵. На внутрішньополітичних аван-сценах починають з'являтися революційні угруповання, котрі здійснювали спроби військових державних

²¹² Коппель О. А. Палестинська проблема. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К.:Знання України, 2004, Т.2 812 с.

²¹³ Гамаль Абдн Насир (Насер). Щоденник про війну в Палестині. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Gamal_Abdel_Nasser_Hussain/Schodennyk_pro_viinu_v_Palestyni/ Дата звернення: 5.08. 2022.

²¹⁴ Spiegel S. The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan. Spiegel Steven L. Chicago, 1986. P. 287-288.

²¹⁵ Коміренко І. Д. Арабо-ізраїльська війна 1948-49. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. /Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004 Т.1. 760с.

переворотів у своїх країнах. Саме такий сценарій було реалізовано у Сирії (1949 рік), в Йорданії (1951 рік), у Єгипті (1952 рік). Зокрема, так звана, «революція військових» у Єгипті привела до влади «вільних офіцерів» на чолі з Мухамедом Нагібом та Гамалем Абдель Насером. Загроза Британському пануванню на близькому Сході все більше увиразнювалася. А пошук коштів Єгиптом на будівництво Асуанської греблі призвів до розгортання нової кризи на Близькому Сході, на цей раз предметом конфлікту стала націоналізація Єгиптом у липні 1956 року Суецького каналу.

Незадоволений Родоськими угодами Ізраїль вбачав у новому загостренні ситуації можливість поквитатися з арабами за попередню війну, тим більше, що під час Суецької кризи, союзниками єврейської держави виступали Велика Британія та Франція. Особливості перебігу та наслідки згаданої кризи детально розглядаються автором у одному із наступних підрозділів, тому, вважаємо за доцільне, зараз, обмежитися лише однією заувагою: на момент початку Суецької кризи на геополітичній мапі Близького Сходу відбулися зміни, пов'язані із похолоданням радянсько-ізраїльських відносин та загостренням американо-радянського суперництва в регіоні.

Серед населення сусідніх із Ізраїлем арабських країн, що стояли на засадах антиімперіалізму посилюються анти західні настрої. Про те, що підтримуваний західними країнами Ізраїль, може завдати нищівних ударів фактично усім країнам Близького Сходу сумнівів не залишалося. Тим не менше, анти ізраїльські настрої лише наростали.

Чергова війна між ізраїльтянами та арабами війна розпочалася 5 червня 1967 року і за своїм характером була блискавичною. Усього за шість днів (що дало назву війні «Шестиденна») Ізраїлю вдалося окупувати значні території Єгипту, Сирії та Йорданії: Східний Єрусалим, Західний берег річки Йордан, сектор Газа та Голанські висоти. Було відкрито «зелену дорогу» зростанню кількості ізраїльських поселень на згаданих територіях. Фактично, завдавши нищівної поразки військам Єгипту, Сирії та Йорданії, Ізраїль,

ефективно скориставшись сучасними збройними системами, які отримав внаслідок постачання із США, вдало, для себе завершив війну, підсумки якої було закріплено у мирній угоді, що укладалася за посередництва СРСР і США²¹⁶.

22 листопада 1967 року при підтримці двох наддержав США і СРСР було прийнято нову резолюцію Ради Безпеки ООН № 242. Вона передбачала виведення ізраїльських збройних сил з окупованих територій і визнання суверенітету, територіальної та політичної цілісності кожної із держав близькосхідного регіону²¹⁷. У конфлікті 1967 року і Радянський Союз і Сполучені Штати проявили одностайність – недопущення ескалації конфлікту. Незадовго після завершення Шестиденної війни, 28 червня 1967 року, столицю Держави Ізраїль було перенесено із Тель-Авіва у Східний Єрусалим.

Арабські країни, черговий раз, потерпівши поразку уже не могли списати її на корумповані, авторитарні арабські режими, як це було у 1948 році. Цього разу поразки зазнали уже націоналістичні режими. Поряд із цим загострювалося питання палестинського народу, що підштовхувало арабських лідерів до пошуку нових рішень на шляху самовизначення, і терези їхніх вподобань усе очевидніше схилялися до анти американізму²¹⁸.

Шестиденна війна спонукала Єгипет прийняти рішення про подальше ведення «війни на виснаження» супроти Ізраїлю (див. додаток Й.). Тогочасний американський президент Річард Ніксон прийняв рішення про передачу ізраїльтянам одних із найсучасніших літаків «Фантом», котрі уже з 1970 року Ізраїль почав використовувати для локальних нападів на територію Єгипту (див. додаток З.).

²¹⁶ Киссинджер Г. Дипломатія. Х. : Право, 1997. С. 312.

²¹⁷ ООН. История и истоки проблемы Палестины. Ч. II (1947-1977 г. г.). Нью-Йорк, 1979. С. 142.

²¹⁸ Фісанов В. Проблеми міжнародного врегулювання на близькому сході у роки холодної війни (за матеріалами опублікованих документів та сучасної кінодокументалістики). Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія. № 1. 2019. С. 104- 105.

Новий виток загострення арабо-ізраїльського конфлікту випав на день єврейського свята «Йом-Кіпур». 6 жовтня 1973 року Єгипет та Сирія спільно розпочали масований напад на єврейську державу. Оборонну ізраїльську «лінію Барлева» було зруйновано, а збройні сили Ізраїлю несли величезні втрати. Війська арабських країн окупували Західний берег Суецького каналу, однак невдовзі стався перелом у війні і Держава Ізраїль розпочинає наступальні дії. Відомо, що на цьому етапі війни відчутну підтримку ізраїльтянам було надано американською розвідкою²¹⁹.

Реакція РБ ООН зводилася до висловлювання, щодо стурбованості кровопролитним конфліктом, США та Радянський Союз закликали сторони припинити військові дії та сісти за стіл переговорів відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН № 338²²⁰. Давши згоду на перемир'я, Ізраїль сам же його одразу і порушив, оточивши єгипетську армію. Що викликало роздратування двох великих наддержав і критику уряду Голди Меїр, зважаючи на те, що від самого початку, єгипетський лідер А. Садат висловлював пропозицію залагодити наростаючий конфлікт у мирний спосіб²²¹. Однак, дану пропозицію було відкинуто ізраїльтянами.

Радянський Союз розпочинає погрожувати введенням військ, якщо Ізраїль не припинить війну, причому, ці погрози адресувалися Сполученим Штатам Америки. У відповідь на радянські заяви, один із найвпливовіших зовнішньополітичних стратегів США 70-х років ХХ століття, американський державний секретар німецько-єврейського походження, Г. Кіссінджер²²² у категоричній формі заявив ізраїльському керівництву, що Ізраїль ризикує опинитися в міжнародній ізоляції, борючись один на один з радянськими

²¹⁹ Klitzing H.. The Nemesis of Stability. Henry A. Kissinger's Ambivalent Relationship with Germany. WVT, Trier 2007. P. 43.

²²⁰ ООН. История и истоки проблемы Палестины. Ч. II (1947-1977 г. г.). Нью-Йорк, 1979. С. 147.

²²¹ Захарченко А.Н. Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. статей. Одеса: Фенікс, 2009. С. 27.

²²² Рижков М. Кіссінджер Генрі Альфред. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. С. 330.

військами, а тому найкращим варіантом є прийняти мирний сценарій врегулювання конфлікту²²³.

За таких обставин у 1974 році Ізраїль та Єгипет сідають за стіл переговорів, результатом яких стає підписання угоди про перемир'я. Згідно із угодою Ізраїль зберігав контроль над Голанськими висотами, однак втрачав західний берег Суецького каналу. 5 червня 1974 року згідно із Женевськими протоколами було визначено порядок розведення сирійських та ізраїльських військ, передбачалося, також, звільнення євреями територій захоплених у 1967 році.

Фактично, після завершення «Війни Судного дня» поміж Єгиптом та Ізраїлем, внаслідок укладеної угоди, єгипетській стороні поверталася частина Синайського півострова, що далеко не однозначно було сприйнято, як в Ізраїльському суспільстві, так і в середовищі арабів. Пізніше, у 1979 широкоформатну Мирну угоду. У її положеннях визначалося лінію державного кордону між двома державами, так званою «лінією перемир'я» стали межі, що були встановлені після закінчення Першої арабо-ізраїльської війни 1948-1949 років²²⁴. Угода, також, передбачала, що ізраїльська сторона повністю передає для Єгипту Синайський півострів, у відповідь на цей жест офіційний Каїр відмовився від своїх претензій на територію сектору Газа²²⁵.

Підсумовуючи результати війни «Йом-Кіпур», однак, слід наголосити, що остаточно питання щодо спільного державного кордону поміж Єгиптом та Ізраїлем було врегульоване лише у 1988 році, через дев'ять років з дати укладення повномасштабної Мирної угоди. Суть прикордонних суперечок зводилася до визначення південної межі стику єгипето-ізраїльського міждержавного кордону у районі міста Таба, з приводу яку

²²³ Robert D. Schulzinger: Henry Kissinger. Doctor of diplomacy. Columbia Univ. Pr., New York 1989. P. 90.

²²⁴ Білан В. Близькосхідний мирний процес: відчайдушні спроби дипломатії. Дзеркало тижня. 2010. 20-26 березня.

²²⁵ Грачевська Т.. О. Неофіційна дипломатія як невід'ємна складова сучасних міжнародних відносин. Грані: наук.-теор. та гром.-політ. альманах. Дніпропетровськ: Грані, 2012. № 4 (84). С. 158 – 159.

сторони мали абсолютно протилежні бачення (кожна із сторін вважала приналежність Таби на свою користь). Врешті, проблему було врегульовано у форматі роботи міжнародної комісії, що складалася з одного єгиптянина, одного ізраїльтянина та трьох незалежних представників. В 1988 році ця Комісія винесла рішення на користь Єгипту²²⁶. Отже, Ізраїль впродовж одного року повертав Табу Єгипту, що стало першим випадком, з часу існування Держави Ізраїль, коли територіальні суперечки щодо прикордонних територій, було врегульовано шляхом мирних перемовин, а не через військові сутички²²⁷.

Окрему сторінку у історію дипломатії вписано конференцією, що відбулася у американському Кемп-Девіді. Як відомо, 16-17 вересня 1978 року там проходила зустріч лідерів Єгипту, Ізраїлю та США: Анвара Садата, Менахема Бегіна та Джиммі Картера, відповідно. На другий день зустрічі, 17 вересня, сторони узгодили та підписали два документи – «Рамки миру на Близькому Сході» та «Рамки для укладання мирного договору між Єгиптом і Ізраїлем». Угоди уклалися між Єгиптом та Ізраїлем, а американський президент поставив підпис під цими документами формально, засвідчуючи їх. Відповідно до угод Ізраїль повертав Єгипту Синайський півострів та визнавав «законні права палестинського народу». Єгипет, зі своєї сторони, визнавав Державу Ізраїль²²⁸. Жителям контрольованих Ізраїлем територій надавалася автономія до прийняття остаточного рішення щодо їхнього політичного статусу. Фактично території населені палестинцями впродовж п'яти років мали залишатися під управлінням ізраїльської адміністрації. Таким чином, автономія надавалася населенню, а не території. Не знайшло вирішення питання щодо майбутнього Єрусалиму та Голанських висот.

²²⁶ Ващенко І. В., Кляп М. І. Конфліктологія та теорія переговорів. Київ : Знання, 2013. С. 211.

²²⁷ Грачевська Т.. О. Неофіційна дипломатія як невідіємна складова сучасних міжнародних відносин. Грані: наук.-теор. та гром.-політ. альманах. Дніпропетровськ: Грані, 2012. № 4 (84). С. 158 – 159.

²²⁸ Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-ті роки) : підручник для студентів гуманітарних спец. вищ. навч. закладів / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков. К. : Либідь, 2003. С. 239.

Війна «Судного дня» принесла численні жертви з обох сторін, а образ непереможного Ізраїлю став тьмяніти. Американський президент Д. Картер назвав цей мир, що закріплювався Кемп-девідськими угодами, «справедливим», ізраїльський лідер, М. Бегін, охарактеризував їх, як найважливішу подію після Віденського конгресу 1815 року, в єгипетський президент А. Садат – як велику перемогу Єгипту, Ізраїлю та усього людства. За досягнення компромісу та укладення мирних угод усі три політичні лідери стали лауреатами Нобелівської премії миру.

Іще одним наслідком Кемп-девідських угод став розкол між арабами. У вересні 1978 року арабські країни-члени Фронту стійкості й протидії прийняли рішення про розірвання відносин з Єгиптом і застосування проти нього економічних санкцій. В листопаді 1978 року відбулася нарада глав держав і урядів арабських країн у Багдаді, яка увиразнила розмежування сил в арабському світі у зв'язку з Кемп-девідськими угодами²²⁹.

Арабські країни наклали ембарго на продаж нафти США і Голландії (остання потрапила під ембарго через те, що надала свої військові аеродроми США для підтримки Ізраїлю), а загалом світові ціни на нафту зросли на 17 %²³⁰. Згодом нафтове ембарго поширилося іще на декілька країн, зокрема ПАР, Португалію та Родезію²³¹. Загалом, чергова близькосхідна криза вплинула на світові ціни на нафту, дешевої нафти не стало на світовому ринку²³². Арабські країни категорично відмовилися від будь-яких відносин з Ізраїлем, а останній повністю узалежнився від американської підтримки.

²²⁹ Гон М. Новітня історія країн Азії в повосенний період. Рівне, 2000. С. 49.

²³⁰ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія. відп. ред. Б.О. Парахонський. К.: «Фоліант», 2008. С. 139 – 140.

²³¹ Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 98 Ч. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. С. 69.

²³² Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз. К. : Центр учбової літератури, 2008. (463 с.). С. 235-237.

2.2. Близькосхідна політика СРСР та США наприкінці 40-х – на початку 50-х років XX століття

Завершення Другої світової війни та геополітичні зміни, які стали її наслідком призвели до величезних зрушень політичного характеру у регіоні Близького Сходу. Мандатна система, яка підтримувалася Лігою Націй у період між двома світовими війнами, була змінена докорінно іншими підходами, які декларувалися створеної наприкінці війни ООН і зводилася до підтримки права кожного із народів на самовизначення. У зв'язку із цим значно послабилися позиції Великої Британії та Франції, як колоніальних держав загалом, та їхній вплив на Близькому Сході, зокрема. Одним із наслідків вищезгаданої політики стало утворення Держави Ізраїль, що призвело до наростання арабо-ізраїльських протиріч. Одночасно відбувається загострення не лише міждержавних відносин на Близькому Сході, але й міжнародних протиріч у глобальному вимірі. Адже, поява на політичній мапі світу нової держави – Ізраїль, було сприйнято окремими країнами, як можливість розрити свій вплив у регіоні. Зокрема, Радянський Союз та Сполучені Штати Америки саме у такий спосіб вбачали можливість посилення політичного впливу на Близькому Сході, що особливо актуалізувалося в умовах наростання протистояння у «холодній війні». За умов нинішньої агресії російської федерації супроти України, історичний досвід Ізраїлю може бути корисним у сучасних реаліях.

Метою даного дисертаційного підрозділу є з'ясування ролі Ізраїлю у близькосхідній стратегії СРСР та США наприкінці 40-х – на початку 50-х років XX століття та простеження динаміки розвитку радянсько-ізраїльських та американо-ізраїльських відносин у зазначений період.

Геополітичні зміни, що відбулися на Близькому Сході наприкінці 40-х років XX століття стали причиною активізації зовнішньої політики СРСР у цьому регіоні. Важливою складовою радянської зовнішньополітичної стратегії у регіоні стало завдання «остаточного удару» по британських та

французьких колоніальних позиціях на Близькому Сході²³³. Переслідуючи дану мету Союз РСР підтримав по дипломатичній та військовій лінії Ізраїль під час Палестинської війни 1948 – 1949 років²³⁴.

Проізраїльська позиція Радянського Союзу набула широкого резонансу як на рівні ізраїльських урядових кіл, так і євреїв Палестини. Ілюстративною, у цьому сенсі, стала доповідь очільника МЗС Ізраїлю М. Шерета у жовтні 1948 року, зокрема міністр зазначив: «В більшості випадків у нас надзвичайно гарні стосунки з СРСР... В Раді Безпеки ООН радянські представники працюють не просто, як наші союзники, а, навіть, як наші емісари»²³⁵.

Така активізація радянсько-ізраїльських відносин, звісно ж передбачала широкі перспективи для їх подальшого розширення, однак, доволі швидко стало очевидним, що двосторонній «альянс», як його влучно охарактеризував американський дослідник В. Рукер²³⁶, був приречений на швидку кризу та розпад. Його слова виявилися пророчими, бо уже невдовзі проявилися перші ознаки кризи радянсько-ізраїльських відносин, що чітко окреслилися восени 1948 року, коли декілька тисяч євреїв зібравшись у Москві під хоральною синагогою на зустріч із першим послом Ізраїлю в СРСР Г. Меїром. Проблема полягала у тому, що дане зібрання порушило один із основних принципів сталінізму, який допускав тільки ті прояви «стихійності», що організовувалися владою. Остання ж сприйняла дані події, як «підривну діяльність» існуючого устрою в Радянському Союзі. І, як не парадоксально,

²³³ Боев Ю. А. Ближний Восток во внешней политике Франции (1898– 1914 гг.): очерки истории дипломатической борьбы Франции за Ближний Восток К. : Наукова думка, 1964. С. 465.

²³⁴ Каштанов К. Еволюція відносин СРСР щодо Близького Сходу на матеріалах газети «Правда» (1953 – 1956 рр.), Дні науки історичного факультету.: матеріали X Міжнародної наукової конференції студентів. Аспірантів та молодих учених, К., 2017. С. 196-197.

²³⁵ Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 1, 1941 – май 1949, М., 2000. С. 414.

²³⁶ Рукер В. Вибрані аспекти радянсько-ізраїльського «альянсу» рубежу 40-50-х років ХХ століття, Історія та географія. Харків, 2012. № 47. С. 117.

але саме після цього випадку, радянським керівництвом було переглянуто місце Ізраїлю у стратегічних інтересах Союзу РСР на Близькому Сході²³⁷.

Безсумнівним залишається факт, що впродовж останніх років перебування при владі Й. Сталіна ідеологічний чинник був визначальним у виборі зовнішньополітичного курсу СРСР. Уже у 1950 році Й. Сталін висловлюється про те, що «сіонський фактор, що лежить в основі відродження Ізраїлю є ворожою до робітничого руху буржуазною, реакційною течією»²³⁸. Що ж послугувало зміні у риториці щодо Ізраїлю з боку радянського керівництва? На думку волинських дослідників Ю. Оксамитного та Л. Стрільчук коріння цього лежить у пошуках керівниками сіонських організацій прикладів близькості та схожості сіонізму з марксистсько-ленінською ідеологією. Останні, намагаючись заручитися підтримкою Радянського Союзу усе частіше проводили паралелі між сіонізмом та марксизмом-ленінізмом, часто вдаючись, також до космополітизму та нігілізму²³⁹. Й. Сталін категорично не приймав такого порівняння, а тому висновок, що дані факти вплинули на його особисту позицію цілком мають логіку.

Ідеологічний чинник, втім, урівноважувався політичними та економічними інтересами СРСР на Близькому Сході особливо в світлі послаблення у цьому регіоні британських позицій. Поряд із цим постає й ще один важливий фактор, що впливав на радянсько-ізраїльські відносини, це – проблема репатріації єврейського населення із Східної Європи. Власне, еміграція євреїв була однією із основоположних ідей сіонізму і, разом з тим, офіційним курсом ізраїльського керівництва²⁴⁰.

²³⁷ Оксамитний Ю., Стрільчук Л. Радянсько-ізраїльські відносини в кінці 40-х – на початку 50-х рр. XX ст.. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2011. Вип. 26. С. 161-162.

²³⁸ Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 1, 1941 – май 1949, М., 2000. С. 457.

²³⁹ Оксамитний Ю., Стрільчук Л. Радянсько-ізраїльські відносини в кінці 40-х – на початку 50-х рр. XX ст.. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2011. Вип. 26. С. 162

²⁴⁰ Pędziwiatr K. Na Zachodnim Brzegu bez zmian. Warszawa, 2016. S. 105.

У роки Палестинської війни на адресу радянського керівництва надходять численні листи-звернення радянських євреїв з проханням дозволити еміграцію до Ізраїлю, однак усі вони наштовхувалися на категоричні відмови. Неодноразово аналогічне прохання піднімалося і на рівні керівництва Ізраїлю²⁴¹. Паралельно, у цей же час, виникають численні громадські організації, що створювалися євреями з метою проведення «пропагандистсько-політичної агітації серед євреїв на переїзд» до Ізраїлю²⁴². Така активність радянських євреїв викликала роздратування у радянського керівництва, яке, звісно ж, допустити еміграцію з СРСР не могло, так як це завдавало відчутного ідеологічного удару по міфу «про прекрасне життя у найкращій країні соціалізму»²⁴³. Окрім того, в Радянському Союзі, згідно офіційної точки зору, національне питання було відсутнє, а еміграція спростувала б цю тезу. Тому, питання еміграції євреїв з Союзу РСР до Ізраїлю загострювало радянсько-ізраїльські взаємини.

Протидія еміграційним настроям радянських євреїв розпочалася із ідеологічного тиску. Так, у жовтні 1948 року в газеті «Правда» виходить стаття радянського публіциста єврейського походження І. Ерінбурга під назвою «З приводу одного листа...», у якій автор розкритикував «буржуазний характер Ізраїлю, котрий покріпачує єврейських трударів» і заявив про те, що «громадяни вільного соціалістичного суспільства ніколи не переселяться до держави, що живе у ярмі капіталістичного зиску»²⁴⁴. Риторика радянських партійних діячів зводилася, фактично, до тих же тез: заперечення національного гніту і відсутності нерівноправного становища євреїв в СРСР.

²⁴¹ Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 1, 1941 – май 1949, М., 2000. С. 389.

²⁴² Кандель Ф. Книга времён и событий. Том 6. История евреев Советского Союза (1945 – 1970). Иерусалим, 2007. С. 132-141.

²⁴³ Ehrenburg I.. Answer to a letter. URL: <http://chss.montclair.edu/english/fur/pol/erenburganswer.pdf>

²⁴⁴ Ehrenburg I.. Answer to a letter. URL: <http://chss.montclair.edu/english/fur/pol/erenburganswer.pdf>

Ідеологічні протиріччя між сіонізмом та комунізмом, активізація єврейського руху в СРСР та заклики з боку Ізраїлю до еміграції радянських євреїв на «історичну батьківщину» в сумі переважили економічні та політичні інтереси Союзу РСР у регіоні Близького Сходу. Фактично, рівень довіри, який встановився поміж СРСР та Ізраїлем у перші роки від утворення останнього, виявився надто хистким. Двосторонні відносини були приречені на кризу.

Окрім того, аналізуючи радянсько-ізраїльські взаємин, слід враховувати зовнішньополітичні пріоритети обох держав, що у досліджуваній період зазнали відчутної еволюції. Зокрема, керівництво Ізраїлю проголошує курс на нейтралітет, паралельно збільшуючи інтенсивність діалогу із Заходом. Щодо нейтралітету, то ще із часів Палестинської війни Ізраїль у категоричній формі декларує позицію неприєднання до жодних військово-політичних блоків, у наступні роки було сформульовано нову концепцію зовнішньої політики, основою якої було дотримання нейтралітету як з країнами Заходу, так і з країнами соцтабору.

Намагання Ізраїлю переконати радянське керівництво у цілковитому нейтралітеті у відносинах із великими державами заходу мало зворотній ефект – недовіра з боку Радянського Союзу до Ізраїлю лише зростає. Це підтверджує заява тогочасного радника місії СРСР в Ізраїлі М. Мухіна, котрий охарактеризував ізраїльський уряд «маскувальним», тобто таким, що до влади «прийшов на гребені міжнародних подій» і запевнив у ворожому ставленні Ізраїлю до Союзу РСР²⁴⁵. Звісно, що сутність висловлювання М. Мухіна, як, власне, і його погляди, можна було б ревізувати, або ж, щонайменше, списати на загальну риторіку. Однак, зважаючи на те, що риторика Радянського Союзу, у роки протистояння із Заходом, ґрунтувалася на дихотомічному баченні світового політичного процесу та несприйнятті нейтралітету країн «третього світу», можна зробити переконливий висновок,

²⁴⁵ Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 1, 1941 – май 1949, М., 2000. С. 344.

що заява радника місії СРСР в Ізраїлі М. Мухіна цілком реально відображала погляди Союзу РСР на геополітичне позиціонування Ізраїлю²⁴⁶.

До того ж, підстав не довіряти Ізраїлю у радянського керівництва стає дедалі більше. Особливо увиразнилися ці підстави на межі 40-50-х років ХХ століття, коли розпочинається зближення Ізраїлю та США. Гостра необхідність збереження територіальної цілісності, зростаюча потреба у залученні іноземних інвестицій у ізраїльську економіку у сумі із потужним проізраїльським лобі у правлячих колах США, по суті, стали визначальними причинами розширення ізраїльсько-американських контактів²⁴⁷. На фоні відмови Радянського Союзу надати економічну допомогу Ізраїлю та протидія еміграції радянських євреїв «на історичну батьківщину», політичному керівництву Ізраїлю, співпраця із Сполученими Штатами видавалася значно перспективнішою.

Неабияку стурбованість радянських дипломатів викликала прийнята у 1950 році Троїста декларація, підписана Великою Британією, Францією та США. У одному із пунктів Декларації йшлося про необхідність постачання зброї Державі Ізраїль та арабським країнам з метою зміцнення їхньої безпеки. Звісно, що в умовах жорсткого протистояння Ізраїлю з арабськими країнами Декларація не могла бути сприйнятою однозначно. І, якщо серед арабських країн документ не знайшов підтримки, то Ізраїль позитивно сприйняв Декларацію і скористався гарантіями безпеки, що вона надавала та можливістю постачання зброї²⁴⁸. Останній факт остаточно переконав радянське керівництво у зближенні країн Заходу та Ізраїлю і іще більше посилив недовіру до ізраїльського уряду.

²⁴⁶ Оксамитний Ю., Стрільчук Л. Радянсько-ізраїльські відносини в кінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст.. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2011. Вип. 26. С. 163.

²⁴⁷ Pędziwiatr K. Na Zachodnim Brzegu bez zmian. Warszawa, 2016. S. 216.

²⁴⁸ Оксамитний Ю., Стрільчук Л. Радянсько-ізраїльські відносини в кінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст.. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2011. Вип. 26. С. 163 – 164.

Уже на початку 50-х років ХХ століття в ідеологічних орієнтирах, що визначалися з'їздами комуністичної партії СРСР з'являються тези про «заміну британського ярма американським» для народів Близького Сходу, «військове та економічне поневолення країн Близького Сходу, що стало частиною загального плану націленого на встановлення світового панування американського імперіалізму»²⁴⁹. У наступні роки теоретично обґрунтована теза щодо «агресивних намірів» США по відношенню до Радянського Союзу стала визначальною у радянській близькосхідній політиці, а контакти з Ізраїлем сприймалися, як співпраця з ідеологічним супротивником²⁵⁰.

Ще однією кульмінаційною точкою в еволюції близькосхідної політики Союзу РСР став листопад 1951 року: 24 листопада СРСР надіслав ідеологічні послання урядам Великої Британії, США, Франції та Ізраїлю із різкою критикою діяльності «Близькосхідного командування». У адресованому документі, Радянський Союз висловлював претензії країнам Заходу в прагненні останніх взяти під контроль збройні сили держав Близького Сходу державами-членами НАТО, через використання їхніх військових баз «під безпідставним приводом», прикриваючись зовнішньополітичними загрозами²⁵¹.

Відповідаючи на радянську ноту протесту уряд Ізраїлю наголошував, що країні не було запропоновано взяти участь у американському проєкті, а сам Ізраїль не має наміру приєднуватися до будь-яких блоків, котрі спрямовані супроти СРСР²⁵². На підтвердження свого нейтрального статусу, Ізраїль, акцентував, що загроза стабільності та миру на Сході походить саме

²⁴⁹ Каштанов К. Еволюція відносин СРСР щодо Близького Сходу на матеріалах газети «Правда» (1953 – 1956 рр.), Дні науки історичного факультету.: матеріали Х Міжнародної наукової конференції студентів. Аспірантів та молодих учених, К., 2017. С. 197-199.

²⁵⁰ Ehrenburg I. Answer to a letter. URL: <http://chss.montclair.edu/english/fur/pol/erenburganswer.pdf> Дата звернення: 12. 07.2023 р.

²⁵¹ Каштанов К.А. Політика СРСР щодо Арабського Сходу у 1951 – 1960 рр. *Evropsky filozoficky a historycky diskurs. Svazek*, 2018. Vydani 4,3. S. 69 – 70.

²⁵² Рукер В. Вибрані аспекти радянсько-ізраїльського «альянсу» рубежу 40-50-х років ХХ століття, Історія та географія. Харків, 2012. № 47. С. 123.

від арабів, а тому пропонував Союзу РСР здійснити свій внесок в урегулювання арабо-ізраїльського конфлікту²⁵³.

І, хоча, ізраїльські урядовці наводили довгий перелік причин, котрі завадили приєднанню Ізраїлю до «Близькосхідного командування», та переконували у неучасті та непідтримці антирадянських планів, дипломати Радянського Союзу зайняли однозначну позицію із визначенням ролі єврейської держави у антирадянській діяльності. Згідно звіту місії СРСР в Ізраїлі за 1951 рік, ішлося про абсолютну втрату Ізраїлем незалежності від Сполучених Штатів Америки як в економічному плані, так і у зовнішній та внутрішній політиці²⁵⁴. Висновок, що «Ізраїль перетворюється на американську військову базу», прикінцеві положення політичного звіту місії Союзу РСР в Ізраїлі на 12 травня 1952 року, безапеляційно стверджувалося про стрімко «зростаюче вороже ставлення ізраїльського уряду до СРСР та висок у ймовірність наростання «політичного конфлікту» між державами»²⁵⁵.

Подальше поглиблення кризи радянсько-ізраїльських відносин стало наслідком проамериканської орієнтації Ізраїлю у зовнішній політиці. Останній, намагаючись посилити власну безпеку, усе чіткіше виловлював бажання укладення оборонного договору із США. За мірою активізації зусиль ізраїльського МЗС на досягнення згаданої мети, симетрично поглиблюється радянська ворожість до єврейської держави, що чітко можна простежити на численних прикладах радянської пропаганди, яка розгорнулася у тогочасній пресі.

І. Луцький, фахівець з проблематики Близького Сходу, наприкінці жовтня 1949 року у статті опублікованій у журналі «Проблеми економіки» зазначив, що керівництво Держави Ізраїль «відчинило двері своєї країни

²⁵³ Алек Д. Епштейн. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К., 2003. С. 76.

²⁵⁴ Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 2, июнь 1949 - 1953, М., 2001. С. 348 – 351.

²⁵⁵ Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 2, июнь 1949 - 1953, М., 2001. (497 с.). С. 353.

американському економічному впливу і готове разом з Великою Британією та США приєднуватися до агресивного Середземноморського блоку». Найбільш гостра критика І. Луцького була спрямована проти урядової партії МАПАЙ, яка, за його словами «займає прозахідну позицію, тим самим граючи роль агентів американського імперіалізму»²⁵⁶.

Фактично, розпочавшись із статті І. Луцького, ідеологічне цькування Ізраїлю продовжилося як на рівні радянських політичних діячів, пропагандистів, так і радянських вчених сходознавців. Як зауважує К. Каштанов, дослідник близькосхідної політики Радянського Союзу, риторика зводилася до звинувачень у «ворожій позиції Ізраїлю до СРСР», «беззаперечній підтримці Ізраїлем політики великих агресивних імперіалістичних держав»²⁵⁷ і т.д.

Врешті, остаточною та вирішальною фактором, який призвів до підризу радянсько-ізраїльських відносин, стала нова хвиля антисемітизму, що охопила Союз РСР. Прикриваючись гаслами «боротьби з космополітизмом», який сприймався владою, як ворожий радянському суспільству світогляд, ідеологічна кампанія в Радянському Союзі, насправді, у першу чергу, спрямовувалася проти євреїв. В СРСР, у рамках ідеологічної кампанії «боротьби проти космополітів» та «сіоністських агентів», пройшли величезні чистки, які охопили, фактично, усі сфери суспільно-політичного та культурного устрою держави, зачепивши, у тому числі, і партійний апарат.

Кульмінацією ідеологічного переслідування євреїв соцтабору, стала судова справа над генеральним секретарем ЦК Комуністичної партії Чехословаччини Р. Сланським. Останнього звинувачували у підтримці в

²⁵⁶ Каштанов К. Еволюція інтересів Радянського Союзу на Близькому Сході (1952 – 1956 рр.). Історія та географія. Харків, 2018, № 55. С. 120-121.

²⁵⁷ Каштанов К. Еволюція відносин СРСР щодо Близького Сходу на матеріалах газети «Правда» (1953 – 1956 рр.), Дні науки історичного факультету.: матеріали X Міжнародної наукової конференції студентів. Аспірантів та молодих учених, К., 2017. С. 197-198.

країні сіоністів²⁵⁸. Ще одним показовим прикладом переслідування євреїв, може слугувати судова «справа лікарів» 1953 року, при розслідування та розгляді якої було репресовано чимало радянських лікарів єврейської національності²⁵⁹.

Звісно, що антисемітська політика здійснювана в СРСР та країнах соцтабору не була таємницею для Ізраїлю. З боку політичного керівництва останнього, неодноразово звучали стримані, але досить однозначні заяви із засудженням такого стану речей.

Ще одним свідченням кризи радянсько-ізраїльських відносин, або, свого роду відповіддю на антисемітську політику СРСР, стала позиція Ізраїлю щодо Корейської війни 1950-1953 років. У жовтні 1950 року міністр закордонних справ Ізраїлю М. Шарет виступив із гострою критикою пропозиції Радянського Союзу щодо виведення американських військ з Кореї. Фактично, Ізраїль офіційно приєднується до противників радянського проєкту резолюції із питань мирної конференції. У січні 1951 року СРСР відхилив запропонований ізраїльською делегацією план, який передбачав негайне виведення усіх іноземних військових сил із території Корейського півострова²⁶⁰.

Як відомо, у березні 1953 року помирає очільник СРСР Й. Сталін. З приходом до влади М. Хрущова відбуваються політичні зміни не лише у внутрішній політиці Радянського Союзу, але й, дещо змінюється зовнішньополітичний курс (див. додаток І.). Це яскраво увиразнює позиція СРСР у близькосхідному протистоянні. Суецька криза 1956 року

²⁵⁸ Оксамитний Ю., Стрільчук Л. Радянсько-ізраїльські відносини в кінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст.. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2011. Вип. 26. С. 164.

²⁵⁹ Кандель Ф. Книга времён и событий. Том 6. История евреев Советского Союза (1945 – 1970). Иерусалим, 2007. С. 214 – 217.

²⁶⁰ Pędziwiatr K. Na Zachodnim Brzegu bez zmian. Warszawa, 2016. S. 279 – 282.

продемонструвала, що Союз РСР не облишив своїх намірів втручатися у міжнародні відносини на Близькому Сході²⁶¹.

З 1953 року відбувається активізація близькосхідної політики США, що було пов'язано із приходом до влади Д. Ейзенхауера (див. додаток І.). Співпраця з Ізраїлем знаходилася на стадії становлення, проте, новообраного президента, як і попередню адміністрацію Г. Трумена, найбільше турбувала проблема захисту Близькосхідного регіону від посилення тут впливу СРСР.

По завершенню Другої світової війни регіон Близького Сходу займав визначальне місце в американській зовнішній політиці, головним чином, зважаючи на нафтові ресурси регіону²⁶². На той момент найважливішим партнером США на Близькому Сході була Саудівська Аравія (цей пріоритет утвердився з початку 1945 року після зустрічі Ф. Рузвельта із королем Саудом).

Слід, також, визнати, що впродовж перших повоєнних років центральне місце у американській близькосхідній політиці посідав Єгипет, а після військового перевороту, у липні 1952 року, що відбувся не без відома ЦРУ, у США склалися реальні шанси зайняти домінуюче положення в Єгипті (а через нього і на близькому Сході), особливо з огляду на те, що Рада революційного командування очолювана М. Нагібом не мала ані чіткої програми економічних перетворень, ані зовнішньополітичного курсу²⁶³.

Загалом, американська близькосхідна політика на зламі 40-х-50-х років ХХ століття зазнала серйозної трансформації – від ідеї створення певного координаційного центру союзників по НАТО до оборонного союзу країн «північного ярусу» (офіційно затверджена на засіданні РНБ США в липні 1954 року), і включала широкий спектр близькосхідних країн. Якраз на початок 50-х років ХХ століття, домінуючими позиціями у регіоні Велика

²⁶¹ Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 158 – 159.

²⁶² Swadran B. The Middle East, Oil and the Great Powers. New York, 1956. P. 435.

²⁶³ Mansfield P. Nasser's Egypt. London, 1965. P. 134.

Британія поступається США. У цьому контексті слід згадати державного секретаря США Джона Фостера Даллеса, якому, власне, і належала ідея створення на Близькому Сході військово-політичного союзу, увійшовши в історію як концепція «північного ярусу», тобто «вузької» оборони від СРСР²⁶⁴.

В травні 1953 року відбувся візит держсекретаря Дж. Ф. Даллеса до низки країн Близького та Середнього Сходу, у результаті якого було зроблено невтішний для США висновок стосовно залучення країн «південного ярусу» (Ізраїлю та арабських держав) до оборонної організації. Наприклад, очільник Єгипту М. Нагіб висловив застереження, що членство Єгипту в такому союзі викличе негативну реакцію населення, оскільки, запропонований оборонний союз, може бути сприйнятий, як спроба «збереження колоніального панування»²⁶⁵.

На переконання держсекретаря США, яке він висловив під час доповіді у Конгресі, арабські країни «недостатньо розуміли небезпеку радянської загрози», враховуючи віддаленість від СРСР. Саме тому, після візиту Дж. Ф. Даллеса на Близький Схід, головна увага Держдепартаменту США зосередилася на неарабських країнах регіону: Ізраїлі, Туреччині, Пакистані та Ірані. Звітуючи про закордонне відрядження Дж. Ф. Даллес зауважував, що арабські країни Близького і Середнього Сходу вочевидь сильніше побоюються сіонізму, аніж комунізму, оскільки переконані, що США будуть підтримувати зовнішню політику Ізраїлю²⁶⁶.

Невдовзі після приходу до влади, адміністрація Д. Ейзенхауера виступила із спільною пропозицією до Єгипту та Ізраїлю, запропонувавши план врегулювання арабо-ізраїльського конфлікту, що отримав кодову назву «Альфа» і передбачав суттєві поступки з усіх сторін. До прикладу: Ізраїль

²⁶⁴ Swadran B. *The Middle East, Oil and the Great Powers*. New York, 1956. P. 447.

²⁶⁵ *Foreign Relations of the United States, 1952-1954. The Near and Middle East. Vol. IX (in two parts) : part 1 / gen. editor J. P. Glennon*. Washington, 1986. № 136.

²⁶⁶ *Foreign Relations of the United States, 1952-1954. The Near and Middle East. Vol. IX (in two parts) : part 1 / gen. editor J. P. Glennon*. Washington, 1986. (1741 p.). № 136 - № 137.

мав би передати частину своїх територій сусіднім арабським країнам, визнати міжнародний статус Єрусалиму, прийняти на своїх територіях частину палестинських біженців, а арабські країни у відповідь укладуть мир із Тель-Авівом, визнавши його де-юре, знімуть економічну блокаду та приймуть на своїх територіях частину палестинських біженців. Сполучені Штати, зі свого боку, гарантували надання сторонам фінансової, військової та технічної допомоги і обіцяли виступити гарантами безпеки²⁶⁷.

Акцентуючи увагу на політичних інтересах держав Близькосхідного регіону у Білому домі, головна ставка робилася саме на Єгипет, оскільки американський істеблішмент вважав, що саме від думки Каїра залежатиме позиція всіх інших арабських держав, причому, як з питань врегулювання з відносин з Ізраїлем, так і стосовно проблеми створення військово-політичного союзу в регіоні під керівництвом країн Заходу²⁶⁸.

Слід зауважити і на той факт, що від початку приходу до влади, республіканці із певно пересторогою поставилися до Ізраїлю, головною причиною цього, на думку автора, було домінування там лівих політичних партій. Однак, Д. Ейзенхауер, згодом зайняв позицію щодо підтримки незалежності Ізраїлю²⁶⁹. Не секрет, що США, у цей період, вбачали у арабо-ізраїльському конфлікті фактор, який зближує арабські країни з Союзом РСР, саме тому, з боку Вашингтону здійснювалися неодноразові спроби покращити відносини поміж Ізраїлем та його сусідами.

Отож, підсумовуючи акцентуємо, що політичний істеблішмент США був зацікавлений у досягненні широкомасштабного близькосхідного врегулювання. В підході Сполучених Штатів Америки всі процеси в регіоні Близького Сходу, а також власні проекти перепліталися і становили одне

²⁶⁷ Foreign Relations of the United States, 1955-1957. Arab-Israeli Dispute, 1955. Vol. XIV / ed. by J. P. Glennon. Washington, 1989. №. 6, P. 9 – 10.

²⁶⁸ Foreign Relations of the United States, 1955-1957. Arab-Israeli Dispute, 1955. Vol. XIV / ed. by J. P. Glennon. Washington, 1989. (943 p.). №. 6, P. 10, 13.

²⁶⁹ Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суєтська криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 160.

ціле. Хоча, загалом, республіканська адміністрація, що прийшла до влади на початку 50-х років XX століття не була симпатиком Держави Ізраїль, займаючи відносно нього цілком раціональну і прагматичну позицію.

З іншого боку, проаналізовані факти еволюції радянсько-ізраїльських відносин на межі 40-50-х років XX століття засвідчують, що міждержавні відносини Ізраїлю та СРСР еволюціонували в руслі зростаючої взаємної недовіри та напруги. 9 лютого 1953 року, а коли на території місії СРСР стався вибух бомби, вступили у переломну фазу після якої відбувся розрив дипломатичних відносин між країнами.

Радянсько-ізраїльські відносини досліджуваного періоду являють собою складну суміш ідеологічних орієнтирів, прагматичних економічних та політичних інтересів та геополітичних пріоритетів обох країн. Підтримка Ізраїлю Радянським Союзом наприкінці 40-х років XX століття мала на меті посилити власні позиції на Близькому Сході та підірвати «імперіалістичні позиції» США на фоні розгортання «холодної війни». Однак, як засвідчив історичний досвід, гострі ідеологічні протиріччя між сіонізмом та комунізмом, ізраїльські претензії на еміграцію єврейського населення з СРСР і, нарешті, проамериканська орієнтація ізраїльського керівництва, призвели до кризи міждержавних відносин.

Ізраїль, по суті став точкою зіткнення американських та радянських геополітичних інтересів на Близькому Сході, і поки обидві наддержави загострювали та поглиблювали протистояння Ізраїль балансував між СРСР та США ставлячи на перший план власні інтереси. Новостворена ООН, також, не змогла виробити чіткої позиції щодо ситуації навколо Ізраїлю: кожна зі сторін мала абсолютно самостійну думку з приводу проблем міжнародних відносин.

2.3. Суецька криза та зіткнення радянсько-американських інтересів

Суецька криза 1956 року посідає помітне місце серед конфліктів середини ХХ століття не лише у міждержавних взаєминах на Близькому Сході, але й у світових міжнародних відносинах. Щодо приводу цього конфлікту, його протікання та наслідків зустрічаємо значну кількість публіцистичного, наукового та документального матеріалу. Проте, аналізуючи ізраїльсько-єгипетські та американо-радянські протиріччя через Суецьку кризу, вважаємо за доцільне проаналізувати її щонайменше у декількох ракурсах.

Так, перший ракурс, зводиться до аналізу військового зіткнення Єгипту із Великою Британією та Францією, котрі, за всіляку ціну намагалися зберегти свої панівні позиції у регіоні. Інший ракурс ґрунтується на аналізі еволюції конфлікту між арабами та євреями, адже, Ізраїль став одним із головних інструментів впливу Англії та Франції у Суцькій кризі. Саме другий аспекти є предметом нашого наукового зацікавлення. В українській історичній науці дана проблема є недостатньо розкрита, а опубліковані раніше матеріали головним чином опираються на російські документи та дослідження які є політично та ідеологічно заангажованими. Працюючи над написанням підрозділу, автор намагався залучити нові, засекречені до недавня документи, або ж використати іноземну літературу, яка, фактично, досі не цитувалася українськими дослідниками, а отже не була введена до наукового обігу.

Як уже зазначалося вище, перемога Ізраїлю у Палестинській війні 1948 – 1949 років стала, свого роду, рубіжною датою для Ізраїлю, адже з того моменту розпочинається не просто стрімке піднесення Ізраїлю²⁷⁰, а його динамічний розвиток в усіх сферах державного будівництва, зміцнення його

²⁷⁰ Ястремська І. Палестино-ізраїльське протистояння в рамках близькосхідної системи безпеки на сучасному етапі. Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч. 1. К, 2010.С. 17.

військового та міжнародно-політичного іміджу, що особливо увиразнюється в першій половині 50-х років ХХ століття, на фоні політичної та військової слабкості сусідніх арабських країн.

Підтвердженням останньої тези може слугувати і факт низки державних переворотів, які мали місце у сусідніх з Ізраїлем арабських державах. Так, у липні 1949 році в Сирії було скинуто уряд у результаті перевороту вчиненого генералом Хусні Заїмом²⁷¹, у 1951 році було вбито короля Йорданії Абдаллаха, а у липні 1952 року, в результаті державного перевороту владу в Єгипті захопили військові на чолі з Мухамедом Нагібом утворивши Раду революційного командування²⁷².

Разом із тим, слід акцентувати, що, фактично, усі арабські держави зайняли антиізраїльську позицію, культивуючи ідею, що саме євреї з їхньою штучно утвореною державою є безпосередніми учасниками «всесвітньої імперіалістичної змови», а тому саме вони є головними винуватцями поразки арабів у Палестинській війні²⁷³. З іншого боку, Палестинська війна продемонструвала, що світова спільнота однастайна у зацікавленості збереження миру на Близькому Сході, що опирався на Родоські угоди укладені поміж арабами та ізраїльтянами²⁷⁴.

Новим витком у розгортанні протистояння на Близькому Сході став 1951 рік, і був пов'язаний із окупацією ізраїльським військами демілітаризованої зони Ель-Ауджа на Синайському півострові. Посилаючись на подібні конфлікти, що відбувалися, у цей час, в інших демілітаризованих зонах на Близькому сході, Ізраїль пояснював це потребою створення умов

²⁷¹ Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 рр.). Курс лекцій. Львів, 2009. С. 107.

²⁷² Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К.: «Основи», 2003. С. 457 – 459.

²⁷³ Джонсон П. Современность. Мир з двадцятих по дев'яносте годы. Т.2. К.: «Основи», 1996. (480 с.). С. 247.

²⁷⁴ Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 157 – 158.

для власної безпеки²⁷⁵. Даним подіям передувала зустріч міністрів закордонних справ Великої Британії, США та Франції у травні 1950 року в результаті якої було опубліковано спільну тристоронню заяву. У заяві йшлося про скасування ембарго на продаж зброї, до країн котрі зобов'язувалися не вести агресивних збройних дій. Великі ж держави декларували наміри вдатися до відповідних заходів у рамках ООН, або й поза організацією, застосовуючи санкції проти країн-агресорів, акцентуючи саме на застереженні арабів проти антиїзраїльського реваншу²⁷⁶.

У той же час, незважаючи на революційну нестабільність у країнах арабського Сходу, Ізраїльська держава намагалася самостійно досягнути домовленостей із сусідами. Наприклад, одразу після утворення Хашимітського королівства у Йорданії Ізраїлем було розпочато таємні переговори із Абдаллахом, результатом яких стало укладання угоди про ненапад та встановлення режиму вільної торгівлі. Термін угоди, першопочатково, діяв на п'ять років. На думку аналітиків, саме після укладення цієї угоди йорданського монарха було убито членами екстремістської організації «Аль-Джихад аль-Муккадас»²⁷⁷. Відомо, також, що Ізраїльський уряд намагався налагодити дружні відносини із постреволуційним Єгиптом²⁷⁸. Здавалося б, Ізраїль доклав усіх зусиль аби убезпечити себе від можливого конфлікту, проте подальший розвиток подій засвідчим марність сподівань єврейського народу на мирне життя.

А тим часом, починаючи із середини 1952 року поступово погіршуються англо-єгипетські відносини, що стало наслідком небажання єгипетського революційного керівництва залишати надалі на території своєї країни війська та воєнні бази Великої Британії, і, наступна за цим відмова

²⁷⁵ Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К.: «Основи», 2003. С. 464.

²⁷⁶ Finer H. Dulles over Suez : The theory and practice of his diplomacy. London, 1964. P. 416.

²⁷⁷ Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 pp.). Курс лекцій. Львів, 2009. С. 111.

²⁷⁸ Gerges F. The Superpowers and the Middle East. Regional and International Politics, 1955-1967. Oxford, 1994. P. 162.

брати участь у західних організаціях колективної оборони. Відповіддю на з боку Британії на таку позицію Єгипту стало замороження 10 млн ф. ст. єгипетських рахунків у лондонських банках²⁷⁹. Взаємний антагонізм посилювався після підписання договору щодо виведення англійських військ із Єгипту та заморожування суецької бази.

Із 1954 року, коли в Єгипті, фактично, відбулася узурпація влади Г. А. Насером, геополітична ситуація на Близькому Сході іще більш загострилася. Адже, новий лідер Єгипту не приховував своїх не «прозахідних» поглядів, одразу задекларувавши власне бачення державних перетворень, які полягали у швидкій мобілізації народних мас арабського світу на повалення місцевих режимів та об'єднання усіх арабів навколо Єгипту²⁸⁰.

Проте, з огляду на складнощі розбудови держави Г. А. Насер у першій половині 50-х років ХХ століття не наважувався іти на відкриту конфронтацію з Ізраїлем. Проте, лютневий рейд ізраїльських збройних сил в Секторі Газа, призвів до загострення міжнародних відносин. Г. А. Насер зайняв категоричну позицію вимагаючи аби Ізраїль повернув Йорданії Негев, у наслідок чого б Єгипет та Йорданія отримали б стратегічно важливий для них обох відрізок спільного кордону²⁸¹.

Як вважає Ж.-Б. Дюрозель, доля євреїв, за ситуації що склалася, була однозначною: оголосивши Ізраїль ставлеником європейського та американського імперіалізму, Г. А. Насер ставив категоричну вимогу – знищення цієї держави²⁸². Націоналістична політика єгипетського лідера (що у липні 1956 року був обраний президентом) передбачала утвердження в

²⁷⁹ Эпштейн А. Д. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в ХХ веке. Київ, 2003. С. 42.

²⁸⁰ Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 158.

²⁸¹ Гренвилл Дж. История ХХ века. Люди. События. Факты. / пер.с англ. О. Суворов. К.: «Наука». 1999. (896 с.). С. 499.

²⁸² Дюрозель Ж.-Б. История дипломатии від 1919 року до наших днів. К.: «Основи», 2003. С. 537.

Єгипті однопартійної системи очолюваної Національним союзом. Дані принципи були закріплені новою єгипетською конституцією, що набула чинності 23 червня 1956 року у результаті проведеного референдуму.

Аби запобігти вторгненню ізраїльських військ на територію Єгипту Г. А. Насер зробив звернення до західних держав із закликом надати Єгипту необхідне озброєння. Відомо, що Франція та Велика Британія обмежилися невеликими партіями зброї, а Сполучені Штати, узагалі, відмовилися від постачання зброї на Близький Схід. За таких обставин єгипетський лідер звертається до СРСР із проханням про надання зброї. І уже 1 вересня 1955 року єгипетські збройні сили під час військового параду в Каїрі демонструють найновіші зразки військової техніки, що були отримані із Радянського Союзу. Серед поставлених озброєнь були не лише артилерійська та танкова техніка, але й військова авіація²⁸³. У згаданому військовому параді взяли участь, також, збройні сили Йорданії, Лівану, Ємену та Саудівської Аравії, що стало, свого роду, демонстрацією арабського єднання²⁸⁴.

Еволюція антизахідної позиції єгипетського лідера проявилася і у критиці Багдадського пакту 1955 року, який, фактично, став аналогом НАТО у регіоні Близького Сходу, і, сприймався, як спроба ізоляції Єгипту в арабському світі. Паралельно Г. А. Насер розпочинає переговори із лідером Югославії Й. Б. Тіто та очільником Індії Дж. Неру стосовно «можливості формування блоку «неприєднаних сил»»²⁸⁵. Оцінюючи ситуацію на Близькому Сході Ж.-Б. Дюрозель писав: «єгипетський лідер монополізував для своєї мети усе, що було в арабському світі з непримиренного націоналізму, затятого ізоляціонізму та антизахідництва»²⁸⁶.

²⁸³ Gerges F. *The Superpowers and the Middle East. Regional and International Politics, 1955-1967.* Oxford, 1994. P. 179.

²⁸⁴ Деян М., Тевет Ш. *Арабо-ізраїльські війни: 1956, 1967.* К.: «Інтеграл». 2004. С. 19.

²⁸⁵ Gerges F. *The Superpowers and the Middle East. Regional and International Politics, 1955-1967.* Oxford, 1994. P. 181.

²⁸⁶ Дюрозель Ж.-Б. *Історія дипломатії від 1919 року до наших днів.* К.: «Основи», 2003. С. 538.

Остаточно оформився даний геополітичний вектор після того, як Сполучені Штати узяли стратегічний курс на витіснення Великої Британії та Франції із регіону Близького Сходу. Однак, США будучи незадоволеними через постачання зброї із Східного блоку та через проголошення Єгиптом «нейтральної» позиції на о. Бріоні (18-20 липня 1955 року), відмовилися фінансувати будівництво Асуанської греблі. Єгипет, у відповідь на американську відмову, фактично порушуючи Константинопольську конвенцію від 1888 року, яка закріплювала право вільного пересування суден через Суецький канал, 26 липня оголошує про націоналізацію Суецького каналу. Звісно, це викликало обурення Франції та Великої Британії, котрі були основними акціонерами каналу, оскільки вартість акцій Компанії на фондовій біржі становили 7 млн єгипетських фунтів, і який Єгипет одержував лишень 7%²⁸⁷.

Робота з проектування Асуанської греблі розпочалася одразу після революції 1952 року. Першопочатково передбачалося, що США та Велика Британія допоможуть у фінансуванні будівництва греблі, надавши позику в обмін на участь Єгипту у вирішенні арабо-ізраїльського конфлікту.

Проектування та будівництво Асуанської греблі, яка керівництвом Єгипту розглядалася, як головна запорука успішного розвитку держави, було дуже дороговартісним проектом загалом, а для економіки Єгипту, непомірно дорогим. За оцінками фахівців вартість проекту складала 1,3 млрд дол. із яких третину (400 млн дол.) передбачалося залучити як іноземні інвестиції. Г. А. Насер проводив переговори із Англією та з США, балануючи на англо-американських протиріччях²⁸⁸.

Станом на 1956 рік бюджет Арабської Республіки Єгипет складав 280 млн єгипетських фунтів, а для будівництва першої черги Асуанської греблі

²⁸⁷ Finer H. Dulles over Suez : The theory and practice of his diplomacy. London, 1964. P. 436.

²⁸⁸ Каштанов К. Еволюція інтересів Радянського Союзу на Близькому Сході (1952 – 1956 рр.). Історія та географія. Харків, 2018, № 55. С. 121-123.

необхідно було отримати позику хоча б у 300 млн доларів²⁸⁹. У результаті тривалих переговорів, в грудні 1955 року, між Єгиптом та США було підписано попередній контракт на суму 70 млн дол. для фінансування першої черги Асуанської греблі, що передбачалося робити у ближчі 4-5 років. Із згаданої суми 56 млн дол. мала надати США, а 14 – Англія. Однак, офіційний Каїр відмовився від затвердження угоди оскільки у ній містилися неприйнятні для Єгипту умови-обмеження. Схожа ситуація склалася із очікуваним кредитом від Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) на початку 1956 року²⁹⁰.

Паралельно з перемовинами і Заходом, Єгипет вів переговори і з Союзом РСР. Аби пришвидшити прийняття Заходом відповідних рішень у єгипетській пресі було інспіровано інформацію про те, що, нібито, Радянський Союз хоче надати фінансову допомогу Єгипту. З цього приводу відомо, що, навіть, міністр закордонних справ М. Фаузі звертався із проханням до нового посла Є. Д. Кисельова не здійснювати відповідних спростувань.

На тлі радянського постачання зброї Єгипет досягнув бажаного результату і на початок 1956 року єгипто-американо-британські переговори активізувалися²⁹¹. Проте, як уже зазначалося вище, надання фінансової допомоги США обумовлювали рядом вимог, серед яких була відмова від військової співпраці із країнами соціалістичного блоку та укладення мирного договору з Ізраїлем²⁹².

У червні 1956 року офіційний Каїр заявивши про готовність прийняти західні пропозиції «із деякими правками». 17 липня посол Єгипту, будучи

²⁸⁹ Alteras I. Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960. Gainesville, 1993. P. 227.

²⁹⁰ Каштанов К.А. От «лакеев Англии» к «борцам за независимость и суверенитет»: эволюция образа арабских режимов в документах советской дипломатии (1947 – 1957 гг.). Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. ХНУ імені В.Н. Карзіна, 2016. Вип 15. С. 67-68.

²⁹¹ Eisenhower D. D. The White House years. 2 : Waging peace, 1956-1961. London, 1966. P. 30-31.

²⁹² Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 173.

наділений повноваженнями для підписання угоди, прибуває у Вашингтон²⁹³, однак «правки» Єгипту не влаштували Сполучені Штати і 19 липня було відхилено, а згодом і анульовано американські зобов'язання по кредиту. Велика Британія та МБРР, за декілька днів, зробили те ж саме²⁹⁴.

Значну роль у даній ситуації відіграв, також, і особистісний фактор, зокрема, на початку 1956 року Д. Ейзенхауер після важкої операції не міг виконувати свої обов'язки, що було використано Дж. Ф. Даллесом, котрий, як відомо, займав значно радикальнішу позицію, аніж американський президент, а тому і відкликав американські зобов'язання щодо фінансування проєкту²⁹⁵.

Відомо, також, що після відмови колективного Заходу у фінансуванні проєкту, очільник Єгипту Г. А. Насер особисто збирався відправитися в Москву для ведення переговорів (див. додаток Г.). Однак, глава радянського МЗС Д. Шепілов, що на той момент перебував у Каїрі, завив про можливу допомогу СРСР у будівництві Асуанської греблі. Саме тому Г. А. Насер не пристав на даллесовські умови²⁹⁶.

На момент відмови від угоди з США єгипетський лідер був переконаним, що Союз РСР допоможе фінансово із будівництвом греблі, однак, насправді, жодних гарантій офіційна Москва не давала. Згодом, зрозумівши це, уже за декілька днів, Г. А. Насер заявляє радянському послу, що для Єгипту будівництво греблі не чимось конче терміновим і країна цілком обійдеться без неї ще 5-10 років²⁹⁷. Одразу після цього, імпульсивний єгипетський лідер видає «Декрет про закон № 285», що оголошував про націоналізацію Загальної компанії морського Суецького каналу аби отримати

²⁹³ Нагайчук В. И. Политика США в отношении Египта (50-60-е гг.). Киев, 1982. С. 55.

²⁹⁴ Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 175-176.

²⁹⁵ Finer H. Dulles over Suez : The theory and practice of his diplomacy. London, 1964. P. 321.

²⁹⁶ Finer H. Dulles over Suez : The theory and practice of his diplomacy. London, 1964. P. 324.

²⁹⁷ Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 182-186.

необхідні кошти для будівництва Асуанської греблі, що означало можливість проведення електрифікації та індустріалізації держави.

Заява Г.А.Насера та націоналізація Суецького каналу стали цілковитою несподіванкою як для США, так і для СРСР. Зокрема, Вашингтон, з однієї сторони, засуджуючи націоналізацію, з іншої – не був зацікавленим у поверненні до попереднього стану речей, оскільки послаблення позицій Франції та Великої Британії у регіоні сприймалося схвально. Американський президент вирішив скористатися ситуацією задля зміцнення американських позицій та недопущення посилення на Близькому Сході позицій Союзу РСР.

Реалістично оцінюючи ситуацію навколо Суецького каналу Велика Британія, також, чітко усвідомлювала загострення англо-американських суперечностей у регіоні. Розуміння складності ситуації та відчуття безповоротної втрати позицій у регіоні підштовхнули британський істеблішмент до радикального способу розв'язання кризи. Британський кабінет міністрів приймає рішення про підготовку до військових дій. Планувалося заручитися підтримкою Франції, а головне – Ізраїлю, який також був стурбований перебігом подій. І не дарма, адже географічне положення останнього, робило Ізраїль досить вразливим. Окрім того, численність населення арабських країн була суттєво більшою, а військова розвідка «Аман» доповідала про підготовку Єгипту до війни та навчання єгипетських пілотів.

Погіршилися взаємини Ізраїлю та Єгипту і через закриття Г. А. Насером Тиранської протоки і Суецького каналу для пересування ізраїльських суден. Економічна блокада, що стала наслідком згаданих дій, стала відчутним ударом по економіці Ізраїлю. Д. Бег Гуріон закликав великі держави негайно прорвати блокаду²⁹⁸ (див. додаток В.).

²⁹⁸ Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 159.

Гостро для Ізраїлю, у цей період, стояло питання і арабів-палестинців: не маючи високооплачуваної роботи та земельних наділів, та й загалом належних соціальних умов, більшість арабів-палестинців отримували від Г. А. Насера фінансову підтримку (за кожен вдалий рейд 90 єгип. фунтів), переходили в загони партизанів-«федаїнів». Базуючись у Секторі Газа вони, розпочинаючи із 1953 року здійснювали регулярні напади вглиб Ізраїлю²⁹⁹. Останній факт спонукав Генерального секретаря ООН Д. Хаммаршельда звернутися до єгипетського лідера із категоричною вимогою припинення фінансування федаїнів. Проте, Г. А. Насер проігнорував звернення. Ізраїль прореагував самотужки: 28 лютого 1955 року Генеральний штаб здійснив військову операцію у Секторі Газа під кодовою назвою «Чорна стріла», результатом якої стало знищення усіх військових таборів федаїнів. Ще одним наслідком проведеної операції стало загострення прикордонних конфліктів та зростання напруги на ізраїльсько-єгипетському кордоні. Як пише ізраїльський історик Алек Д. Епштейн, іще багато років опісля Суецької кризи єгипетський лідер виправдовувався, що саме ізраїльська операція «Чорна стріла» і потреба відновлення гідності єгипетської армії стали головними причинами, що спонукали до встановлення тісних контактів із країнами соцтабору³⁰⁰.

То ж, враховуючи усі обставини, керівництво Ізраїлю чітко усвідомлювало, що Єгипет веде підготовку до війни, а тому його інтереси, що цілком зрозуміло, співпали із інтересами урядів Франції та Великої Британії стосовно необхідності розпочати воєнні дії супроти Єгипту.

І, хоча, інтереси США напряму не були заторкнуті націоналізацією Суецького каналу, сам факт створював прикрий прецедент (з огляду на «особливі права» США, наприклад, в районі Панамського каналу)³⁰¹. Тому 3

²⁹⁹ Деян М., Тевет Ш. Арабо-ізраїльські війни: 1956, 1967. К. : «Інтеграл». 2004. С. 21.

³⁰⁰ Алек. Д. Эпштейн. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К.: Дух і літера, 2003. С. 41 – 42.

³⁰¹ Alteras I. Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960. Gainesville, 1993. P. 264.

серпня 1956 року Сполучене Королівство, США та Франція роблять спільну заяву, у якій поряд із визнанням права Єгипту «розпоряджатися своїми природними багатствами», однак акцентуючи, що воно не поширюється на об'єкти «міжнародної зацікавленості»³⁰².

Націоналізація Суецького каналу та розгортання Суецької кризи, як уже йшлося, стали несподіванкою і для СРСР, навіть, не дивлячись на те, що Москва була наперед поінформована про плани щодо націоналізації каналу. На переконання автора, Г. А. Насер за жодних обставин не пішов би на відкритий конфлікт, якби не був впевнений у підтримці Радянського Союзу. М. Хрущов цілком підтримував єгипетського лідера у питанні націоналізації, однак не очікував такої різкої реакції з боку Заходу. На наступний день після оголошення про націоналізацію посол Єгипту у Москві М. аль Куні звернувся за допомогою. При чому, єгиптяни просили про негайну і будь-яку допомогу вважаючи, що Ізраїль негайно вчинить проти Єгипту ворожі дії, які неодмінно підтримає Велика Британія³⁰³. Проте, Д. Шепілов не дав жодної чіткої відповіді єгипетському послу, оскільки, як відомо, на той момент, Москва іще не випрацювала чіткої позиції, для неї стало несподіваним стрімке розгортання подій. В СРСР вважали, що Захід не зважиться на військове втручання через розбіжності у позиціях³⁰⁴.

Просячи допомоги в СРСР Г. А. Насер, паралельно, погрожував послу США Генрі Байроуду, заявляючи, що Суецький канал заміновано і при потребі він може бути підірваним за 5 хвилин разом з усім англійським персоналом, і що це буде зроблено у випадку будь-яких ворожих заходів проти Єгипту. Окрім того, погрози сягали нафтових проводів на території

³⁰² Egypt and Suez (September 1956). The British survey. Popular Series. № 0145 / ed. by Eppstein. London, 1956. P. 12.

³⁰³ Деян М., Тевет Ш. Арабо-ізраїльські війни: 1956, 1967. К.: «Інтеграл». 2004. С. 43.

³⁰⁴ Finer H. Dulles over Suez : The theory and practice of his diplomacy. London, 1964. P. 3

усього Близького Сходу³⁰⁵. 3 серпня 1956 року стало відомо про плани скликання у Лондоні на ініціативу західних держав конференції. Участь Єгипту у ній не планувалася.

Паралельно із згаданими подіями відбуваються американо-радянські консультації. Так, 7 серпня, посол США у Москві Чарльз Болен, будучи уповноваженим Д. Ейзенхауером намагається з'ясувати відношення радянського керівництва до кризи, заявляючи, що США виступають за мирне вирішення проблеми і сподіваються на таку ж позицію СРСР. Власне, Радянський Союз, також не був зацікавленим у конфлікті, чітко усвідомлюючи, що у разі його розгортання сили будуть не на рівних. Як стверджує Алек Д. Епштейн, Москва на той момент володіла даними зовнішньої розвідки у яких ішлося про плани Франції та Британії окупувати Суецький канал.

9 серпня уряд СРСР публікує офіційну заяву у якій йдеться про цілковиту підтримку акту націоналізації Суецького каналу та солідарність із урядом Єгипту. Було прийнято рішення, що на анонсованій конференції у Лондоні (планувалася присутність 24 держав), радянська делегація шукатиме «такі шляхи врегулювання...які б були прийнятними і для Єгипту та призвели б до пом'якшення напруженості в районі Близького Сходу»³⁰⁶.

Іще напередодні, 29 липня, англійський прем'єр Ентоні Іден та очільник МЗС Франції Крістіан Піно запропонували американській стороні план спільних дій проти Єгипту. Проте, Дж. Ф. Даллес вважав такий план передчасним, і запропонував перенести обговорення на заплановану Лондонську конференцію, сподіваючись натиснути на Каїр усією «світовою спільнотою», фактично нав'язавши Єгипту рішення, яке було б вигідне союзникам.

³⁰⁵ Каштанов К.А. Політика СРСР щодо Арабського Сходу у 1951 – 1960 рр. *Evropsky filozoficky a historycky diskurs. Svazek*, 2018. Vydani 4,3. S. 76.

³⁰⁶ Alteras I. *Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960*. Gainesville, 1993. P. 283.

Поки західні союзники планували спільні дії проти Єгипту, СРСР переконував Г. А. Насера підняти в ООН питання Суецької кризи і уже в залежності від її позиції формувати план подальших дій³⁰⁷. Союз РСР підтримуючи єгипетського лідера, сподівався все ж уникнути військової конфронтації. Саме тому урядом СРСР було прийнято рішення прийняти участь в конференції у Лондоні з одного боку не виявляючи прагнення до утвердження на Близькому Сході, а з іншого – не провокувати західні країни до активних військових дій.

Лондонська конференція із вирішення Суецького питання відбувалася 18-23 серпня та 19-21 вересня 1956 року. 20 серпня США виступили із пропозицією Дж. Ф. Даллеса врегулювання конфлікту, яка передбачала створення єдиного міжнародного органу, який би здійснював керівництво та фінансування каналу і забезпечив Єгипту справедливий прибуток. Фактично, США запропонували повернення до старої схеми управління, долучивши до неї Єгипет (хоча б на початковому етапі). Однак, американський проєкт врегулювання не був підтриманий учасниками конференції³⁰⁸.

На Лондонській конференції і США, і Союз РСР дотримувалися доволі поміркованої позиції, яка зводилася до запобігання ескалації конфлікту. Сполучені Штати вважали, що окупація союзниками Суецького каналу призведе до послаблення їхніх економічних позицій на Близькому Сході, а тому, фактично, самоусунулися від кризи.

Оскільки на конференції не було знайдено рішення щодо владнання проблеми Суецького каналу, частина країн-учасниць вирішила запропонувати Каїру пристати на американську пропозицію із наступною альтернативою: прийняття Єгиптом пропозиції західних країн в обмін на кошти необхідні на будівництво Асуанської електростанції. Проте,

³⁰⁷ Нагайчук В. И. Политика США в отношении Египта (50-60-е гг.). Киев, 1982. С. 72.

³⁰⁸ Findley P. Deliberate deceptions: Foreign the facts about the U. S. Israeli relationship. New York, 1995. (326 p.). P. 117.

Г. А. Насер відхилив цю пропозицію³⁰⁹. Тоді Дж. Ф. Даллес запропонував створити Асоціацію користувачів Суецького каналу (Suez Canal Users' Association, SCUA).

Після невдалої і Другої Лондонською конференції проблему статусу Суецького каналу було винесено на обговорення в ООН. І хоча позиція Заходу залишалася незмінною, Єгипет стояв на своєму, намагаючись переконати Радянський Союз, що найважча фаза кризи уже позаду, а напруга іде на спад.

8 жовтня 1956 року СРСР запропонував свій план врегулювання кризи, автором, якого був очільник радянського МЗС Д. Шепілов, котрий висловився за утворення так званого «авторитетного органу» із консультаційно-технічними повноваженнями, яку доречі, підтримали США. Однак і ця пропозиція не набрала більшості голосів. Представники Франції та Великої Британії стяли на попередніх позиціях, що зводилися до їхнього повного контролю на каналом, у цьому випадку уже СРСР скористався правом вето. У підсумку РБ ООН 13 жовтня проголосувала за резолюцію, яка, фактично, не містила жодних конкретних зобов'язань, чим, іще більше підштовхнула європейські країни до силового розв'язання кризи. Що ж до Союзу РСР то він впродовж усієї кризи дотримувався не властивої йому помірковано-стриманої позиції³¹⁰, яка досить позитивно була сприйнята Сполученими Штатами. Маючи дані розвідки про те, що Захід готовий застосувати силу, Москва намагалася запобігти збройному зіткненню.

Остаточо план збройного вторгнення у Єгипет було ухвалено на переговорах у Парижі 22-24 жовтня 1956 року. На цих переговорах Ізраїль був представлений Д. Бен Гуріоном, М. Даяном та Ш. Пересом, з боку Великої Британії участь приймали С. Лойд та П. Дін, зі сторони Франції – Гі Молле, К. Піно, Бурже-Монорі. Згідно із планом передбачалося: війну розпочинають ізраїльтяни 29-30 жовтня введенням військ у зону Суецького

³⁰⁹ Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 193 – 194.

³¹⁰ Гайдук І. В лабіринтах холодної війни: ССРСР і США в ООН, 1945- 1965 гг. К: «Инициал», 2012. (331 с.). С. 221.

каналу, 30 жовтня Великобританія та Франція роблять звернення до урядів Ізраїлю та Єгипту щодо припинення військових дій та відведення військ на 16 км. від каналу та погодження на його окупацію англо-французькими військами. За планом окупація мала тривати до тих пір, поки не буде укладено відповідний договір, який буде гарантувати вільний прохід через Суецький канал кораблям усіх країн. Планувалося, що якщо одна із сторін конфлікту не прийме вимови впродовж 12 годин, то у зону каналу буде висаджено англо-французький десант. Якщо ж Єгипет відмовиться від виконання запропонованих умов то 31 жовтня союзні війська розпочнуть воєнні дії (це було необхідним для того, аби Ізраїль зайняв західний берег Акбарської затоки). Окремо було досягнуто домовленостей і щодо Йорданії: ізраїльтяни не мали права першими нападати на Йорданію, однак, якщо б вона втрутилася у конфлікт, то Велика Британія вважатиме себе вільною від зобов'язань надати їй допомогу³¹¹.

Згідно із домовленостями, ізраїльські збройні сили 29 жовтня вторгаються на територію Єгипту та швидкими темпами розпочинають просування в глибину країни, окуповуючи Синайський півострів. Ізраїлю, фактично, довелося виконувати досить брудну роботу. План під кодовою назвою «Кадеш», як складова загальної операції «Мушкетер» передбачав, що Ізраїлем буде захоплено південь Синайського півострова разом із островами Синафір та Тиран і узято під повний контроль Суецький канал³¹² (див. додаток Б.).

На момент початку військової операції Ізраїль підтягнув до кордону з Єгиптом 100 тис. солдат, 150 бойових літаків, 200 танків, 600 одиниць артилерії та 20 кораблів. Єгипет протиставив 90 тис. солдатів, 128 бойових літаків, 600 танків та 200 бронетранспортерів, 200 гармат³¹³.

³¹¹ Деян М., Тевет Ш. Арабо-ізраїльські війни: 1956, 1967. К.: «Інтеграл». 2004. С. 80.

³¹² Alteras I. Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960. Gainesville, 1993. P. 291.

³¹³ Дюпюи Э.Р., Дюпюи Т.Н. Всемирная история войн. Кн. 4. 1925 -1997 гг. К.: «Наука». С. 517.

29 жовтня Ізраїль здійснив атаку на Єгипет силами повітряно-десантної бригади та танкового батальйону в результаті чого було захоплено Ель-Кунтіллу та Ель-Кусеймію. Паралельно тривали морські бої в районі Сектора Газа та Раф. Як і було заплановано, наступного дня, 30 жовтня, Велика Британія та Франція виступили із вимогою до воюючих сторін відвести війська на 16 км від Суецького каналу, однак Єгипет категорично відмовився це зробити. Наклавши вето на рішення РБ ООН про припинення вогню Англія та Франція розпочали підготовку своїх військ до висадки в районі Суецького каналу³¹⁴. 31 жовтня англо-французькі війська приступили до військових дій, їхня авіація здійснила ряд нальотів на військові сили в Каїрі та Порт-Саїді, що призвело до повного розгрому єгипетських військ. Фактично, Суецька війна, яка тривала з 29 жовтня по 6 листопада 1956 року завершилася поразкою Єгипту та захопленням ізраїльтянами Синайського півострова та Сектора Газа. Підводячи підсумки війни ізраїльський лідер Д. Бен Гуріон сказав: «війна завдала удару по престижу єгипетського диктатора, котрий бажав панувати над усіма народами Близького Сходу. ...Напруга, яка цілий рік володіла нами послабилася після Синайської кампанії, і ми усі зітхнули з полегшенням»³¹⁵.

Цікаво, що і Радянський Союз і США діяли підчас кризи синхронно. Припускаючи можливий напад на Єгипет обидві країни евакуювали своїх громадян іще за два дні до початку війни³¹⁶. Наприклад, із Єгипту 29 жовтня

³¹⁴ Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 160.

³¹⁵ Алек. Д. Эпштейн. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К.: Дух і літера, 2003. С. 44.

³¹⁶ Eisenhower D. D. The White House years. 2 : Waging peace, 1956-1961. London, 1966. P. 69-70.

було евакуйовано 2 тис. американських громадян³¹⁷ й ще стільки ж із Йорданії, Сирії та Ізраїлю³¹⁸.

СРСР став однією із перших країн, що 31 жовтня 1956 року засудила троїсту агресію Ізраїлю, Франції та Великої Британії супроти Єгипту та закликав ООН вжити рішучих заходів проти держав-агресорів³¹⁹. І справді, допоки тривали військові дії, роль миротворця узяла на себе ООН і 2 листопада 1956 року прийняла резолюцію № 997/ES-I/, яка передбачала негайне припинення вогню та відведення усіх військ до лінії перемир'я та зупинку постачання зброї³²⁰. Однак, саме втручання СРСР перешкодило ізраїльсько-англо-французьким силам у досягненні їх цілей. СРСР, після невдалих спроб схилити до спільних військових дій США, поставив ультиматум трьом державам-агресорам, навіть, погрожуючи застосуванням ядерної зброї. Цікаво, що у ноті протесту, яку уряд СРСР надіслав Ізраїлю, було порушено і питання про існування держави Ізраїль як такої³²¹.

Нову резолюцію було ухвалено Генасамблеєю ООН 4 листопада. Вона передбачала заходи щодо виконання резолюції від 2 листопада, автором проєкту була індійська делегація. Проте, і це рішення, також, міжнародною спільнотою виконано не було. Уже наступного дня, 5 листопада поблизу Порт-Саїда висаджується англо-французький десант, що, фактично, означало початок тотальної атаки супроти Єгипту³²².

Жорстка позиція Радянського Союзу призвела до перегляду ситуації і 8 листопада, коли головні цілі війни було досягнуто, Ізраїль заявив про готовність вивести свої війська із Синаю, попередньо уклавши домовленості із миротворчими силами ООН. Намагаючись зберегти за собою стратегічно

³¹⁷ Eisenhower D. D. The White House years. 2 : Waging peace, 1956-1961. London, 1966. P. 70-72.

³¹⁸ Soviet-American rivalry in the Middle East / Ed. by J. C. Hurewitz. New York, 1969. P. 55-56.

³¹⁹ Суэцкий канал. Сборник документов. Москва, 1957. С. 162 – 163.

³²⁰ Alteras I. Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960. Gainesville, 1993. P. 301.

³²¹ Алек. Д. Эпштейн. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К.: Дух і літера, 2003. С.44-45.

³²² Шепилов Д. Т. Суэцкий вопрос. Москва, 1956. С. 107-108.

важливі позиції в Шарм-ель-Шейху та Секторі Газа Ізраїль, все ж, під тиском США змушений був поступитися, здобувши, втім, гарантії вільного судноплавства в Ейлатській затоці та Тиранській протоці, що означало вільний вихід у Червоне море³²³. Остаточне виведення ізраїльських військ з Синаю відбулося у 1957 році.

Категорична позиція СРСР у конфлікті змусила союзників-агресорів зважити на усі обставини. Так, представник Союзу РСР у РБ ООН виступив із пропозицією надати Єгипту військову допомогу і, якщо агресія не припиниться впродовж 12 годин, то Єгипту, як жертві агресії має бути надано військову допомогу країн-членів ООН, першочергово США та СРСР³²⁴. Погрожуючи відправити військову авіацію та флот на допомогу Єгипту Радянський Союз остаточно переламав ситуацію³²⁵. Для контролю за дотриманням умов припинення вогню на 56-кілометровий відрізок кордону арабо-ізраїльського кордону в Секторі Газа та 185-кілометрову лінію розмежування на Синаї було введено контингент військ ООН³²⁶.

Війна призвела до відчутно складних наслідків. Супротивники, з обох сторін, зазнали чималих втрат, наприклад, Єгипет лише на Синайському півострові втратив більше однієї тисячі осіб, Ізраїль офіційно визнав втрату 189 солдатів загиблими та понад 900 пораненими³²⁷. Фактично, зазнавши військової поразки Єгипет отримав відчутну моральну перемогу, адже, по-перше було відновлено суверенітет країни та збережено усі території; по-друге, авторитет Г. А. Насера стрімо зріс серед арабських країн, його стали вважати беззаперечним лідером арабського світу, символом непокори імперіалістичному пануванню на Близькому Сході; по-третє, єгипетська

³²³ Алек. Д. Эпштейн. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К.: Дух і літера, 2003. С. 44.

³²⁴ Шепилов Д. Т. Суэцкий вопрос. Москва, 1956. С. 107-108.

³²⁵ Военні конфлікти другої половини XX століття : зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України, Нац. акад. оборони України. – К. : Видавництво Інституту історії України, 2004. С. 33.

³²⁶ Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 рр.). Курс лекцій. Львів, 2009. С. 117.

³²⁷ Дюпюи Э.Р., Дюпюи Т.Н. Всемирная история войн. Кн. 4. 1925 -1997 гг. К.: «Наука». С. 519.

пропаганда зуміла переконати арабський світ, що Ізраїль є натхненником та активним учасником «імперіалістичної змови», що іще більше загострило арабо-ізраїльські відносини. Популярність єгипетського лідера, як в середині країни, так і далеко за її межами неухильно зростала (див. додаток А).

З іншого боку, невдача троїстої агресії спричинив величезний міжнародний резонанс: по-перше, успіх досвіду єгипетської визвольної боротьби прискорив кризу та розпад колоніальної системи та продемонстрував можливість успіху у антиколоніальній боротьбі; по-друге, суттєво послабшали позиції Франції та Англії на Близькому Сході зокрема, і на Африканському континенті загалом; по-третє, Суецька криза увиразнила той факт, що Близький Схід став ареною суперництва нових держав – СРСР та США.

Іще одним наслідком Суецької кризи стало зростання доцентрових тенденції (об'єднання арабських держав навколо Єгипту)³²⁸. Одним із прикладів цього процесу можна вважати злиття Єгипту та Сирії в Об'єднану Арабську Республіку у лютому 1958 року під керівництвом Г. А. Насера.

Серед серйозних міжнародних наслідків Суецької кризи слід акцентувати на зростанні авторитету Союзу РСР серед країн «третього світу». Фактично Радянський Союз здобув, разом із Єгиптом, значну пропагандистську перемогу, яка головним чином базувалася не на радикальних діях, а на поміркованій політиці, на початку кризи, та категоричних заявах, що лунали пізніше. США, як і країни «третього світу», усвідомлювали, що СРСР не збирався втягуватися у війну через Єгипет. З цього приводу радянський лідер М. Хрущов говорив: «...великої війни на Близькому Сході не буде...»³²⁹. Уже з осені 1956 року багато національних сил, котрі виступали за звільнення своїх країн від колоніального гніту, стали

³²⁸ Бовсунівський П. В. Участь арабської республіки Єгипет в урегулюванні етнополітичних конфліктів у Судані. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Збірник наукових праць. Вип. 89. Ч. 1. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 56.

³²⁹ Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 1 (1947-1956) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. С. 550.

звертати свої погляди до Радянського Союзу та держав соціалістичного блоку, вбачаючи у них засіб звільнення. Наприклад, одразу після завершення Суецької кризи, йорданський уряд встановлює дипломатичні відносини з СРСР та КНР (18 листопада 1956 р.)³³⁰. Харківський дослідник К. Каштанов вважає, що саме з Суецької кризи керівництво Радянського Союзу починає схилитися до союзу із національно-визвольним рухом, що в кінцевому результаті іще більше підірвало позиції європейських держав у регіоні та стало ефективною протидією американським впливам³³¹.

Окрім того, Суецька криза остаточно підірвала довіру Союзу РСР до Ізраїлю: було відкликано радянського посла з країни, а міждержавні відносини стали значно прохолоднішими. Фактично, криза стала рубіжною подією після якої відбулася помітна конфігурація сил на Близькому Сході. Пересвідчившись у стійкості арабських національних режимів, Вашингтон постав перед дилемою опори власного режиму в регіоні та протидії радянському проникненню на Близький Схід. Криза похитнула довіру арабських країн до США, оскільки їх, часто, стали ототожнювати із західними державами, які розпочали агресію.

Превентивним заходом щодо запобігання нових зіткнень між Єгиптом та Ізраїлем стало розміщення в районі Суецького каналу збройних сил ООН. Це відбулося одразу після кризи, 15 листопада 1956 року. «Блакитні шоломи» – таку назву отримали Перші надзвичайні збройні сили ООН, що були введені на ізраїльсько-єгипетський кордон. Згодом після цього, 22 грудня, франко-британські війська покинули територію Єгипту.

Піднесення арабського націоналізму, що відбувалося паралельно із становленням Держави Ізраїль ознаменувало радикальне перекроювання політичної карти Близькосхідного регіону і передбачало зміну підходів з боку зацікавлених країн, бо тільки у такий спосіб можливо було зберегти та

³³⁰ Alteras I. *Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960*. Gainesville, 1993. P. 312.

³³¹ Каштанов К.А. Політика СРСР щодо Арабського Сходу у 1951 – 1960 рр. *Evropsky filozoficky a historycky diskurs*. Svazek, 2018. Vydani 4,3. S. 76-77.

закріпити свій вплив у регіоні. Якоюсь мірою, дана ситуація виникла завдяки відходу керівництва СРСР на початку 50-х років ХХ століття від підтримки Держави Ізраїль та зайняття вичікувально-нейтральної позиції з одного боку, та стрімкого прориву у відносинах із урядами арабських країн (що особливо увиразнилося на середину 50-х років ХХ століття). Після Суецької кризи цей союз лише зміцнів.

З іншого боку, на межі 40-50-х років ХХ століття розпочинається зближення Ізраїлю та США, що, у той же час, не завадило адміністрації Д. Ейзенхауера проводити більш тісне співробітництво з арабськими країнами, що увиразнилося з 1953 року, після, загаданого вище, візиту американського держсекретаря Дж. Ф. Даллеса до низки країн Близького Сходу. На фоні відчутних змін, що сталися в американо-британських відносинах, через спроби Великої Британії за усіляку ціну зберегти власні позиції в регіоні (що негативно сприймалося у США), все ж, Вашингтон надає Лондону підтримку у створення військово-політичного блоку за участі країн Середнього та Близького Сходу, що у результаті вилилося в утворення у 1955 році Багдадського пакту.

Можна констатувати, що на момент розгортання Суецької кризи Англія та США мали «особливі» взаємини, ведучи суперництво за домінування у регіоні. Створення Багдадського пакту іще більше загострило відносини на Близькому Сході і поглибило політичний розкол між країнами регіону. Окрім того СРСР мав більш позитивні результати у налагодженні взаємин із новоствореними арабськими державами. Наприклад, Єгипет та Сирія заключають контракти з СРСР на постачання зброї. Однак, ані США, ані Союз РСР не взяли участі у фінансуванні будівництва Асуанської греблі, що підштовхнуло єгипетського лідера до радикальних дій і остаточного розриву із європейськими країнами.

Таким чином, Суецька криза 1956 року стала новою точкою відліку не лише у єгипетській історії, але й початком якісно нового періоду у міжнародних відносинах на Близькому Сході.

РОЗДІЛ 3.

ЗАГОСТРЕННЯ АМЕРИКАНО-РАДЯНСЬКОГО СУПЕРНИЦТВА НА БЛИЗЬКОМУ СХОДІ (ДРУГА ПОЛОВИНА 50-Х - ПОЧАТОК 70-Х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ)

3.1. Американсько-радянське протистояння: від Суецької кризи до війни «Йом Кіпур»

Опісля Суецької кризи регіон Близького Сходу продовжує залишатися у колі найактуальніших інтересів зовнішньої політики Радянського Союзу та Сполучених Штатів Америки, які із подвоєними зусиллями намагаються посилити свій вплив у регіоні, оскільки результати Суецької кризи чітко увиразнили зміну міжнародно-політичної ситуації в регіоні. І якщо США своїм пріоритетом вважали поглиблення партнерства з Ізраїлем, то СРСР впродовж 50-80-х років ХХ століття перевагу надавав розширенню міжнародних відносин з арабськими країнами, особливо з Єгиптом та Сирією.

Одним із наслідків Суецької кризи стало послаблення позицій Великої Британії, яка, фактично, втрачає вплив на Близькому Сході, а тому, на повістці денній актуалізувалося запитання: «хто заповнить вакуум влади?» у регіоні. Очевидним стало і те, що надзвичайно посилюються позиції Єгипту, який скористався провалом англо-франко-ізраїльської коаліції, перетворивши її на власний тріумф. Авторитет єгипетського лідера Г.А. Насера як політика що стоїть на позиції панарабізму, і Єгипту як держави неймовірно зростає в арабському світі.

Як відомо, після смерті Й. Сталіна очільником СРСР стає М. Хрущов, який вбачав у арабському націоналізмі дієвий інструмент у протидії американським впливам на Близькому Сході. Підтримуючи політично та фінансово панарабістські погляди очільника Єгипту Г.А. Насера, і тим самим

заохочуючи останнього до рішучих дій, Радянський Союз ставив за мету посягти розбрат поміж молодими державами Близького Сходу та Заходом.

Якраз саме у період після Суецької кризи відбувається політичне зближення поміж Єгиптом та Сирією, що, як відомо, згодом вилється в утворення Об'єднаної Арабської Республіки (1958 – 1961 роки). На піку своєї популярності в арабському світі, що стало наслідком успішного протистояння країнам заходу, Г.А. Насер неодноразово закликав арабів до об'єднання на основі панісламізму. Дані заклики співпали із активними процесами деколонізації і ненавистю до колишніх європейських колонізаторів та Ізраїлю, який сприймався арабськими країнами, як сателіт США та країн Європи. І, хоча, як покаже історична практика, експеримент єгипто-сирійського об'єднання виявиться невдалим, все ж зближення поміж Єгиптом та Сирією буде використано Радянським Союзом задля зміцнення своїх позицій на Близькому Сході.

У другій половині 50-х – на початку 60-х років ХХ століття радянська зовнішня політика активізується, фінансова та військова допомога з боку СРСР зростає, що не могло не турбувати США, і, в свою чергу, стимулювати їх до розширення співпраці з Ізраїлем³³². Проте, арабський дуалізм не пройшов перевірки на міцність ані часом, ані політичним підґрунтям, оскільки непомірні амбіції Єгипту на домінування не лише в ОАР, але й на арабському Сході призвели до розколу поміж Сирією та Єгиптом і тим самим послабили позиції СРСР у регіоні.

На переконання чернівецького історика В. Фісанова, у політичній ситуації, що склалася на Близькому Сході у другій половині 50-х – першій половині 60-х років ХХ століття, Радянський Союз враховуючи усі тонкощі та протиріччя міжнародних відносин не бажав «доводити близькосхідну ситуацію до критичної межі, намагаючись використовувати власні впливи у

³³² Шібель В.М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого. Грані. №11. Листопад 2013. С. 132-133.

Близькосхідному регіоні для певного стримування сторін конфлікту»³³³. Звісно, що настрої лідерів арабських країн враховувалися та підтримувалися Союзом РСР, однак, перетин межі переростання політичного протистояння у фазу збройного конфлікту, радянська дипломатія намагалася, все ж, не допустити.

Майже хрестоматійним прикладом стали випадки такої радянської дипломатії на Близькому Сході, зокрема, у «Записці» радянського посла у Тель-Авіві Д. Чувахіна від 21 березня 1966 року йдеться про те, що офіційній Москві щодо Ізраїлю «слід вести лінію на підтримання його «нейтрального статусу» у майбутньому, а в арабських країнах слід виступати «проти крайніх антиізраїльських настроїв», зокрема «установки на війну і фізичне знищення Ізраїлю та у принципі за визнання права Ізраїлю на існування»»³³⁴. Як уже йшлося вище, радянські дипломати пропонують офіційній Москві проводити лінію на стримування радикалізму лідерів близькосхідних країн і пропонувати альтернативи мирного вирішення конфлікту³³⁵.

Зі свого боку Сполучені Штати, намагаючись забезпечити успішну реалізацію своєї близькосхідної політики, на початку січня 1957 року приймають нову зовнішньополітичну доктрину, запропоновану президентом Д. Ейзенхауером. Згідно проголошеної доктрини США «отримували право допомагати будь-якій державі або групі держав Близького Сходу в розвитку їх економічної потужності, спрямованої на збереження національної

³³³ Фісанов В. Позиція СРСР в умовах наростання воєнно-політичної кризи напередодні Шестиденної війни на Близькому Сході. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29. 2023. С. 128 – 129; Фісанов В. До нового розуміння асиметрії міжнародних відносин: особливості ХХ і ХХІ століть. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 123-142.; Фісанов В. Проблеми міжнародного врегулювання на Близькому Сході у роки холодної війни (за матеріалами опублікованих документів та сучасної документалістики). Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Чернівці, 2019. №1. С.101-108.

³³⁴ Ближневосточный конфликт: Из документов АВП РФ. 1947-1967. Т.2. 1957-1967. М.: МФД, 2003. С. 493 – 495.

³³⁵ Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суєтська криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 159 – 160.

незалежності; голова виконавчої влади буде уповноважений реалізовувати в цьому ж регіоні програми військової допомоги і співробітництва з будь-якою державою або групою держав, які бажають такої допомоги; будуть санкціоновані такі форми допомоги і співпраці, що включатимуть застосування збройних сил США для забезпечення і захисту територіальної цілісності та політичної незалежності будь-якої держави, що запросила таку допомогу, для відображення відкритої збройної агресії з боку будь-якої держави, контрольованої міжнародним комунізмом; пропозиція уповноважить президента використовувати в економічних і військових оборонних цілях суми, асигновані згідно із Законом про взаємну безпеку 1954 року»³³⁶. Окрім того, американський президент наполягав на тому, аби до кінця 50-х років XX століття Конгрес виділяв окремі кошти для «цільового використання в регіоні».

Фактично, зовнішня політика США після Суецької кризи щодо Близькосхідного регіону була продовженням «доктрини Г. Трумена». І якщо «доктрина Г. Трумена» була покликана протистояти комуністичній загрозі у Греції та Туреччині, то тепер, на думку американського політичного істеблішменту, небезпека поширення комунізму стояла перед країнами Близького Сходу³³⁷. Нова зовнішньополітична «доктрина Ейзенхауера» стала політикою стримування СРСР на Близькому Сході.

США сподівалися залучити на свій бік консервативні арабські режими, як мінімум. Програмою максимум було залучення до протистояння комунізму і радикальних політичних сил Близького Сходу³³⁸, і саме наслідки Суецької кризи та зростання впливу СРСР у регіоні використовувалися Сполученими Штатами, як головні аргументи.

³³⁶ «Доктрина Эйзенхауэра». Послание к Конгрессу США 15 января 1957 г. URL: <http://www.coldwar.ru/eisenhower/eisenhower-doctrine.php> Дата звернення: 12.12. 2021 р.

³³⁷ Тарасенко В. Я. В останні хвилини перед голосуванням. Біля витоків створення Держави Ізраїль. Політика і час. 1997. № 1. С. 60-64.

³³⁸ Eisenhower D. D. The White House years. 2 : Waging peace, 1956-1961. London, 1966. P. 95 – 96.

Після першого оприлюднення «доктрини Ейзенхауера», що відбулося 5 січня 1957 року у Конгресі США, уже 7 січня Дж. Річардс був призначений на посаду спеціального помічника президента із близькосхідних питань³³⁹, а 5 березня, того ж року, «доктрину Ейзенхауера» затвердив сенат.

Одразу по тому, в другій половині березня 1957 року Дж. Річардс розпочинає, майже місячну, подорож Близьким Сходом в ході якої ним було відвідано шістнадцять країн регіону. Метою поїздки було донесення до лідерів країн регіону позиції США, яка полягала у готовності виділити кошти для протидії комунізму (загалом кожній із держав було виділено від декількох до кількох десятків мільйонів доларів) та запевнення у готовності Сполучених Штатів вступити у військовий комітет держав Багдадського пакту.

Візит Дж. Річардса був досить успішним, з точки зору реалізації «доктрини Ейзенхауера», оскільки із більшістю відвіданих ним країн було укладено відповідні угоди щодо надання американських грошей. Наприклад, доктрину прийняли Йорданія, Ліван, Саудівська Аравія та Ірак.

Прийняття «доктрини Ейзенхауера» низкою арабських країн для Держави Ізраїль стало своєрідними гарантіями безпеки³⁴⁰. Не зважаючи на те, що останній з усіх сил відтягував виведення військ із Синайського півострова (після Суецької кризи), залучення низки арабських країн до «доктрини Ейзенхауера» змусило Ізраїль пришвидшити цей процес. І, хоча у самому Ізраїлі «доктрину Ейзенхауера» схвалили (у травні 1957 року) все ж, на думку автора, саме доктрина стала причиною похолодання ізраїльсько-американських відносин³⁴¹.

Усвідомлюючи напруження міждержавних взаємин політичні кола США намагаються оптимізувати відносини з Ізраїлем водночас підтримуючи

³³⁹ Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Near East Region; Iran; Iraq. Vol. XII / ed. by John P. Glennon. Washington, 1991 P. 183-186.

³⁴⁰ Yaqub S. Containing Arab Nationalism : The Eisenhower Doctrine and the Middle East. London, 2004. 392 p.

³⁴¹ Eisenhower D. D. The White House years. 2 : Waging peace, 1956-1961. London, 1966.. P. 186 – 188.

досягнення американо-арабського порозуміння. Ця політика проявилася, перш за все, у частих візитах американських політиків із ейзенхаурівської адміністрації на Близький Схід наприкінці 50-х – на початку 60-х років ХХ століття.

Звісно, що зростання активності американської дипломатії на Близькому Сході не могло залишитися не поміченим радянською стороною, яка, з однієї сторони, була стурбована зміцненням американських позицій у регіоні, а з іншої – не без задоволення констатувала провал американських ініціатив з боку Єгипту, Ємену, Сирії, Оману та ін. країн. Як уже повелося в роки холодної війни, Радянський Союз не забарився із відповіддю-реваншем Сполученим Штатам Америки, запропонувавши свого роду контрдоктрину, автором якої був тогочасний радянський міністр закордонних справ Дмитро Шепілов. У лютому 1957 року радянський уряд схвалив запропоновану ним стратегію радянської політики на Близькому Сході, яка увійшла в історію під назвою «доктрина Шепілова» (назву цієї політиці дали на Заході протиставляючи її «доктрині Ейзенхауера»).

Д. Шепіловим було взято за основу документ «Основні принципи Декларації урядів СРСР, США, Англії та Франції з питання про мир і безпеку на Близькому і Середньому Сході й невтручання у внутрішні справи країн цього району» і запропоновано наступні кроки щодо близькосхідного регіону:

- збереження та підтримка миру через врегулювання суперечливих питань виключно мирними засобами через переговорний процес;
- повага до суверенітету та незалежності держав Середнього і Близького Сходу та невтручання у їхні внутрішні справи;
- незалучення країн регіону до воєнних блоків учасниками яких є великі держави;
- ліквідація усіх іноземних військових баз та виведення іноземних військ з території країн регіону;

- взаємні обіцянки щодо непостачання зброї для країн Близького та Середнього Сходу;

- економічна допомога країнам регіону без жодних політичних чи військових умов, які б суперечили їхньому суверенітету³⁴².

«Доктрина Шепілова» була розцінена Сполученими Штатами, як провокативний маневр на послаблення американських позицій на Близькому Сході. Так само до неї поставилися Франція, Велика Британія і, навіть, Туреччина. Країни Близького Сходу, такі як Йорданія, Ірак, Саудівська Аравія, що уже погодилися прийняти американську фінансову допомогу зайняли проамериканську позицію, як, зрозуміло, і Ізраїль.

Але, якщо скептицизм з боку відвертих американських союзників щодо «доктрини Шепілова» зрозумілий, то повною несподіванкою для усіх стала позиція Арабської республіки Єгипет, лідер якої розкритикував позицію офіційної Москви посиляючись на небажання замороження існуючого співвідношення сил у регіоні, апелюючи до очевидних переваг, що на той момент мав Ізраїль. Фактично, саме позиція Єгипту, на думку автора, відіграла критичну роль у політичному фіаско «доктрини Шепілова».

Слід наголосити і на тому, що більшість країн Близького Сходу, у тому числі і Ізраїль, декларували свої позиції, як позиції неприєднання до жодної із сторін протистояння у холодній війні, за рідкими виключеннями, коли власні вигоди переважали.

Протистояння СРСР та США на Близькому Сході наприкінці 50-х років ХХ століття вилилося у протистояння зовнішньополітичних доктрин: «доктрини Ейзенхауера» та «доктрини Шепілова». Перша, американська конкретно окреслювала стратегічні інтереси США у регіоні, а друга, радянська, прикриваючись миротворчими ініціативами, мала на меті послабити позиції США на Близькому Сході. Втім, обидві доктрини мали і спільність, вони слугували загальним орієнтиром у міжнародній політиці і

³⁴² Каштанов К. А. Єгипет у близькосхідній політиці СРСР (1957- 1961 рр.). Аналітично-інформаційний журнал «СХІД» (Історичні науки). 2018, липень-серпень. № 4 (156). С. 43-46.

були зовсім не обов'язковими до виконання, а тому їхнє значення не варто перебільшувати.

А між тим, роль Єгипту у регіональній політиці на Близькому Сході усе більше зростає, що засвідчує і його роль у вирішенні сирійської кризи, яка продемонструвала, що напруження міжарабських відносин зокрема, та міжнародно-політичних загалом набуває загрозливих розмахів. Розуміючи неминучість захоплення влади у Дамаску комуністами, Г.А. Насер у січні 1958 року зважується на міжарабську унію, результатом якої стало утворення 1 січня 1958 року Об'єднаної Арабської Республіки (1958 – 1961 роки)³⁴³, про що уже йшлося вище.

І не дивлячись на те, що новостворену державу одразу ж визнають і СРСР і, за декілька тижнів, США, фактично утворення ОАР стало політичною поразкою радянської політики на Близькому Сході. Адже, з одного боку, своїм втручанням у ситуацію єгипетський лідер Г.А. Насер зіграв на руку офіційному Вашингтону³⁴⁴, не допустивши захоплення влади у Сирії лівими силами, а з іншого – питання було вирішено без консультацій чи згоди Москви і Радянському Союзу довелося визнавати дану ситуацію по факту. А між тим, сирійські комуністи мали, доволі непогані, шанси на захоплення влади, що розуміли і американська і радянська сторони. Єгипет же, своїми діями не дав реалізуватися цьому проєкту, чим зіграв проти СРСР, послабивши його позиції на Близькому Сході.

Як відомо, утворення Об'єднаної Арабської Республіки сирійська комуністична партія була заборонена, а її лідери піддані арешту. Г.А. Насер усе частіше починає критикувати радянські практики і комунізм загалом, а внутрішня політика Єгипту увиразнено набуває правого курсу. Звісно, що це неминуче вело до загострення відносин поміж Союзом РСР та Єгиптом,

³⁴³ Little D. Cold War and Covert Action : The United States and Syria, 1945- 1958. Middle East Journal. Winter, 1990. Vol. 44. No. 1 P.73-74.

³⁴⁴ Lesch D. W. When the Relationship Went Sour : Syria and the Eisenhower Administration. Presidential Studies Quarterly. Winter, 1998. Vol. 28. No. 1.. P. 104.

колись дружні відносини поміж М. Хрущовим та Г.А. Насером дали серйозну тріщину³⁴⁵.

Можна з упевненістю стверджувати, що провідну роль на Близькому Сході на межі 50-60-х років ХХ століття починає відігравати арабський націоналізм, котрий переріс у потужну силу, яка не потребувала підтримки соціалістичного блоку, а тому Г.А. Насер, як його натхненник і лідер, неприховано торгувався з СРСР та США, ставлячи в пріоритет національні єгипетські інтереси³⁴⁶ і все менше зважаючи на реалії протистояння холодної війни.

Таким чином, на початок 60-х років ХХ століття Єгипет перетворився на самостійного і, досить впливового у регіоні, політичного гравця, який переслідував власні цілі втручаючись у внутрішню політику Сирії, Лівану, Іраку та Йорданії, тощо, що не могло не турбувати обидві наддержави.

Сучасні дослідники єгипто-ізраїльського протистояння, серед яких і чернівецький історик В. Фісанов, вважають, що тодішнє керівництво Радянського Союзу не прагнуло війни у регіоні Близького Сходу не лише через загрозу виникнення конфлікту зі Сполученими Штатами. В СРСР існувало переконання, що ані Єгипту, ані іншим арабським державам не вдасться здобути швидку військову перемогу³⁴⁷.

Після чергового загострення відносин поміж Ізраїлем та Сирією навесні 1967 року, остання звертається до Єгипту з проханням про допомогу. Радянська делегація 13 травня побувала на сирійсько-ізраїльському кордоні (з сирійського боку) і констатувала, що Ізраїль зосередив на кордоні близько 11 бригад. Однак, ізраїльські дані свідчать про протилежне, а саме про те, що жодної концентрації військ на кордоні з боку Ізраїлю не відбувалося,

³⁴⁵ Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 268-270.

³⁴⁶ Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 279 – 282.

³⁴⁷ Фісанов В. Позиція СРСР в умовах наростання воєнно-політичної кризи напередодні Шестиденної війни на Близькому Сході. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29. 2023. С. 128 – 130.

пересвідчитись у чому Ізраїль запросив радянського посла, однак дану пропозицію радянська сторона відхилила.

Автор цілком погоджується із думкою В. Фісанова, який стверджує, що СРСР цілковито підтримував Сирію «і не збирався допомагати Ізраїлю спростувати хибні твердження сирійців. Радянський Союз був зацікавлений у зміцненні правлячого режиму Сирії, який надав Москві перший важливий плацдарм на Близькому Сході»³⁴⁸, про це ж у мемуарах пише і прем'єр Ізраїлю Герцог Леві Ешкол³⁴⁹.

Щодо ізраїльських дипломатів, то вони неодноразово акцентували на тому, що єврейська держава не зацікавлена у загостренні відносин із Сирією, тим більше, у ескалації військового протистояння. Більше того, з боку Ізраїлю вживалися заходи спрямовані на те, аби залучити офіційну Москву для тиску на сирійський правлячий режим та донести до офіційного Дамаску думку, що Ізраїль не зацікавлений у війні³⁵⁰.

Згідно отриманих у січні 1957 року міжнародних гарантій щодо свободи судноплавства по Суецькому каналу, ізраїльські судна змогли вільно проходити протокою Тірани до Азії та Африки. Однак за десять років, що пройшли з часу надання міжнародних гарантій обіцянки дані Ізраїлю були забуті, над регіоном вкотре нависла загроза війни. Лідер Єгипту Гамаль Абдель Насер 22 травня віддав наказ блокувати Тіранську протоку та зажадав виведення військ ООН із Синайського півострова. 18 травня сили ООН вийшли з Синаю.

Уже 27 травня після консультацій з США, Францією та Британією тогочасний очільник МЗС Ізраїлю А. Евен на прес-конференції заявив: «Я здійснив ознайомлювальну поїздку для з'ясування стосунків трьох дружніх

³⁴⁸ Фісанов В. Позиція СРСР в умовах наростання воєнно-політичної кризи напередодні Шестиденної війни на Близькому Сході. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29. 2023. С. 129 – 130.

³⁴⁹ Герцог Х. Арабо-израильские войны. Под. ред. И.Козна и Е.Бараса. Т.1. L.: Nina Karsov, 1986. URL: https://vtoraya-literatura.com/pdf/herzog_arabo-izraillskie_vojny_tom1_1986__ocr.pdf Дата доступу: 5.02.2023 р.

³⁵⁰ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник/ В. Ханін, А. Романюк, В.Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 192 – 193.

урядів до протизаконних заходів, здійснених Єгиптом у Тіранських протоках... Зрозуміло, що мир і протизаконна блокада несумісні. Я пояснив цю тезу французькому, англійському та американському лідерам. Вони представляють три уряди, які десять років тому урочисто зобов'язалися наполягати на міжнародному характері цього морського шляху та здійснювати у ньому своє право на вільне та мирне судноплавство»³⁵¹.

У арабських країнах, сусідах єврейської держави, в травні було проведено мобілізацію, на що сам Ізраїль зреагував дзеркальними діями, мобілізувавши резервістів. Позиція офіційної Москви зводилася до беззастережної підтримки арабських країн-союзниць.

Думки сучасних дослідників радянської близькосхідної політики 60-70-х років ХХ століття дещо розділилися: одні із них вважають, що СРСР був рішуче налаштований у підтримці Єгипту на випадок чергової війни з Ізраїлем, інші ж вважають, що серед керівництва Радянського Союзу не було єдності з цього приводу. На користь другої тези свідчать записи розмови О. Косигіна, що обіймав посаду Голови Ради міністрів, із єгипетським військовим міністром Х. Бадраном. Зустріч політиків відбулася під час візиту останнього до Москви наприкінці травня 1967 року, фактично якраз у момент, коли відносини між Єгиптом та Ізраїлем вкрай загострюються. Зокрема, О. Косигін наполегливо радив Єгипту не втягуватися у черговий конфлікт з Ізраїлем, заявивши, що Радянський Союз не схвалює нову війну на Близькому Сході³⁵².

В умовах зростання міжнародної напруги 5 червня 1967 року розпочинається нова війна, що за своїм характером була блискавичною. Ізраїльська армія поступаючись у живій силі і кількості озброєнь кожній з

³⁵¹ Черчилль, Р. и У. Шестидневная война. Иерусалим: Библиотека-Алия, 1975. https://vtoraya-literatura.com/pdf/aliya_017_churchill_shestidnevnaaya_vojna_19_75__ocr.pdf
Дата досупу: 6.02.2022 р.

³⁵² Фісанов В. Позиція СРСР в умовах наростання воєнно-політичної кризи напередодні Шестиденної війни на Близькому Сході. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29. 2023. С.129-130.

армій сусідніх арабських країн, почергово розгромила збройні сили Єгипту, Йорданії, Сирії та інших країн³⁵³.

Всього за шість днів Державі Ізраїль вдалося окупувати значні території Єгипту, Сирії та Йорданії: Східний Єрусалим, Західний берег річки Йордан, сектор Газа та Голанські висоти. Було відкрито «зелену дорогу» зростанню кількості ізраїльських поселень на згаданих територіях. Завдавши нищівної поразки військам Єгипту, Сирії та Йорданії, Ізраїль, ефективно скориставшись сучасними збройними системами, які отримав внаслідок постачання із США, вдало, для себе завершив війну, підсумки якої було закріплено у мирній угоді, що укладалася за посередництва СРСР і США³⁵⁴.

Офіційною датою завершення Шестиденної війни стала угода, що її уклали 10 червня 1967 року на звернення Ради Безпеки ООН. Припинення вогню зафіксувало ситуацію, в котрій Держава Ізраїль виявилася господарем чималих територій, які мали важливе стратегічне значення, йдеться, передусім, про Голанські висоти, Синайський півострів та Газу.

В серпні 1967 року на конференції, що відбулася в Хартумі, очільники арабських держав дали відповідь а заклик ізраїльських лідерів, звернений до них, так званими «трьома відомими «Ні!»»:

«Ні!» - миру з Ізраїлем!

«Ні!» - визнанню Ізраїля!

«Ні!» - переговорам з Ізраїлем!

Усі спроби врегулювати конфлікт дипломатичними зусиллями за посередництвом ООН не дали результату. Врешті, 22 листопада 1967 року при підтримці двох наддержав США і СРСР було прийнято нову резолюцію Ради Безпеки ООН № 242. Вона передбачала виведення збройних сил Ізраїлю із окупованих територій та визнання суверенітету, територіальної та

³⁵³ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017.. С. 193.

³⁵⁴ Киссинджер Г. Дипломатия. X. : Право, 1997. С. 312.

політичної цілісності кожної із держав близькосхідного регіону³⁵⁵. В конфлікті 1967 року і Радянський Союз і Сполучені Штати проявили одностайність – недопущення ескалації конфлікту. Незадовго після завершення Шестиденної війни, 28 червня 1967 року, столицю Держави Ізраїль було перенесено із Тель-Авіва у Східний Єрусалим³⁵⁶.

Шестиденна війна та, послідувачі за нею дипломатичні зусилля щодо примирення вчергове засвідчили, що це була не перша, і як покаже історичний досвід, далеко не остання, спроба реалізації дипломатичних ілюзій щодо вирішення арабо-ізраїльського конфлікту.

У деяких пунктах резолюції Ради Безпеки ООН № 242, складеної англійською мовою, текст зумисно було сформульовано двозначно, наприклад:

- араби могли оперувати такими виразами, як «виведення ізраїльських військ» та «вирішення проблеми біженців».

- навпаки, Ізраїль акцентував на відсутності певного артикля перед словом «території», що на його думку означало (також і на думку США), щось менше аніж повне виведення ізраїльських військ із зайнятих територій. На користь Ізраїлю були, також, вміщені у документі заклики до визнати суверенну цілісність держав регіону та незастосування сили на Близькому Сході, а також заклики гарантувати свободу судноплавства у міжнародних водах та скерування представників ООН у район конфлікту. Дані представники мали «сприяти угоді та допомагати у зусиллях щодо досягнення мирного і взаємного врегулювання»³⁵⁷.

Арабські країни, черговий раз, потерпівши поразку уже не могли списати її на корумповані, авторитарні арабські режими, як це було у 1948 році. Цього разу поразки зазнали уже націоналістичні режими. Поряд із цим

³⁵⁵ ООН. История и истоки проблемы Палестины. Ч. II (1947-1977 г. г.). Нью-Йорк, 1979. С. 142.

³⁵⁶ Эпштейн Алек Дж. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К.: Дух і літера, 2003.. С. 118 – 120.

³⁵⁷ Israel: The First Hundred Years. Volum II: From War to Peace? Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. P. 123.

загострювалося питання палестинського народу, що підштовхувало арабських лідерів до пошуку нових рішень на шляху самовизначення, і терези їхніх вподобань усе очевидніше схилялися до анти американізму³⁵⁸.

Шестиденна війна спонукала Єгипет прийняти рішення про подальше ведення «війни на виснаження» супроти Ізраїлю. Тогочасний американський президент Річард Ніксон прийняв рішення про передачу ізраїльтянам одних із найсучасніших літаків «Фантом», котрі уже з 1970 року Ізраїль почав використовувати для локальних нападів на територію Єгипту³⁵⁹.

Єгипет та очолювані ним арабські держави відмовлялися миритися із результатами Шестиденної війни, що потягнуло за собою численні збройні інциденти на єгипетсько-ізраїльському кордоні, які мали найвищу інтенсивність у період з квітня 1968 року до середини літа 1970 року. Дане протистояння продемонструвало перевагу в озброєнні та тактиці за Ізраїлем. Тому, понісши великі втрати у техніці та живій силі Єгипет змушений був піти в серпні 1970 року на угоду про перемир'я³⁶⁰.

У. Роджерс – Держсекретар США ще у грудні 1969 року виступив із пропозицією укладення мирного договору між Ізраїлем з одного боку та Йорданією і Єгиптом, з іншого. Мирна угода передбачала майже повне виведення військ Ізраїлю із окупованих територій та домовленість про припинення вогню строком на три місяці. Однак, питання про статус Гази та Шарм-ель-Шейху залишалося відкритим. Єгипетський лідер Г.А. Насер, якого у той час, усе більше турбувало зростання політичної залежності Єгипту від Радянського Союзу, висловив готовність розглянути план

³⁵⁸ Фісанов В. Проблеми міжнародного врегулювання на Близькому Сході у роки холодної війни (за матеріалами опублікованих документів та сучасної кінодокументалістики). Науковий вісник Чернівецького університету імені Юрія Федьковича: Історія. № 1. 2019. С. 104- 105.

³⁵⁹ Robert O. Freedman. Contemporary Israel: Domestic, Politics, Foreign Policy and Security Challenges. Boulder: Westview Press. 2008. P. 259.

³⁶⁰ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В.Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 194.

американського державного секретаря³⁶¹. Позиція Єгипту була підтримана Йорданією.

31 липня 1970 року про приєднання до плану У. Роджерса заявив і Ізраїль. Тому, сторони протистояння, пішовши на переговори за посередництвом США, результатом яких і стало укладання угоди. Вона набувала чинності з 8 серпня 1970 року і, фактично, ознаменувала собою, реальне, а не формальне завершення Шестиденної війни. Проте, як засвідчить час, мир у регіоні був досить коротким, адже трохи більше як за три роки спалахне нова війна.

Невдовзі після укладення угоди в Єгипті відбувається зміна політичного керівництва, що була пов'язана із смертю Г.А. Насера у вересні 1970 року. До влади приходить Анвар Садат, що до того обіймав посаду віцепрезидента. Фактично, із моменту приходу до влади А. Садат відходить від політики арабського націоналізму й арабського соціалізму, яку так активно провадив його попередник³⁶². Частина арабських політиків спробували перейти в опозицію до режиму А. Садата, тому весною 1971 року країною прокотилася хвиля арештів. Відмовляється новий президент Єгипту і від панарабських претензій, котрі були притаманні Г.А. Насеру, так у 1971 році країну було перейменовано із Об'єднаної Арабської Республіки (ОАР) на Арабську Республіку Єгипет (АРЄ)³⁶³.

Радянський Союз та Сполучені Штати Америки стурбовано спостерігали за змінами у Єгипті. Сам же А. Садат не приховував розчарування щодо соціалістичних перетворень, неодноразово висловлюючись про те, що допомога Союзу РСР у протистоянні з Ізраїлем була недостатньою. Очевидно, саме тому, новий єгипетський лідер розпочинає політичне зближення з США. У той же час радянсько-єгипетські

³⁶¹ Israel: The First Hundred Years. Volum II: From War to Peace? Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. P. 125 – 126.

³⁶² Robert O. Freedman. Contemporary Israel: Domestic, Politics, Foreign Policy and Security Challenges. Boulder: Westview Press. 2008. P. 232.

³⁶³ Эпштейн А.Д. Ближайшие союзники? Подлинная история американо-израильских отношений. Москва-Иерусалим: Мосты культуры/Гешарим, 2014.С. 271- 272.

відносини стрімко погіршуються: спочатку Єгипет відмовляється від радянської військової допомоги, а у 1972 році із Єгипту було вислано усіх радянських радників. Даний факт був сприйнятий радянським Союзом з обуренням, однак вплинути на ситуацію СРСР уже не міг.

У жовтні 1973 року А. Садат вв'язується в нову у війну проти Ізраїлю. Так, 6 жовтня 1973 року розпочинається війна, що увійшла в історію як війна Йом-Кіпур, або війна Судного дня, за назвою єврейського національного свята (див. додаток І.). У цей день армії Єгипту та Сирії спільно атакували Державу Ізраїль. І, незважаючи на те, що керівництво Ізраїлю мало розвідувальні дані про напад, що готується, необхідних заходів (рішення про мобілізацію резервістів) прийнято не було³⁶⁴. У даному випадку не обійшлося без тиску США, які обстоювали концепцію, що після програшу у Шестиденній війні арабські країни не зважаться напасти на Ізраїль, а тому мобілізаційні заходи в самому Ізраїлі можуть призвести до ескалації конфлікту³⁶⁵.

Саме цим фактом пояснюються невдачі ізраїльської армії на початковому етапі війни: малочисельна армія ізраїльтян не змогла ефективно стримувати сирійську та єгипетські армії, які переважали у важкому озброєнні та живій силі, до того ж Ізраїлю довелося вести війну на два фронти. Однак, не зважаючи на втрату територій, раптовість нападу та чисельну перевагу ворога, ізраїльським військам вдалося не лише вистояти, але й переламати хід війни.

Уже 13 жовтня армія Ізраїлю прорвала лінію оборони у 40 кілометрах від Дамаска, у той же день США відкривають «повітряний міст», яким до єврейської держави надходила військова авіація, протитанкова зброя,

³⁶⁴ Israel: The First Hundred Years. Volum II: From War to Peace? Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. P. 148.

³⁶⁵ Эпштейн А.Д. Ближайшие союзники? Подлинная история американо-израильских отношений. Москва-Иерусалим: Мосты культуры/Гешарим, 2014. С. 279.

боєприпаси та спорядження для армії. Аналогічний «повітряний міст» для Єгипту, налагоджений СРСР, розпочав діяти ще з 11 жовтня³⁶⁶.

Долю військової кампанії Єгипту проти Ізраїлю вирішили події, що сталися 15 жовтня. Саме у цей день передові частини ізраїльської армії прорвалися на західний берег Суецького каналу, перерізавши комунікації єгипетських сил на східному березі каналу.

Зміна воєнної ситуації на користь Ізраїлю призвела до того, що радянські дипломати в ООН виступили з категоричною вимогою про негайне припинення вогню. Посол радянського Союзу у США А. Добринін звернувся до американського керівництва із посланням, що його передав радянський очільник Л. Брежнев. Головним меседжем брежневського послання було прохання проведення взаємних консультацій із питань Близького Сходу³⁶⁷.

Йдуч на зустріч проханням Радянського Союзу у Москву з робочим візитом вирушає тодішній Держсекретар США Г. Кіссінджер. Обидві сторони підтримали тезу про негайне припинення вогню у зоні Суецького каналу, а тому, на зворотньому шляху, Г. Кіссінджер прибуває до Тель-Авіва і переконує очільницю Ізраїлю Голду Меїр укласти перемир'я³⁶⁸.

Вранці 22 жовтня 1973 року Радою Безпеки ООН ухвалено резолюцію № 338, у якій закликала сторони припинити вогонь впродовж дванадцяти годин. Єгипет та Ізраїль погодилися на її умови, а Сирія відхилила.

Проте, за фактом, перемир'я не наступило і на Синайському півострові. Війська Ізраїлю продовжували наступ, спочатку потіснивши, а згодом і знищивши армії Єгипту та Сирії. У підсумку ізраїльська армія зупинилася за 50 км від єгипетської столиці та за 35 км від Дамаска³⁶⁹. За два дні наступальних дій Ізраїлю, РБ ООН приймає другу резолюцію від 24

³⁶⁶ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 195.

³⁶⁷ Israel: The First Hundred Years. Volum II: From War to Peace? Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. P. 152

³⁶⁸ Эпштейн А.Д. Ближайшие союзники? Подлиная история американо-израильских отношений. Москва-Иерусалим: Мосты культуры/Гешарим, 2014.. С. 292.

³⁶⁹ Robert O. Freedman. Contemporary Israel: Domestic, Politics, Foreign Policy and Security Challenges. Boulder: Westview Press. 2008. P. 267.

жовтня 1973 року, у якій наполягала про припинення вогню в регіоні. На цей раз сторони дослухалися до резолюції, вогонь було припинено. Впродовж наступного, 1974 року, 18 січня та наприкінці травня, сторони підписали угоди про роз'єднання сил, які підвели остаточну риску у війні Йом-Кіпур.

Невтішні наслідки війни Йом-Кіпур підштовхнули А. Садата до термінового зближення зі Сполученими Штатами та ведення мирних переговорів з Ізраїлем. А у 1976 році Єгипет денонсував угоду про дружбу з СРСР, що, фактично, означало поразку радянської близькосхідної політики.

3.2. Політична, військова та економічна підтримка сторін конфлікту

У досліджуваній період, країни що є предметом розгляду у представленій дисертації, зокрема Єгипет та Ізраїль, переживають важливий і не простий час у своєму становленні, що відбувається на фоні розгортання холодної війни. Політична, економічна та військова підтримка, що надавалася Ізраїлю та Єгипту двома наддержавами, СРСР та США була водночас і важливою, і становила проблему, адже країни Близького Сходу, поза їх волею втягувалися до протистояння у холодній війні. Можна багато дискутувати про успіхи яких досягли Ізраїль та Єгипет, чи проблеми, які впливали для них із цієї допомоги, але викладений вище фактичний матеріал засвідчує, що політична підтримка у єгипто-ізраїльському протистоянні була вирішальним фактором.

З кінця 40-х років ХХ століття рівень економічної та військової допомоги, що його надавала Москва для арабських країн постійно зростав, набуваючи усе більшого і системного характеру. Зокрема, Єгипет та Сирія особливо широко користалися із цієї допомоги, яка проявлялася у постійних консультації із радянськими військовими спеціалістами та економістами. Дипломати СРСР постійно надавали інформацію щодо міжнародно-політичної ситуації та військових питань, при керівництві країн активно працювали радянські радники³⁷⁰.

Є підстави вважати, що в урядах Єгипту та Сирії часто вдавалися до завідомо неправдивої інформації, або ж відвертої брехні, яку озвучували радянській стороні, постійно акцентуючи на уявних підступах США з метою розколу, намаганнях захопити чи вчинити державні перевороти, підготовці замахів на лідерів, тощо³⁷¹. Український дослідник К. Каштанов вважає, що

³⁷⁰ Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. С. 63.

³⁷¹ Каштанов К. А. Еволюція інтересів Радянського Союзу на Близькому Сході (1952-1956 рр.). Історія та географія. 2018. № 55. С. 118-121.; Ближневосточный конфликт.

усе це робилося навмисне, аби отримати від Радянського Союзу бажані дивіденди, тим більше, що у арабських лідерів було чітке усвідомлення, що СРСР хоче почути від них саме таку інформацію. Радянські симпатії до Сирії та Єгипту іще більше посилювалися під час протистояння Сирії американо-турецькому тиску на країну восени 1957 року. Неприховано симпатизував Союз РСР і наростанню антиколоніальних настроїв а Близькому Сході.

Загалом же, СРСР притримувався концепції так званої «арабської єдності» із найважливіших, глобальних питань у житті регіону, часто не бажаючи помічати відверто прозахідної орієнтації окремих країн, як то наприклад Саудівська Аравія чи Йорданія, сподіваючись, що раніше чи пізніше в країнах арабського сходу візьме верх «прогресивний націоналізм»³⁷².

У 1958 році розпочинається ліванська криза, яка увиразнила сподівання хрущовського керівництва на перемогу проєгипетських сил, при тому, що офіційний Бейрут посідав однозначно другорядне місце у радянській зовнішньополітичній стратегії. Однак, даний приклад чудово ілюструє, як сподівання на зміни міжнародного курсу впливали на економічну підтримку, що надавалася Радянським Союзом: із мінімального товарообігу, що існував досі між СРСР та Ліваном, цифри закупівлі та поставки товарів стрімко зросли³⁷³.

Аналізуючи радянсько-єгипетські взаємини у досліджуваній період не складно простежити певні закономірності двосторонніх відносин, які зводяться до наступних моментів: економічне та політичне посилення Єгипту, на фоні появи нових фаворитів у радянській близькосхідній політиці, призводило до похолодання радянсько-єгипетських взаємин, які проявлялися

Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. С. 52, 64, 77.

³⁷² Стрільчук Л. Близький Схід у системі сучасних геополітичних координат. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Серія Історичні науки. № 7 (380). Луцьк, 2019. С. 99 – 101.

³⁷³ Behbehani H. S. The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966. London, New York, 1986. P. 167 .

у критиці СРСР з боку Єгипту, посилення панарабської риторики з боку Г.А. Насера, тощо. Погіршення відносин із СРСР безпосередньо впливало на американо-єгипетські відносини, які стабілізувалися і починали покращуватися. Після утворення ОАР та початку переслідування комуністів у сирійському районі країни, Радянський Союз починає заявляти, що «центр національно-визвольного руху арабів змістився в Багдад»³⁷⁴.

Не дивлячись на те, що в СРСР досить неоднозначно сприйняли утворення ОАР, радянське керівництво, все ж декларував безкорисливу підтримку «прогресивних перетворень без усіляких військових, політичних та інших умов». СРСР виступив ініціатором укладення угоди про економічну та технічну співпрацю, згідно із якою планувалося будівництво 35 об'єктів, зокрема, бавовнопрядильного заводу, низки нафтопереробних заводів, підприємств із виробництва сірки та металу, машинобудівного заводу (сільськогосподарських машин), фабрики по виробництву скла, фармацевтичних заводів. Із СРСР на Близький Схід було направлено сотні спеціалістів: інженерів, геологів, тощо³⁷⁵.

Радянський Союз, надаючи політичну, військову та економічну допомогу країнам Близького Сходу і сам був не проти отримати від них певні економічні вигоди, як, наприклад, дешеву нафту, висновок про що можна зробити із умов укладених договорів. А між тим, у лютому 1959 року А. Мікоян заявляє «ми не нав'язуємо своєї економічної співпраці і не переслідуємо жодних корисливих інтересів у відношенні Іраку. Ми не зазіхаємо на чужі багатства. Нафтою ми самі багаті. Ми не шукаємо прибутків або сфер експорту капіталів... Наше бажання зводиться до того, щоб щиро допомогти вам». У той же час радянський очільник М. Хрущов говорить про те, що «Радянський Союз надає Єгипту величезну і

³⁷⁴ Popp R. Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60. Cold War History. August 2010. Vol. 10. No. 3. P. 404 – 405.

³⁷⁵ Behbehani H. S. The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966. London, New York, 1986. P. 182 – 187.

багатосторонню допомогу, не отримуючи абсолютно ніякої користі від цього»³⁷⁶.

Не зважаючи на гостру риторику з боку Єгипту щодо СРСР, керівництво Радянського Союзу, все ж, намагалося уникнути гострих кутів у відносинах, називаючи це «відсутністю підтримки у рішеннях», «розбіжностями», «внутрішніми труднощами».

Повісивши на Державу Ізраїль тавро «палиці імперіалістичної реакції на Близькому Сході»³⁷⁷ та враховуючи наслідки Суецької кризи офіційна Москва приймає рішення про розширення постачання зброї для арабських країн. Не дивлячись на те, що Радянський Союз припинив постачання озброєння та боєприпасів у час самої кризи, уже наприкінці 1956 року відвантаження озброєння та боєприпасів до Каїру продовжилося із зростаючою інтенсивністю³⁷⁸.

Восени 1957 року, під час візиту єгипетської делегації у Москву, однією із тем переговорів було питання збільшення постачання зброї, яке підняла делегація Єгипту. Йшлося про безкоштовну передачу Радянським Союзом важкого озброєння із посиленням на ускладнення міжнародно-політичного становища Єгипту. Радянський лідер, М. Хрущов, відзначав особливу жадібність єгиптян і відклав рішення про збільшення постачання зброї³⁷⁹.

Окрім того, відомо, що Єгипет, також, розраховував і на економічну допомогу Радянського Союзу у реалізації п'ятирічного плану економічного розвитку. У цей час риторику єгипетського керівництва щодо СРСР знову змінюється на дружню. Зокрема А. Амер, військовий діяч, близький до

³⁷⁶ Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. С. 280 – 283.

³⁷⁷ Behbehani H. S. The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966. London, New York, 1986. P. 189- 191.

³⁷⁸ Каштанов К. А. Єгипет у близькосхідній політиці СРСР (1957-1961 pp.). Аналітично-інформаційний журнал «СХІД» (Історичні науки). 2018, липень-серпень. № 4 (156). С. 43 – 46.

³⁷⁹ Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. С. 134 – 136.

Г.А. Насера, заявляє, що Єгипет потребує приблизно 152 млн єг. фунтів і близько 100 млн із них необхідно залучити з закордону у вигляді машин та устаткування, підводячи радянське керівництво до думки про надання кредиту. А. Амер вважав, що цей кредит міг надійти не в повному обсязі від Союзу РСР, але й від інших країн соцтабору. Єгиптяни пропонували терміни погашення кредиту впродовж 15-20 років наголошуючи, що перші виплати розпочнуться лиш після запуску підприємств та вироблення ними продукції, а це стане можливим не раніше як за чотири роки³⁸⁰.

Апетити Єгипту вимогами кредиту не завершилися. Окрім коштів на промисловість єгипетська делегація наполягала на передачі Радянським Союзом зенітних гармат та авіації, обґрунтовуючи дану вимогу тим, що під час конфлікту 1956 року, фактично уся авіацію Єгипту було знищено. Говорив офіційний Каїр і про нагальну необхідність утворення та озброєння восьми дивізій, 5 із яких – піхотних та 3 – бронетанкових.

Окремо обговорювалися можливості посилення військово-морських сил, ввівши на озброєння 6 нових есмінців та 8 підводних човнів, розгортання берегової артилерії. А. Амер, також, наполягав створенні ВПС із 10 ескадриль, кожна у складі 20 літаків. На завершення єгипетська сторона дякувала радянському Союзу за своєчасне постачання військової допомоги згідно попередніх договорів та роботу радянських офіцерів, які «добре навчають своїх арабських учнів»³⁸¹.

Відомо, що радянське керівництво у листопаді 1957 року затвердило постанову «Про поставки Єгипту спецмайна», давши згоду на постачання озброєння на період 1958 – 1959 років. Єгипет мав заплатити за зброю та

³⁸⁰ Каштанов К. А. Єгипет у близькосхідній політиці СРСР (1957-1961 рр.). Аналітично-інформаційний журнал «СХІД» (Історичні науки). 2018, липень-серпень. № 4 (156). С. 43-47.

³⁸¹ Behbehani H. S. The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966. London, New York, 1986. P. 201 – 202.

боєприпаси третину вартості авансом, решта коштів мала бути покрита впродовж 5 років, виплати мали розпочатися із 1967 року³⁸².

Радянський Союз передав Каїру найновіші зразки техніки серед яких були ракетні та торпедні катери, підводні човни, радіолокаційні станції, бомбардувальники, винищувачі, літаки розвідники, гармати, зенітні установки, автомобілі, мобільні польові госпіталі, тощо. Одночасно посилюється військова допомога і Багдаду.

З кінця 50-х років ХХ століття скористатися радянською військовою допомогою пробує і Ізраїль: прем'єр-міністр Д. Бен-Гуріон у липні 1958 року, у розмові із радянським послом М. Бодровим, зондує можливість купівлі Ізраїлем у СРСР винищувачів типу «МіГ» та бомбардувальників, мова велася також про важкі танки та підводні човни³⁸³. Однак, переговори закінчилися невдачею для ізраїльського керівництва.

Загалом Радянський Союз надав своїм союзникам на Близькому Сході: Єгипту, Сирії та Ємену 1, 2 млрд дол. кредиту сумарно^{384, 385}. За мірками США «допомога Радянського Союзу» арабським країнам вважалася надзвичайно великою³⁸⁶.

В листопаді 1957 року після переговорів радянської та єгипетської делегацій СРСР виділяє Каїру кредит у розмірі 600 млн рублів, зазначена сума не включала у себе військовою допомогу³⁸⁷. А уже в січні 1958 року

³⁸² Каштанов К. А. Єгипет у близькосхідній політиці СРСР (1957-1961 рр.). Аналітично-інформаційний журнал «СХІД» (Історичні науки). 2018, липень-серпень. № 4 (156). С. 44-46.

³⁸³ Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. С. 216.

³⁸⁴ Popp R. Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60. Cold War History. August 2010. Vol. 10. No. 3. P. 408 – 409.

³⁸⁵ Каштанов К. А. Політика СРСР щодо Арабського Сходу у 1957-1960 рр. EVROPSKÝ FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ DISKURZ. 2018. Svazek 4. 3 Vydání. С. 69 – 71.

³⁸⁶ Popp R. Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60. Cold War History. August 2010. Vol. 10. No. 3. P. 409.

³⁸⁷ Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. С. 133 – 134.

відбулося підписання угоди про здійснення Союзом РСР технічної та економічної допомоги Єгипту у будівництві 120 промислових об'єктів, включаючи 6 машинобудівних та 6 металургійних підприємств³⁸⁸.

Ще більш інтенсивною стала економічна співпраця між Єгиптом та СРСР з кінця 1958 року, після підписання угоди про надання Союзом РСР економічної допомоги на будівництво Асуанської греблі: надавався кредит у розмірі 400 млн рублів строком на 12 років (під 2,5% річних). Це складало 80 % від необхідної суми. Окрім грошей СРСР направляв спеціалістів на будівництво, а відстрочка виплат кредиту відтерміновувалася до завершення першої черги будівництва³⁸⁹. Без радянської фінансової допомоги Єгипет не потягнув би це будівництво. Уже в серпні 1960 року СРСР та Єгипет підписують угоду щодо спорудження другої черги Асуанської греблі, Каїр отримав додатковий кредит на суму 900 млн рублів³⁹⁰, терміни сплати кредиту, на прохання єгипетської сторони було відтерміновано на три роки.

По-суті, у період перебування при владі в Єгипті Г.А. Насера, навіть, не зважаючи на доволі різку риторичку з боку останнього щодо СРСР радянська фінансова та військова допомога Єгипту була досить значною. Зміни, що відбулися в радянсько-єгипетських відносинах після приходу до влади в Єгипті А. Садата потягнули за собою різке скорочення, а згодом, і взагалі, припинення радянської допомоги. Проте військові та економічні ресурси акумульовані Єгиптом, завдяки радянській допомозі, дзаволили Єгипту мати амбітні плани перед початком війни Судного дня. А програш у війні Йом-Кіпур та послідуєчі за ним єгипто-ізраїльські переговори звели нанівець усі вкладення Радянського Союзу: і політичні, і економічні, і військові – близькосхідна політика СРСР потерпіла повне фіаско.

³⁸⁸ Behbehani H. S. *The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966*. London, New York, 1986. P. 214.

³⁸⁹ Popp R. *Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60*. *Cold War History*. August 2010. Vol. 10. No. 3. P. 411 – 414.

³⁹⁰ Behbehani H. S. *The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966*. London, New York, 1986. P. 219.

Ще одним джерелом фінансування Близького Сходу у досліджуваний період були США. Щоправда фінансові потоки та військова допомога останніх спрямовувалася, головним чином, на Ізраїль. Зокрема, після Суецької кризи, США спробували налагодити більш тісні контакти з Ізраїлем, сприймаючи його як стабілізуючу силу в регіоні³⁹¹. У самих США, цей період, формується і дедалі більше зростає вплив єврейського лобі. Після Суецької кризи відбулася зміна американо-ізраїльських відносин, США розглядають Ізраїль, як важливого регіонального партнера, що є протиположним арабському націоналізму.

Тому уже із 1958 року відбувається докорінний стратегічний розворот у політиці США спрямований на партнерство, а згодом і союз з Ізраїлем. Початок партнерства розпочався із обіцянки офіційного Вашингтону продати ЦАХАЛУ 28 гелікоптерів та іншої зброї. США взяли на себе неформальні зобов'язання щодо гарантій безпеки Ізраїлю, підкреслюючи, що існування єврейської держави входить у зону життєвих інтересів США³⁹².

З вересня 1958 року ізраїльський очільник Д. Бен-Гуріон просить у США протитанкові гармати та ракетно-зенітні комплекси, малі підводні човни, військові автомобілі. США дає згоду на постачання вказаної техніки. Згідно із оцінками експертів воєнна допомога Ізраїлю з боку США за період 1948 – 1958 років сягнула близько 800 тис. дол. Для порівняння, інші союзники США Близькому Сході: Йорданія, Саудівська Аравія, Ліван та Ірак, за аналогічний період отримали 137 млн дол³⁹³. Початок радянських постачань військового спорядження та боєприпасів для Єгипту та Сирії змусив керівництво США переглянути обсяги постачання військової техніки у Ізраїль.

³⁹¹ Ben-Zvi A. *The Origins of the American–Israeli Alliance : the Jordanian Factor*. New York, 2007. P. 48.

³⁹² Tal D. Symbol Not Substance? Israel's Campaign to Acquire Hawk Missiles, 1960-1962. *The International History Review*. June 2000. Vol. 22. No. 2. P. 306.

³⁹³ Israel: *The First Hundred Years*. Volum II: *From War to Peace?* Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. P. 194.

Безпосередньо самі більше нічого не продаючи Ізраїлю, США натякнули ізраїльським дипломатам, що останні могли б звернутися до Великої Британії, аби закупити додаткове озброєння. У політичному та військовому керівництві США, з одного боку, побоювалися агресії з боку Ізраїлю щодо сусідніх держав, а з іншого – розуміли військову перевагу арабських країн, особливо на фоні їхніх закупівель радянської зброї.

Проте, Держава Ізраїль, у зазначений період, відчувала брак коштів для закупівлі озброєнь, а тому Сполучені Штати збільшують допомогу єврейській державі за програмою PL 480, досягши обсягу до 12 млн дол. В результаті Ізраїль отримав броньовані машини та дві субмарини³⁹⁴.

Наступним кроком стало підписання угоди поміж Ізраїлем та США влітку 1959 року про передачу Америкою обладнання та амуніції для ізраїльської армії обсягом 100 млн дол. Але уже восени того ж року ізраїльські дипломати апелюючи тим, що СРСР збільшує поставки військової авіації ОАР, наполягають на збільшенні американської військової допомоги.

Загалом за період 1958 – 1960 років обсяги військової допомоги Ізраїлю з боку США сягнули 194,8 млн дол. Широти рзмаху військової допомоги не приховували, про це неодноразово писала американська³⁹⁵ та ізраїльська преси. Сполучені Штати виступають і у ролі посередника угод про постачання озброєнь єврейській державі, так у 1960 році було укладено договір між Ізраїлем та ФРН за яким єврейська держава отримувала 500 млн дол. впродовж 10 років³⁹⁶.

Апетити Ізраїлю усе більше зростають, його дипломати не просто ведуть перемовини про збільшення озброєнь, але й наполягають на новітніх зразках воєнної техніки, наприклад, у 1960 році посол Ізраїлю у США А. Харман подає список озброєнь необхідних для Ізраїлю Державному

³⁹⁴ Бар-Зохар М. Бен-Гуріон/ переклад з івриту під заг. ред. Я. Цура. Тель-Авів: Яков Пресс, 1985. Т. 1. С. 247.

³⁹⁵ Lebanon sends complaint to U. N. The New York Times. 23 May 1958. P. 1, 4.

³⁹⁶ Штереншис М. История государства Израиль. 1896 – 2005. Грцлия: ISRADON, 2005. С 612-614.

департаменту США. У перелік було включено близько 100 літаків найновіших моделей, 530 танків, 300 броньованих автомобілів, 60 гаубиць, 250 безвідкатних гармат, 600 ракет типу «Сайдуїндер» і «Хок», 2 малі субмарини та електронне обладнання³⁹⁷.

Сполучені Штати не поспішала надавати Ізраїлю озброєння, принаймні його повний перелік. Тому, під час візиту прем'єр-міністра Ізраїлю до США у березні 1960 року згадане питання було підняте повторно³⁹⁸. Американський президент застосував уже випробуваний сценарій: прозвучала пропозиція розширення військового співробітництва з Великою Британією, ФРН та Францією. Однак, уже до кінця весни радарні установки були надані Сполученими Штатами для Ізраїлю³⁹⁹.

Паралельно США не полишали сподівань налагодити відносини з Єгиптом, однак усі спроби американської дипломатії у цьому напрямку були безуспішними. А тому, на межі 50-60-х років Білий дім вдається до економічних санкцій проти режиму Г.А. Насера, зокрема, відмовляючись продавати Єгипту зерно та медикаменти. Товарообіг між США та Єгиптом, у зазначений період, суттєво зменшується⁴⁰⁰.

Власне, цією ситуацією скористався Союз РСР заповнивши вакуум у постачанні продовольчих товарів для Єгипту. У слід за пшеницею, СРСР збільшує постачання нафти, фармацевтичної продукції і деревоматеріалів та перетворюється на головного імпортера бавовни⁴⁰¹. Паралельно укладаються угоди про культурне та технічне співробітництво. Таким чином, спроби американської дипломатії налагодити взаємини з Єгиптом потерпіли повну невдачу.

³⁹⁷ Tal D. Symbol Not Substance? Israel's Campaign to Acquire Hawk Missiles, 1960-1962. *The International History Review*. June 2000. Vol. 22. No. 2. P. 307 – 308.

³⁹⁸ Tal D. Symbol Not Substance? Israel's Campaign to Acquire Hawk Missiles, 1960-1962. *The International History Review*. June 2000. Vol. 22. No. 2. P. 304.

³⁹⁹ *Foreign Relations of the United States, 1958–1960. Arab-Israeli Dispute; United Arab Republic; North Africa*. Vol. XIII / gen. editor J. P. Glennon. Washington, 1992. P. 280 – 287.

⁴⁰⁰ Нагайчук В. И. Политика США в отношении Египта (50-60-е гг.) Киев, 1982. С. 167 – 169.

⁴⁰¹ СССР и арабские страны. 1917-1960 гг. Документы и материалы. Москва, Госполитиздат, 1961. С. 462 – 466.

Тому, американській дипломатії не залишалось нічого іншого, як беземоційно сприйняти утворення ОАР, а на передодні візиту Г.А. Насера до Москви, США робить чергову спробу налагодження відносин⁴⁰². Відомо, що згаданий візит відбувся на початку травня 1958 року і, обидві сторони, висловлювали велике задоволення результатами візиту.

Д. Ейзенхауер все ж розумів, що «насеризм» як різновид панарабізму, навіть попри вкрай негативне ставлення до останнього з боку Сполучених Штатів, усе ж залишається найефективнішою перепорою для проникнення комунізму на Близький Схід⁴⁰³. Тому, у пошуках механізмів протидії, в серпні 1958 року представник американського президента Р. Мерфі здійснює так званий «зондуєчий» візит до Каїру, переслідуючи мету американо-єгипетського зближення⁴⁰⁴. Уже із вересня 1958 року відновлено американську економічну допомогу Єгипту, США надавали 5 млн дол. допомоги та вводилися широкі продовольчі постачання.

Наприкінці 1958 року, у грудні, відбувається іще один візит американських високопосадовців до Єгипту, зокрема держсекретаря У. Роунтрі в ході якого було підписано угоду про постачання так званих сільськогосподарських надлишків у результаті чого Єгипет отримував додатково 300 тис. т. зернових⁴⁰⁵.

На основі проаналізованих фактів можна зробити висновок, що у середовищі американського політикуму переважила думка щодо необхідності визнання і домовленостей із арабським націоналізмом (як меншим злом) і спробою перетворення останнього на важіль протидії поширенню комунізму у регіоні Близького Сходу.

⁴⁰² Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 289.

⁴⁰³ Yaqub S. Containing Arab Nationalism : The Eisenhower Doctrine and the Middle East. London, 2004. (392 p.). P. 8-9.

⁴⁰⁴ Murphy R. Diplomat Among Warriors. Westport, 1976. P. 504 -505.

⁴⁰⁵ Popp R. Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60. Cold War History. August 2010. Vol. 10. No. 3. P. 413 – 414.

Наступний 1959 рік приніс нові домовленості для американо-єгипетських відносин. Так, у квітні США відновлює технічну допомогу для Єгипту, а у липні укладається новий двосторонній договір, за умовами якого в Єгипет прибувають американські радники та технічні фахівці, передбачалася і фінансова допомога. Загалом розміри фінансової підтримки наданої Вашингтоном для Єгипту надзвичайно зросли: від 2 млн дол у 1958 році до 75 млн дол у 1959 році. А у 1960 році цифра американської допомоги зросла до 116 млн дол. Заради справедливості слід визнати, що головним чином до Єгипту відбувалося надходження продовольства, зокрема зернових.

Паралельно із постачанням сільськогосподарської продукції створюються спільні американо-єгипетські підприємства, головним чином у хімічній та нафтопереробній галузях. США нерідко виступали посередником при налагодженні торгівельних зв'язків Єгипту з європейськими державами, наприклад, Францією та ФРН.

У той же час американська дипломатія намагалася балансувати на протиріччях, що виникали між арабськими країнами Близького Сходу, зокрема єгипто-іракськими суперечностями. Чітко усвідомлювався Сполученими Штатами і той факт, що поряд із зростанням американської допомоги Єгипту, останній продовжує отримувати фінансову та військову підтримку від СРСР (йшлося, передусім, про фінансування СРСР будівництва Асуанської греблі).

До кінця 60-х років ХХ століття єгипетський лідер Г.А. Насер вміло балансував між СРСР та США користаючи із допомоги обох країн. Цим, частково, і можна пояснити часту зміну риторики єгипетського лідера. Наприклад, Г.А. Насер з другої половини 60-х років ХХ століття усе частіше та усе гостріше критикує США, зокрема їхню політику щодо країн «третього світу» та через їхню підтримку Ізраїлю⁴⁰⁶. Такий стан речей зберігається, фактично, допоки Г.А. Насер займає пост очільника Єгипту. Із його смертю

⁴⁰⁶ Stephens R. Nasser : A political biography. London, 1971. P. 297.

та приходом до влади А. Садата змінюється характер взаємовідносин між Єгиптом та СРСР, між Єгиптом та США.

Арабський націоналізм, котрий переріс у потужну силу, яка не потребувала підтримки соціалістичного блоку, починає відігравати усе помітнішу роль, а тому Г.А. Насер, як його натхненник і лідер, неприховано торгувався з СРСР та США, ставлячи в пріоритет національні єгипетські інтереси і все менше зважаючи на реалії протистояння холодної війни. Уже в 60-х роках ХХ століття Єгипет перетворився на самостійного і, досить впливового гравця, який переслідував власні цілі втручаючись у внутрішню політику Сирії, Лівану, Іраку та Йорданії, тощо, що не могло не турбувати обидві наддержави.

Намагання обох наддержав залучити на свій бік, у досліджуваний період, чим побільше країн Близького Сходу стало новою міжнародно-політичною реальністю для регіону. Холодна війна, що набувала обертів, проявилася залученням у свою орбіту усе більшої кількості країн, не уникнули цього і країни Близького Сходу. Складність міжнародної ситуації у регіоні викликана появою на політичній карті держави Ізраїль та арабо-ізраїльським протистоянням іще більше загострилася через втягування Ізраїлю та Єгипту у суперечності США та СРСР.

3.3. Кемп-девідські і Вашингтонські угоди та зміна міжнародно-політичної ситуації в регіоні

Як уже ішлося вище, після Шестиденної війни 1967 року, позиція Єгипту та арабських країн Близького Сходу щодо Ізраїлю була визначена «трьома «Ні!»», що означало не визнавати Ізраїль як державу, не вести із ним переговори, не підписувати із ним договорів. Однак, опісля війни Йом-Кіпур ситуація змінилася. Її зміна, на думку автора, була пов'язана не лише з програшом Єгипту у війні, але й з усвідомленням того, що вирішення арабо-ізраїльського конфлікту лише через військове протистояння є мало перспективним. Президент Єгипту А. Садат, після поразки у війні, піддав ревізії єгипетську зовнішню політику щодо Ізраїлю та США, і зваживши усі «за» та «проти» пішов на підписання мирного договору з Ізраїлем у Кемп-Девіді. А 26 березня 1979 року у Вашингтоні був підписаний мирний договір між Державою Ізраїль та Єгиптом, що поклав кінець війні поміж двома сусідніми державами і установив між ними повноформатні дипломатичні відносини.

Фактично, врегулювання міждержавних відносин проходило за принципом «мир в обмін на територію». Слід визнати, що це відповідало настроям поміркованої частини єврейського суспільства. Згідно із цими договорами Ізраїль до 1982 року повернув для Єгипту увесь Синайський півострів, попередньо зруйнувавши усі ізраїльські поселення, що розташовувалися там.

Але повернімося до 1973 року, моменту завершення війни Йом-Кіпур, аби проаналізувати еволюцію єгипто-ізраїльського переговорного процесу. Безсумнівно, що саме через втручання Сполучених Штатів у війну вдалося збільшити військові та політичні здобутки Ізраїлю і перетворити їх, у кінцевому підсумку, в перемогу єврейської держави. Жорсткі дипломатичні дії і безпосередня участь у переговорах Г. Кіссінджера забезпечили для Держави Ізраїль чималі преференції: контроль над частиною Синайського

півострова та Голанськими висотами. Завдяки спритності американської та ізраїльської дипломатії у перемовинах вдалося уникнути обговорення найскладніших питань, зокрема, долі палестинців.

Іще одним фактором, який вплинув на зміну ізраїльської зовнішньої політики став прихід на посаду прем'єр-міністра Менахема Бегіна у травні 1977 року (див. додаток Ж.). Саме тоді відбуваються зрушення у внутрішній та зовнішній політиці Ізраїлю. М. Бегін відмовляється від будь-яких переговорів з арабськими країнами, що могло потягнути за собою розірвання існуючих угод і чергові зіткнення. Сполучені Штати, прагнучи закріпити досягнутий хистким мир у регіоні виступили з ініціативою скликання спільної наради у Женеві. Тогочасний президент США Дж. Картер звернувся до ізраїльського лідера із закликом переглянути свої погляди щодо ситуації в регіоні та арабських країн⁴⁰⁷ (див. додаток Л.).

Не дивлячись на сумніви в ефективності такого діалогу, які висловлювали лідери арабських країн, зокрема А. Садат, конференція у Женеві, все ж, відбулася. Щоправда, єгипетський лідер був відсторонений від переговорів і вони відбулися у форматі США – Ізраїль. У цей час А. Садат робить заяву, яка стала сенсаційною для світу і потрясла арабські країни, йшлося про те, що єгипетський лідер висловив готовність відвідати Ізраїль⁴⁰⁸.

На початку листопада 1977 року А. Садат звертається із промовою до арабів на Народних Зборах Єгипту, у якій заявив: «Ізраїль буде здивований, коли почує, що я говорив перед вами про готовність йти до них у їхні власні будинки, в сам Кнесет задля переговорів». Переслідуючи мету прямих єгипто-ізраїльських перемовин, намагаючись, як вславлювався сам А. Садат «зламати психологічний бар'єр» та покращити взаємини поміж ізраїльтянами та єгиптянами. Дані кроки вживалися єгипетським лідером із метою

⁴⁰⁷ Karter D. Penetrating reflections about termson on Middle East. Egyptian General Department of queries. 1990 P. 49–51.

⁴⁰⁸ Абуражейла С.Е. Кемп-Девідські угоди як зразок політичного компромісу. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Випуск 20. Київ, 2016. С. 43.

покращення економічної ситуації, в яку втрапив Єгипет після війни Йом-Кіпур⁴⁰⁹.

Посередництво в організації візиту А. Садата до Ізраїлю взяв на себе румунський лідер Н. Чаушеску. Саме завдяки старанням останнього, М. Бегін, врешті, надсилає офіційне запрошення очільнику Єгипту. Вбачаючи у цьому візиті можливість прориву політичної ізоляції з боку арабських держав, М. Бегін тепло привітав А. Садата. Президент Єгипту прибуває до Єрусалиму 19 листопада 1977 року, резонанс даної події у арабському світі, та й у світових медіа був величезний.

Виступаючи у ізраїльському парламенті А. Садат заявляє про «готовність провести всеосяжне мирне врегулювання з Ізраїлем»⁴¹⁰. Без перебільшення, заяви зроблені А. Садатом, як, власне, і сам візит, мали величезне значення для врегулювання двосторонніх єгипто-ізраїльських відносин і загалом змінив геополітичну ситуацію на Близькому Сході, встановивши новий політичний порядок у регіоні.

Слід зауважити, що в самому Єгипті, як і в арабському світі, даний крок А. Садата не знайшов ані розуміння, ані підтримки. Єгипетський народ сприйняв дану ситуацію як свідчення власної незначимості, меншовартісності, переживаючи і обурення, і розчарування водночас, після чого, фактично, відмовився визнавати Державу Ізраїль. Не заручившись підтримкою інших арабських країн, та не знайшовши розуміння серед учорашніх союзників, маючи при тому досить потужну і чисельну армію єгипетський лідер розумів, що за обставин, що склалися, здолати Ізраїль не вдасться.

Єврейська держава досить вдало скористалася цією ситуацією, попередньо запланувавши не приймати оголошені умови і зумів усунути єгипетського лідера від переговорів. Тому А. Садат, фактично, не отримав

⁴⁰⁹ Фаузі М. Війна у жовтні 1973 року, дослідження майбутнього арабського дому. Каїр, 1989. С. 176.

⁴¹⁰ Фаузі М. Війна у жовтні 1973 року, дослідження майбутнього арабського дому. Каїр, 1989. С. 182.

жодних реальних результатів від поїздки у Єрусалим, добившись, хіба що, сплеску войовничості ізраїльтян.

На грудень 1977 року у Каїрі було заплановано конференцію, до участі у якій єгипетський лідер спробував запросити Йорданію, Сирію та Організацію визволення Палестини. Перелічені держави та організації, звісно ж, відхилили запрошення, адже мирне врегулювання з Ізраїлем, яке ставилося на повістку денну, радше дратувало арабські країни, аніж лежало у колі їхніх інтересів⁴¹¹. Усе, що залишилося А. Садату це представляти себе самого, як єдиного арабського лідера на Каїрській конференції. Сполучені Штати підтримували усі конференції та зустрічі, що передували перемовинам у Кемп-Девіді.

З іншого боку, той факт, що арабські країни абсолютно ігнорували А. Садата, дало можливість останньому не зважати на жодні обставини і грати за власними правилами. Добре розуміючи, що жодна із арабських держав не буде присутньою на консультативній мирній конференції, єгипетський лідер вирішив узяти усю відповідальність за арабські країни на себе, виправдуючи сепаратний мир з Державою Ізраїль⁴¹². Паралельно А. Садат відмовляється від допомоги СРСР.

Падіння авторитету єгипетського лідера і усвідомлення глибини ізоляції у якій опинився Єгипет дали підстави Ізраїлю диктувати власні умови в усіх проектах щодо врегулювання міждержавних відносин. США, у свою чергу, переслідуючи власні інтереси на Близькому Сході, намагалися добитися повного контролю над регіоном Перської затоки та позбавитися арабських визвольних рухів на тлі падіння впливу у регіоні Радянського Союзу.

⁴¹¹ Абуржейла С.Е. Кемп-Девідські угоди як зразок політичного компромісу. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Випуск 20. Київ, 2016. С. 44.

⁴¹² Хейкал М.Х. Тайные переговоры между арабами и Израилем, шторм войны и мира. Часть 2 . Каир, 2001. С. 450–451.

Дж. Картер запрошує єгипетського та ізраїльського лідерів до Вашингтону, сподіваючись, що між сторонами буде досягнуто порозуміння. Тому, у серпні 1978 року, американський президент надсилає власноруч написані запрошення М. Бегіну та А. Садату, чим засвідчував особливу прихильність, і висловлює сподівання, що кожен із лідерів прибуде на конференцію у Кемп-Девід. Згадана конференція відбулася у запланованому Сполученими Штатами конфіденційному форматі і тривала впродовж тринадцять днів⁴¹³. Американо-ізраїльсько-єгипетська зустріч проходила досить складно. Факт відмови Держави Ізраїль від розв'язання палестинської проблеми підвищував градус напруги та протиріч на конференції і змусив єгипетського лідера покинути зустріч⁴¹⁴.

Розуміючи, що єгипто-ізраїльське врегулювання на грані зриву, американський президент Дж. Картер почав тиснути на єгипетського лідера, пригрозивши останньому, що у випадку зриву переговорів американо-єгипетські відносини зазнають суттєвих змін і скорочення допомоги⁴¹⁵. Жорстка позиція США негайно позначилася на діях А. Садата, який у відповідь поспішив із заявою, що дає згоду на продовження та успішне завершення переговорів⁴¹⁶.

Складною ситуацією у якій опинився єгипетський лідер А. Садат спільно скористався Ізраїль аби і далі тиснути на Єгипет. Американською делегацією було підсумовано усі ізраїльські пропозиції та вимоги: за Державою Ізраїль зберігався суверенітет над Західним берегом річки Йордан та Єрусалимом. Враховуючи абсолютну бездіяльність влади Сирії щодо Голанських висот, що послугувало підставою для відмови від попереднього проєкту рішень щодо них та передавала їх у повне розпорядження А. Садата,

⁴¹³ Israel: The First Hundred Years. Volum II: From War to Peace? Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. P.178.

⁴¹⁴ Абууржейла С.Е. Кемп-Девідські угоди як зразок політичного компромісу. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Випуск 20. Київ, 2016. С. 44.

⁴¹⁵ Тахер А.Х. Мир Кемп-Девід. Публікації Солідарності. 1978. С. 65–66.

⁴¹⁶ Riad M. Memorandums of Mahmud Riad America and Arabs. Part 3. Future Publishing. 1988. P. 264–265.

фактично на його розсуд. Як результат, на переговорах у Кемп-Девіді, Єгипет здійснив доволі значні поступки.

16 - 17 вересня 1978 року у американському Кемп-Девіді під час зустріч президента США Д. Картера, прем'єр-міністра Ізраїлю М. Бегіна та президента Єгипту А. Садата було підписано дві угоди, перша із яких стосувалася досягнення миру на основі резолюцій Ради Безпеки ООН № 242 та № 338 і закріплювали систему принципу самоврядування на Західному березі річки Йордан та у секторі Гази, врегульовувалися механізми платежів на час перехідного періоду (див. додаток Е). Ці два документи відомі під назвами «Рамки миру на Близькому Сході» та «Рамки для укладення мирного договору між Єгиптом і Ізраїлем». Американський президент Дж. Картер формально вважався «свідком» укладених угод⁴¹⁷.

Зокрема, «Рамки миру» обумовлювали вирішення палестинської проблеми через надання палестинцям обмеженого самоврядування Західного берега річки Йордан і сектора Гази. Зазначені території, проте, впродовж п'яти років повинні були залишатися під управлінням ізраїльської адміністрації. Отже, автономія надавалася населенню, а зовсім не територіям⁴¹⁸.

Не було, також, вирішено питання щодо майбутнього Єрусалиму й Голанських висот. У документі не згадувалася Організація визволення Палестини, як і право палестинського народу на самовизначення. Обидві держави, і Єгипет, і Ізраїль брали на себе зобов'язання не застосовувати військову силу задля врегулювання суперечок, будь-яка суперечка повинна була врегульовуватися мирними засобами відповідно до положень статті 33 Статуту ООН. Окрім того, Сторони погодилися впродовж трьох місяців вести переговори з метою ухвалення мирного договору.

⁴¹⁷ Кемп-девідський процес та його наслідки. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-339.html> Дата звернення: 10.02. 2023 р.

⁴¹⁸ Абуржейла С.Е. Кемп-Девідські угоди як зразок політичного компромісу. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Випуск 20. Київ, 2016. С. 44 – 45.

Договірні Сторони повинні були вивчити можливості економічного розвитку у рамках майбутньої мирної угоди⁴¹⁹.

У другій угоді - «Рамках для укладення мирного договору між Єгиптом і Ізраїлем» договірні сторони домовилися про наступне: «1. Єгипет буде здійснювати свій суверенітет над регіоном відповідно до кордону, визначеного на міжнародному рівні між Єгиптом і Палестиною. 2. Виведення ізраїльських збройних сил із Синайського півострова за період від 3 до 9 місяців з моменту підписання угоди. 3. Вільний прохід ізраїльських суден через Перську затоку та Суецький канал. 4. Військові сили армії і єгипетських прикордонників мають бути розміщені на Синаї між двома сторонами кордону і повинні забезпечити вільне пересування військ ООН для здійснення поліцейських обов'язків та нагляду за транзитом у протоці. Після підписання миру встановилися нормальні відносини між Єгиптом та Ізраїлем, в тому числі повне визнання дипломатичних, економічних, культурних відносин»⁴²⁰.

Укладені договори та їх умови означали закінчення економічного бойкоту та зняття обмежень на вільне переміщення товарів, послуг і людей, що ж до громадян, то вони опинилися під захистом чинного законодавства країн⁴²¹.

На переконання автора увесь переговорний процес, що проходив у Кемп-Девіді був вибудований у відповідності до забаганок Ізраїлю. М. Бегін усвідомлюючи силу власних позицій на переговорах доволі різко і наполегливо відстоював ізраїльські позиції, а А. Садат опинився один перед лицем невирішених проблем. Дж. Картер, фактично, залишив увесь тягар проблеми на єгипетського лідера. Історики та експерти з міжнародних подій, у даному питанні, на рідкість, одностайні, вони вважають, що така позиція

⁴¹⁹ Аль-Джазіра. Текст мирної угоди в Кемп-Девіді між Єгиптом і Ізраїлем . URL: <http://www.aljazeera.net/portal> Дата звернення 5. 02. 2023 р.

⁴²⁰ Аль-Джазіра. Текст мирної угоди в Кемп-Девіді між Єгиптом і Ізраїлем . URL: <http://www.aljazeera.net/portal> Дата звернення 5. 02. 2023 р.

⁴²¹ Karter D. Penetrating reflections about termson on Middle East. Egyptian General Department of queries. 1990 P. 50–51.

американського президента вказує на нейтральну роль США у цьому переговорному процесі⁴²².

Однак, зовсім іншою була реакція арабських країн, які уважно стежили за переговорним процесом у Кемп-Девіді. Дізнавшись про результати переговорів та умови підписаних угод арабські держави не стримували свого обурення діями Єгипту, арабськими країнами-членами Фронту стійкості й протидії було прийнято рішення про розірвання відносин із Єгиптом та впровадження проти нього економічних санкцій. Факт офіційного визнання Держави Ізраїль Єгиптом, по суті, став крахом арабського націоналізму, та спричинив відчутне загострення палестинського питання, а це в свою чергу потягнуло визнання Організації визволення Палестини арабськими країнами.

Після Кемп-девідського переговорного процесу американські дипломати та економісти здійснили низку візитів до договірних країн, відвідавши декілька разів Єгипет та Ізраїль. Результатом цих візитів стало формування моделі урегулювання політичної ситуації поміж ізраїльською та єгипетською сторонами, яка вилилася у випрацюваний проєкт. Цей проєкт було затверджено Конгресом Сполучених Штатів.

26 березня 1979 року у Вашингтоні, на північній галявині Білого дому, було підписано мирний договір поміж Ізраїлем та Єгиптом. Цього разу американський президент Дж. Картер, також, виступав як «свідок». Документ включав: преамбулу, дев'ять статей та додатки. Згідно його умов передбачалося відновлення суверенітету Єгипту над Синайським півостровом після того, як звідти буде виведено ізраїльські війська (термін виведення передбачався – три роки). За умовами виконання договору мали стежити спостерігачі Організації Об'єднаних Націй. Документ, також,

⁴²² Эпштейн А.Д. Ближайшие союзники? Подлинная история американо-израильских отношений. Москва-Иерусалим: Мосты культуры/Гешарим, 2014. С. 311 – 312.

передбачав встановлення дипломатичних відносин поміж договірними сторонами, а також розвиток економічних і культурних взаємин⁴²³.

Наслідки Кемп-девідського процесу зумовили прецедент мирного договору між арабською країною та Ізраїлем, що іще за декілька років перед цим не можливо було, навіть припустити. Звісно, що умови укладених договорів суттєво посилювали Ізраїль як державу та його роль у міжнародних відносинах. Разом із цим суттєво зміцнюються позиції США та їхніх західних союзників на Близькому Сході на фоні відчутного послаблення політичних позицій в регіоні СРСР. Кемп-девідський мирний процес засвідчив, також, що єдність арабських країн була порушена, їх політичному альянсу завдано відчутного удару. Єгипет, який у попередні десятиліття був символом для усіх арабів у боротьбі проти єврейської держави, тепер опинився у жорсткій ізоляції. Власне, Кемп-девідські угоди нанесли нищівного удару не лише по іміджу Єгипту, вони, фактично зруйнували політичну кар'єру єгипетського лідера А. Садата і, врешті, стали причиною його вбивства 6 жовтня 1981 року.

Серед позитивних наслідків Кемп-девідського мирного процесу слід назвати завершення збройного протистояння, яке забрало життя десятки тисяч людей. Виконавши умови договору і Ізраїль, і Єгипет отримали значну фінансову допомогу від Сполучених Штатів. За даними американського науково-дослідницького центру «Конгрес», у період із 1979 року Ізраїль отримав 98 млрд дол., а Єгипет – 69 млрд дол.⁴²⁴. Єгипет опинившись в ізоляції був зацікавлений у ринках збуту нафти, а Ізраїль, якраз, дуже потребував надходжень нафти, тому між країнами було налагоджено економічні зв'язки, обсяги продажу нафти зростали.

⁴²³ Кемп-девідський процес та його наслідки. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-339.html> Дата звернення: 10.02. 2023 р.

⁴²⁴ Абуражейла С.Е. Кемп-Девідські угоди як зразок політичного компромісу. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Випуск 20. Київ, 2016. С. 46.

Завдяки примиренню поміж Ізраїлем та Єгиптом, за США закріпився статус вирішального політичного та дипломатичного гравця на Близькому Сході і забезпечив останнім широкі перспективи розширення та зміцнення власних позицій у регіоні, перетворивши США у стабілізуючу силу на Близькому Сході. Натомість послаблення позицій СРСР на Близькому Сході увиразнилося, їхній вплив слабшав, і уже, навіть, самі арабські країни все частіше говорили про повне фіаско радянської політики в регіоні.

Однак, навіть із підписанням Кемп-девідських угод чимало проблем у регіоні залишилося невирішеними. Наприклад, Державі Ізраїль так і вдалося здолати психологічний бар'єр в культурній та соціальній співпраці із Єгиптом. Не вдалося домовитися Єгипту та Ізраїлю про суд над військовими злочинцями (окремі події війни Йом-Кіпур). З межі 70-80-років ХХ століття стає помітною ескалація арабо-сіоніського конфлікту. Після мирного врегулювання єгипто-ізраїльських відносин посилюється мілітаризація Ізраїлю, що на сучасний етап досягла значних обсягів, а ізраїльська армія та військова техніка є одними із найкраще підготовлених та оснащених в світі.

З рубежу 70-80-років ХХ століття стає помітною ескалація арабо-сіоніського конфлікту. Після мирного врегулювання єгипто-ізраїльських відносин посилюється мілітаризація Ізраїлю, що на сучасний етап досягла значних обсягів, а ізраїльська армія та військова техніка є одними із найкраще підготовлених та оснащених в світі.

Ще одним наслідком війни Йом-Кіпур стало зростання світових цін на нафту, іони стрибнули аж на 17 %⁴²⁵. Загалом, чергова близькосхідна криза вплинула на світові ціни на нафту, дешевої нафти не стало на світовому ринку⁴²⁶. Арабські країни категорично відмовилися від будь-яких відносин з Ізраїлем, а останній іще більше узалежнився від американської підтримки.

⁴²⁵ Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія.відп.ред. Б.О. Парохонський. К.: «Фоліант», 2008.С. 139 – 140.

⁴²⁶ Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз. К. : Центр учбової літератури, 2008. (463 с.). С. 235-237.

РОЗДІЛ 4.

МІЖ ВІЙНОЮ ТА МИРОМ: АКТУАЛЬНІ ІЗРАЇЛЬСЬКІ ПРАКТИКИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Із моменту широкомасштабного вторгнення військ Російської Федерації в Україну, 24 лютого 2022 року, перед нашою країною постало нагальне питання захисту і збереження державного суверенітету та територіальної цілісності. Життєво важливими пріоритетами стали пошуки відповідної політичної моделі, котра б відповідала інтересам національної та регіональної безпеки. Війна засвідчила, що розуміння національної та регіональної безпеки вимагають переоцінки та переосмислення у значно ширших контекстах, аніж вони сприймалися до війни і не повинні обмежуватися лише мілітарною складовою.

Важливим фактором при виробленні власної політичної стратегії, яка б відповідала усім сучасним реаліям, є аналіз та запозичення історичного досвіду міжнародної спільноти, що був успішно апробований у не менш кризових ситуаціях. У цьому сенсі, саме досвід Держави Ізраїль у її збройних протистояннях із Єгиптом, зокрема, та сусідніми арабськими країнами, загалом, є, на переконання автора, найбільш релевантним із точки зору подібності контекстів. Адже, від моменту створення, у 1948 році, Ізраїль виявився втягнутим у перманентну війну (із різними ступенями інтенсивності в різні періоди). Аналогічно із нинішньою ситуацією, в якій опинилася Україна, сусідні з Ізраїлем арабські країни, очолювані Єгиптом у їх ненависті до євреїв, стояли на позиціях категоричного заперечення його суверенітету, висловлювали територіальні претензії, не сприймали існуючу політичну систему. Фактично, із 24 лютого 2022 року, навколо України склалася така ж ситуація: дві сусідні країни-агресорки (Російська Федерація та Білорусь) не просто заперечують легітимність законно обраної української влади, але й не приховують мети знищити державний суверенітет України, вдаючись до територіальних загарбань.

Від самого початку вважаємо за доцільне зауважити, що автор дисертації жодним чином не ідеалізує досвід Ізраїлю, але при різнобічному аналізі ситуації дійшов до висновку, що саме цей досвід може бути використаний Україною, навіть, попри ту ситуацію, що склалася у сучасних взаєминах між нашою країною та Ізраїлем. Йдеться, передовсім, про відмову останнього у допомозі лікування та реабілітації українських військових, що постраждали на фронті, про небажання зважати на аргументи щодо важливості закриття неба над Україною та інші види допомоги, які могли б бути надані і щодо яких ведеться широка дискусія як у ЗМІ, так і в українському суспільстві.

Найбільшу цінність, на думку автора, досвід Ізраїлю складає для східного та південного регіонів України, які на даний час не просто потерпають від руйнівної агресії, жорстоких бойових дій, окупаційної російської влади, але й стали символічним форпостом усієї європейської цивілізації, цивілізаційно-демократичним фронтром на лінії фронту з російськими агресорами.

Схожість Херсонщини, Сумщини, Харківщини, Миколаївщини, Донеччини, Луганщини, Чернігівщини із Ізраїлем простежується у територіальних пропорціях, а також пропорціях етнічного складу населення, мовній та культурній неоднорідності, впливами, що пов'язані із прямим тривалим межуванням з ворожими країнами. При цьому схожість проявляється ще й з тривалістю часу підльоту ворожих ракет, необхідністю величезної концентрації зброї та військової техніки задля захисту кордонів, відсутністю потужних оборонних ліній на кордоні з державою-агресором, тощо. Звісно, що впровадження досвіду Ізраїлю на українських теренах (йдеться про різні регіони, наприклад Харківщина та Херсонщина), може мати свої відмінності, а органи місцевої влади мають аналізувати та вивчати цей досвід і адаптувати його до окремо взятих регіонів, чи, навіть, громад.

Незважаючи на контекст загроз ззовні, Державі Ізраїль вдалося побудувати досить ефективну політичну та економічну державну модель, що

дозволяє не просто надійно обороняти власну територію, забезпечити високий рівень економічного добробуту ізраїльтянам, але й стали взірцем світового досвіду консолідації суспільства в умовах постійної війни та численних загроз. Найбільш показовими у цьому сенсі є декілька речей, наприклад, побудова стійкої демократичної системи⁴²⁷ (що нині є надактуальним для України). Підтвердженням цього є статистика представлена у щорічному міжнародному рейтингу «Democracy Index», так за результатами 2022 року Ізраїль посідає 29 місце з-поміж 167 держав, що увійшли до компаративного аналізу. За оцінками експертів 9,58 із можливих 10-ти балів складає стан електорального плюралізму у Ізраїлі, а 9,44 бали припали на політичну активність громадян⁴²⁸. Окрім того, про ефективність ізраїльської економічної моделі свідчить добробут населення, середня заробітна плата якого міститься у діапазоні 3,5 – 7,5 тисяч доларів⁴²⁹.

Вивчення ізраїльського досвіду балансування поміж безпековими пріоритетами та демократією підводить до виокремлення тих елементів, що посилюють стійкість держави. На думку аналітиків, такі складові політичної моделі Ізраїлю було б доцільно запозичити та адаптувати до українських реалій:

по-перше, високий соціальний престиж армії та військових. Україна на цьому шляху уже робить впевнені кроки, адже уже з 2014 року, як засвідчує статистика, довіра до військових у суспільстві зростає, а з лютого 2022 року авторитет армії досягнув, небувалих досі, симпатій та довіри. Підтвердженням тому можуть слугувати, наприклад, як рейтинги популярності командувача ЗСУ В. Залужного, так і ін. військових,

⁴²⁷ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 111 – 113.

⁴²⁸ Learn about US Democracy - What is Democracy. URL: <https://www.thewhy.dk/docuseries/why-democracy?gclid=Cj0KCQjw6KunBhDxARIsAKFUGs9GMxcnVlInKkXNTzHCKTi3VWtMon> Дата звернення: 27.08.2023.

⁴²⁹ Рівень середньої зарплати за професіями в Ізраїлі. URL: <https://europortal.biz.ua/evropa/izrayil/zarplata-v-izraili.html> Дата звернення: 27.08.2023.

волонтерів, тощо, а також рівень заробітної платні військових, що воюють на передовій.

Однак, у цьому сенсі є надзвичайно важливим і елемент державної політики, щодо утвердження та зміцнення авторитету військових, яким у найближчий час мала б зайнятися законодавча влада країни. Наприклад, у тому ж таки Ізраїлі, обов'язковим для займання державної посади є відкрита інформація про службу в армії, як і для обрання депутатам будь-якого рівня. Без військової служби, військового звання – займання будь-яких посад є неможливим. Аналогічні закони прийняті в Україні однозначно змінили би та зміцнили б соціальний престиж армії та військових. Враховуючи геополітичне та географічне положення України, навіть, після завершення російсько-української війни, Російська Федерація буде залишатися сусідом України і загрози пов'язані із нею не зникнуть. Останній факт особливо увиразнює схожість ізраїльської та української геополітичної ситуації, при якій недоброзичливі чи агресивні сусіди-держави є і продовжуватимуть залишатися, як постійна загроза.

По-друге, державні інвестиції, які робить Ізраїль у освітню сферу і разом з цим і в людський капітал, мають бути взяті за основу державної політики і в Україні. Окрім постійного підвищення освітнього рівня військових, освоєння ними новітніх військових технологій нині ми чуємо багато. Щоправда, освоєння новітніх військових технологій, в українському варіанті, головним чином пов'язано із допомогою західних союзників, які взяли на себе витрати по підготовці льотчиків, танкістів, артилеристів, тощо. Не вдаючись до дискусій про можливість чи неможливість здійснювати відповідну підготовку в Україні в умовах війни, зауважимо про дві речі: у перспективі Україна має суттєво переглянути форми та методи навчання військових, як і кількість коштів, які будуть на це витрачатися, і, досвід Ізраїлю у цьому сенсі може бути надзвичайно корисним.

Однак, проблема державних інвестицій в освітню сферу, підготовкою військових не вичерпується. Можна говорити про освітні інвестиції у

медицину, економіку, техніку, але, як приклад, вважаємо за доцільне навести саме гуманітаристику, зокрема її історичну складову. Політика формування державної історичної пам'яті в Україні, за останні тридцять років, тобто період незалежності, була вкрай неефективною⁴³⁰, щоб не сказати відсутньою. За виключенням коротких періодів президенства В. Ющенка та П. Порошенка, фактично, ця політика не формувалася державою, або мала, радше, від'ємний результат. А для консолідації суспільства, яке веде війну із сильним ворогом, який, до того ж, десятиліттями активно використовував засоби гібридної агресії⁴³¹, вкрай необхідно активно розвивати саме історичну освіту та запроваджувати в освітнє середовище якнайширшу історичну складову. Окрім того, слід працювати із суспільством загалом, аби нищити російські пропагандистські шаблони та стереотипи, які десятиліттями нав'язувалися українському суспільству, і, наслідки чого вкрай яскраво проявляються на східних теренах України.

По-третє, враховуючи економічний, природний та людський потенціал України головні акценти слід робити на власну суб'єктність, що не одноразово успішно апробовував Ізраїль, маючи значно скромніші, у порівнянні з Україною, ресурси. Наприклад, напередодні та під час Шестиденної війни, як відомо, фактично, усі держави спонукали Ізраїль до поступок, однак, ставка на власну суб'єктність відіграла вирішальну роль у результаті війни та забезпечила успіх ізраїльтянам. Підтримка союзників для України, поза сумнівом, має надзвичайно важливе значення, але чітка та послідовна власна позиція як під час війни, так і в майбутньому переговорному процесі має, найперше, визначатися власною суб'єктністю.

Іще один більш сучасний приклад, у цьому контексті Ізраїлю, це розробка власної системи протиповітряної оборони «Залізний купол», що

⁴³⁰ Стрільчук Л.В., Нінічук А.В. Війни пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк: Вежа-Друк, 2019. С. 58 – 59.

⁴³¹ Стрільчук Л. Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). Літопис Волині. Всеукраїнський наковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 28. 2023. С. 236.

була взята на озброєння та вперше розгорнута 27 березня 2011 року⁴³². Україні особливо актуально працювати над новітніми власними військовими розробками та широко запроваджувати їх у практику. Звісно, що військово-технічна допомога західних союзників – це запорука стримування агресії, але необхідність продукувати і нарощувати власні оборонно-технічні можливості із порядку денного, навіть, після завершення війни, знята не буде. Саме тому, досвід Держави Ізраїль для України має стати хрестоматійним прикладом для наслідування.

По-четверте, першочергове обстоювання національних інтересів. У цьому сенсі, Ізраїль може слугувати прикладом не лише для України але й для світу. Власне з цього приводу американський політик, дипломат та політолог німецько-єврейського походження Г. Кіссінджер неодноразово наголошував, що Ізраїль зумів підняти свої національні інтереси настільки високо, що, навіть, у політикумі США, неодноразово звучала фраза «найперше інтереси Ізраїлю на Близькому Сході, а уже тоді американські...»^{433, 434}.

У горнилі війни українська нація виборює не просто свою незалежність, але і беззаперечне право керуватися в першу чергу національними інтересами і при веденні військових дій, і в майбутньому, при укладенні повоєнних домовленостей. Ці національні інтереси тотожні територіальній цілісності України, гарантіям безпеки у тому числі економічної. Як і в Ізраїлі, у пріоритеті для України має бути політика протекціонізму, національного добробуту, тощо. В умовах триваючої війни, як, власне, і після її завершення, надзвичайно важливою є підтримка національного виробника на внутрішньо-конкурентних засадах. Саме такий

⁴³² Israel deploys 'Iron Dome' rocket shield. URL: <https://web.archive.org/web/20110810141500/http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/03/201132718224159699.html> Дата звернення 27.08.2022.

⁴³³ Klitzing H.. The Nemesis of Stability. Henry A. Kissinger's Ambivalent Relationship with Germany. WVT, Trier 2007. P. 234.

⁴³⁴ Israel: The First Hundred Years. Volum II: From War to Peace? Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. P. 176.

досвід Ізраїлю буде корисний для України, адже зовнішні ресурси не безконечні, а власний потужний економічний розвиток стане запорукою ведення успішного протистояння та повоєнної відбудови.

По-п'яте, самоорганізація та згуртованість населення. Війна з Росією, що триває з лютого 2022 року чітко продемонструвала, що українці здатні до високого рівня самоорганізації та консолідації у протистоянні ворогу. Про це свідчить не лише волонтерство (що на початковому етапі війни взяло на себе усі труднощі із забезпечення армії як військовим спорядженням так і побутових потреб), але й формування загонів територіальної оборони, прийом біженців, збір коштів для армії, мобілізація трудових ресурсів для рятувальних робіт, тощо. Українське суспільство продемонструвало надзвичайно високий рівень стійкості у надзвичайних ситуаціях: блекауті, повітряні тривоги, економічні негаразди, що пов'язані із війною.

Засобом подальшої консолідації українського суспільства могла б стати довіра до правової системи, як наприклад це є у Державі Ізраїль. Незалежна судова влада, котра є невідконтрольною ані політичній владі, ані депутатській більшості, на думку політичних аналітиків, є об'єднавчим фактором суспільства⁴³⁵ (у випадку Ізраїлю, зокрема, в першу чергу, йдеться про міжетнічну консолідацію). Політична практика сучасності засвідчує, що для українського суспільства довіра до правової та судової системи є пріоритетними завданнями.

Залучення, як найбільшої кількості громадян до політичного процесу, як спільної справи, також, стане консолідуючим моментом. У цьому сенсі досвід Ізраїлю є надзвичайно показовим: участь ізраїльських виборців у електоральному процесі (зокрема у парламентських виборах) коливається у межах 64 – 87 відсотків⁴³⁶, у різні роки.

⁴³⁵ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 60-61.

⁴³⁶ Israel deploys 'Iron Dome' rocket shield. URL: <https://web.archive.org/web/20110810141500/http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/03/201132718224159699.html> Дата звернення 27.08.2022.

Таким чином, консолідація суспільства навколо національних інтересів, високий престиж армії, що є невід'ємною складовою у сучасних геополітичних реаліях, при економічному, природному та людському потенціалі України, дозволять максимально уможливити успішне протистояння російській агресії. Саме ці складові ізраїльського досвіду можуть бути успішно апробовані на українському ґрунті.

З моменту розпаду Радянського Союзу в Україні, на думку автора, не відбулося глибокого переосмислення національної та регіональної безпеки. А між тим, ізраїльська доктрина національної безпеки пройшла неодноразові випробування часом, постійними воєнними конфліктами, що з різною інтенсивністю відбувалися тут, впродовж тривалих десятиліть, і довела свою ефективність. Вивчення досвіду розбудови національної безпеки в умовах постійної військової загрози та війни, нині, для України є надактуальним. Наприклад, у періоди «заморожування» конфліктів у Ізраїлі, політики та міжнародні експерти здійснювали спроби обґрунтувати найрізноманітніші моделі послаблення оборонної діяльності, однак військові, незмінно, наполягали на неможливості відходу від ключових принципів національної безпеки, які вбачалися у постійному та послідовному зміцненні обороноздатності ізраїльської армії. Історичний досвід підтвердив, що низька інтенсивність конфлікту – це лише період підготовки вороже налаштованих держав-сусідів до чергових актів агресії.

Практика держави Ізраїль засвідчує, що ніякі мирні домовленості не можуть гарантувати безпеку «в умовах екзистенційної війни із країнами, які аргіогі не налаштовані на дотримання будь-яких угод»⁴³⁷. Аналогічну ситуацію ми можемо спостерігати й у досвіді українського переговорного процесу з

⁴³⁷ Захарченко А. Арабо-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі : зб. статей. Одеса : Фенікс, 2009. 240 с.; Захарченко А. Еволюція американської стратегії щодо розв'язання проблем безпеки Близького Сходу за часів адміністрації Б. Обама: проблеми і здобутки. Аналітична записка 15.12.2011. Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі. URL: <http://od.niss.gov.ua/articles/469/> Дата доступу : 19.12.2018 р.

Російською Федерацією, наприклад, через мінські домовленості про припинення вогню і багато ін.

Тривалий досвід Держави Ізраїль демонструє, також, що в умовах конфліктів, так званої, низької інтенсивності, важливим засобом досягнення мети ворожих держав, є терор та транскордонний тероризм. У умовах триваючої російської агресії ракетний терор мирних громадян та цивільної інфраструктури, енергетичний терор України, та терор продовольчої безпеки світу з боку Російської Федерації можуть слугувати хрестоматійним прикладом застосування гібридної агресії. Єдино правильною позицією з боку держави, що піддається терору, може бути непохитна реакція, що, власне, нині і демонструє Україна.

Задля запобігання військової агресії з боку Єгипту та інших арабських держав, задля стримування терору та транскордонного тероризму експерти Ізраїлю чітко обґрунтували необхідність утворення демілітаризованої зони, яка б перебувала під міжнародним контролем по усіх кордонах із державами агресорами. На переконання автора дисертації, для України, це було б найкращим рішенням у перспективі.

Звісно, що членство України в НАТО, стало б найкращою із можливих гарантій безпеки, та й підстав сумніватися у тому, що після закінчення війни із Росією Україну буде прийнято до Альянсу – не багато. Адже, на сьогоднішній день, професійність української армії ні в кого не викликає сумнівів, війна посприяла переходу нашої армії на натівські озброєння, освоєння нової техніки та технологій. Врешті, на сьогоднішній день, українська армія має найкращий бойовий досвід, що є досить потужним аргументом на нашому шляху до НАТО.

Ізраїль, не мав схожої перспективи у військових союзах, проте, пильної уваги вимагає досвід політики у сфері безпеки, котрий здійснюється в країні як на загальнодержавному так і на місцевому рівнях. Держава Ізраїль незмінно дбає про забезпечення базових принципів національної безпеки та цілісність і безпеку власних територій. Власне, найголовнішим завданням

місцевої влади є створення на території округів оборонних форпостів із розвиненою та ефективною інфраструктурою із паралельною розробкою чітких алгоритмів реагування на кризові безпекові ситуації⁴³⁸. та розгортання сил оборони, багатоваріантних планів щодо захисту цивільного населення Тому не дивно, що у політичній моделі Ізраїлю виборці мають чітке розуміння, щодо компетенції/ чи не компетентності місцевих посадовців, адже останні мають вирішувати не лише господарські проблеми у громадах, але й відповідати за обороноздатність, швидко реагувати у кризових ситуаціях забезпечуючи безпеку населенню, збереження критичної інфраструктури, підтримувати комунікаційні спроможності.

Для України цей досвід, після перемоги, також матиме важливе значення, адже на повістці денній постане не лише відбудова інфраструктури та житла, але й створення і забезпечення оборонних форпостів на східних кордонах України. Обов'язковою, для місцевої влади, стане розробка чітких планів реагування на кризові безпекові ситуації, захисту населення та критичної інфраструктури.

Окремо, слід зацентувати увагу і на інформаційній безпеці, що, на переконання автора, має забезпечуватися як на загальнодержавному так і на місцевому рівнях. Йдеться, передусім, про одну із форм гібридної агресії – інформаційну війну, жертвою якої стала частина сучасного українського суспільства. Сучасна російська агресія чітко це продемонструвала. А між тим, Держава Ізраїль, впродовж усього свого існування, значні зусилля зосереджувала на інформаційній безпеці та запобіганню такого роду гібридній агресії з боку сусідів.

Малозатратна і разом із цим надзвичайно ефективна, а найголовніше, практично, безвідмовна інформаційна зброя має урази ширший спектр застосування аніж будь яка інша зброя. При інформаційних атаках об'єктом ураження стає свідомість і воля суспільства, що зазнає гібридної агресії.

⁴³⁸ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В.Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 99 – 100.

Через інформаційні вкиди дискредитації піддається національна політична еліта, суспільство розколюється на дрібні групи, аби завадити його консолідації.

Вперше термін «інформаційна війна» вжив у 1967 році колишній директор ЦРУ Ален Далас у книзі «Таємна капітуляція». Наступного разу цей термін з'являється у аналітичній довідці американського дослідника Тіма Рона «Система озброєння і інформаційна війна», який обстоює думку, що інформаційна структура стає найбільш важливим елементом економіки, з одного боку, і найбільш вразливою мішенню, з іншого⁴³⁹.

Відомий сучасний теоретик у галузі збройних конфліктів та воєнно-політичної стратегії Френк Г. Хоффман, науковий співробітник Університету національної оборони США стверджує: «Поряд із асиметричними конфліктами та неконвенційними війнами (ситуації, коли явні бойові дії не ведуться) існує також поняття «гібридні війни», які у нинішньому світі усе частіше використовуються»⁴⁴⁰. Френк Г. Хоффман вважає, що конфлікти будуть усе частіше набувати ознак мультимодальних (тобто таких, що ведуться в різні способи) та багатоваріантних, які не входять у рамки простої конструкції ведення збройного конфлікту чи війни. За Ф. Хоффманом, майбутні та сучасні загрози можуть більшою мірою бути охарактеризованими як гібридне співвідношення традиційних та нерегулярних стратегій і тактик; використовуватимуться децентралізоване планування та виконання, участь недержавних акторів із використанням одночасно простих і складних технологій⁴⁴¹.

Сучасний приклад України чітко увиразнив, якою непомітною (на початкових етапах) і дієвою (на пізніших етапах) є інформаційна гібридна агресія. Впродовж декількох десятиліть після проголошення незалежності

⁴³⁹ Сяпин В.О. Сучасні виклики віртуальних війн. URL: <http://www.gramota.net/materials/3/2013/12-3/41.html>

⁴⁴⁰ Hoffman F. How Marines are preparing for hybrid wars. *Small Wars Journal*. 2008. P. 38-42.

⁴⁴¹ Hoffman F. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War*. Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. P. 20-22.

Україна, на відміну від Ізраїлю, не виробила імунітету до гібридних інформаційних загроз з боку сильнішого у військово-політичному плані та значно ресурсно більшого сусіда, Російської Федерації⁴⁴². Як зазначає київський політолог Є. Магда, чим більше критично мислячих, креативних, небайдужих людей стануть жертвами гібридної агресії, тим легше досяжними будуть її цілі⁴⁴³.

Очевидною перевагою інформаційної агресії є широкий спектр застосування її інструментів. Вести інформаційну війну можна використовуючи телебачення, інтернет, друковані ЗМІ, радіо, навіть, чутки, тобто практично будь-які наявні канали передачі інформації, і, у випадку України, широко застосовувалися усі перелічені інструменти не лише напередодні повномасштабного російського вторгнення, а фактично впродовж усього періоду української незалежності⁴⁴⁴. Можемо констатувати, що Україна дорого заплатила за бездіяльність щодо російської інформаційної агресії. Якраз у цьому сенсі вартувало б запозичити досвід Держави Ізраїль, який десятиліттями формував політику протидії гібридним інформаційним впливам з боку Арабської Республіки Єгипет та сусідніх арабських країн, і як показала практика ця протидія інформаційній війні була досить вдалою.

Адже, інформаційна війна – це протиборство між двома або більше державами в інформаційному просторі з метою нанесення шкоди критично важливим інформаційним системам, процесам і ресурсам, а також іншим структурам, для підриву політичної, економічної та соціальної систем, масованої психологічної обробки населення, дестабілізації суспільства, а також примусу держави до прийняття рішень в інтересах протиборчої

⁴⁴² Стрільчук Л. Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). Літопис Волині. Всеукраїнський наковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 28. 2023. С. 235.

⁴⁴³ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 103.

⁴⁴⁴ Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. URL:: <http://docs.google.com/viewerng/viewer?url> Дата доступу: 22.10.2022 р.

сторони⁴⁴⁵. Це плановий інформаційний вплив на всю інформаційну й комунікаційну систему противника і (або) нейтральні держави з метою формування сприятливого глобального інформаційного середовища для проведення будь-яких політичних і геополітичних операцій, що забезпечують максимальний контроль над простором⁴⁴⁶.

Наприклад, в досліджуваній у дисертації період, у єгипетському суспільстві активно формувався образ ізраїльтян «вороже налаштованих до Єгипту та всього арабського світу». Аналогічну ситуацію на сучасному етапі спостерігаємо і у гібридних інформаційних атаках Росії супроти України: з кінця 2013 року засоби масової інформації Російської Федерації стали висвітлювати події Євромайдану в агресивно-пропагандистському світлі, формуючи в російському суспільстві сталий образ «українців вороже налаштованих щодо росіян» про «зраду України»⁴⁴⁷ тощо.

На думку Є. Магди інформаційну війну вирізняють прагнення протилежних сторін нагнати паніку у ворожих державах, створюючи атмосферу постійної кризи й напруги. Набір методів та засобів ведення інформаційної війни обмежується лише фантазією та ступенем цинізму виконавців, через що фактично немає можливості спрогнозувати напрям та інструментарій можливої інформаційної атаки⁴⁴⁸. Усі ці перелічені елементи спостерігаються у роки єгипто-ізраїльського протистояння, а тому досвід Держави Ізраїль у протидії гібридній інформаційній агресії мав би бути вивчений і адаптований до українських реалій, що, поза сумнівом, лише б посилювало українську інформаційну безпеку у протистоянні Росії.

⁴⁴⁵ Попович К.В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». Вип.2 (35), 2016. С. 76 – 77.

⁴⁴⁶ Василенко І. Інформаційна війна як фактор світової політики. Державна служба. 2009. № 3. С. 81-82.

⁴⁴⁷ Стрільчук Л. Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 28. 2023. С. 236-267.

⁴⁴⁸ Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. С. 106.

Цікавою у сенсі запозичення досвіду, на думку автора дисертації, є і ізраїльська державна політика формування історичної пам'яті, в основі якої лежить консолідація суспільства та обґрунтування історичних протиріч між Ізраїлем та арабськими державами загалом і з Єгиптом зокрема. А між тим, на тридцять другому році незалежності України засади формування державної політики пам'яті в Україні залишаються досить дискусійними, що особливо увиразнилося на тлі повномасштабної війни із РФ.

На сьогодні проблеми вивчення та трактування національної історії, руйнування радянських та пострадянських історичних наративів постають як першочергові завдання. На думку волинської дослідниці Л.Стрільчук в Україні, у перші два десятиліття незалежності, чітко простежується поляризація історичної пам'яті суспільства, по осі «Схід – Захід», при якій увиразнилися відмінні пам'яттєві орієнтири, при яких Схід України тяжів до пострадянських-російських наративів, а Захід країни орієнтувався на національних героїв та українські історичні цінності⁴⁴⁹.

Так, наприклад, різні українські Президенти, в залежності від власних бачень та вподобань, мали вплив на формування державної політики історичної пам'яті: у 1999 році, на підставі Указу Президента України Л. Кучми, на державному рівні відзначали відбувалося святкування «60-ї річниці возз'єднання українських земель у складі Української держави». Це стало яскравим прикладом утвердження на державному рівні радянського історичного наративу, адже фактично відзначався спільний напад радянсько-німецьких військ на Другу Річ Посполиту у 1939 році⁴⁵⁰. Згідно іншої ініціативи, того ж Л. Кучми на загальнодержавному рівні святкувалася 350-та річниця Переяславської ради, возз'єднання Росії та України, тоді ж було утворено робочу групу, завданням якої була ревізія шкільних підручників з історії, що вийшли після 1991 року. Дана комісія працювала разом із

⁴⁴⁹ Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019. 368 с.

⁴⁵⁰ Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019. С. 59 – 61.

російськими істориками на предмет узгодження трактувань історичних подій⁴⁵¹.

Діаметрально протилежними були погляди на формування державної історичної політики Президентом В. Ющенком. У період його президентської каденції, на державному рівні піднімається тема Української повстанської армії, В. Ющенко у 2007 році підписує Указ «Про відзначення 65-ї річниці створення УПА»⁴⁵². Дана подія іще більше поляризувала українське суспільство по осі «Схід – Захід», західні регіони України вітали таке рішення, а на сході України воно викликало обурення⁴⁵³.

Особливості формування історичної колективної пам'яті у Державі Ізраїль та засади формування державної політики історичної пам'яті впродовж усієї історії існування Ізраїлю були послідовними та мали чітко визначені пріоритети. Національна історія посідала головне місце у цьому процесі, а сама політика історичної пам'яті була позбавлена жодних впливів ззовні, – у цьому і полягає головна різниця у підходах до формування історичної політики між Україною та Ізраїлем. Саме тому, на переконання автора, Україні корисним було б запозичення ізраїльського досвіду формування та реалізації державної політики історичної пам'яті.

В структурі ізраїльського суспільства є чимало груп і прошарків, історико-культурні, цивілізаційні та соціально-політичні відмінності між якими часто превалюють над елементами колективної ідентичності, що має свою проекцію як на ізраїльську громадську політику, так і на політичний процес. У цьому сенсі паралелі з Україною очевидні. Тому не випадково, що «секторальні» (тобто етноконфесійні та громадські) партії і рухи в Ізраїлі, так

⁴⁵¹ Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. Вісник Львівського університету. Вип. 32. Львів, 2009. С. 158.

⁴⁵² Указ Президента України від 12.10.2007 № 966/2007 «Про відзначення 65-ї річниці створення Української повстанської армії». URL: <http://zakon2rada.gov.ua> Дата доступу: 12.11.2009 р.

⁴⁵³ Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017. С. 227-273.

само як і етносоціальний ухил в діяльності і платформі загальнонаціональних партій, завжди були частиною політичного пейзажу країни⁴⁵⁴.

Перманентність загроз ззовні актуалізувала для Держави Ізраїль необхідність покладатися, найперше, на власну жорстку силу та спроможність миттєво реагувати на агресію, завдаючи удару у відповідь. Тому на усіх історичних етапах для Ізраїлю, важливою, проте не єдиною, запорукою державної безпеки була, і залишається, могутність армії та здатність швидко приймати рішення. Відомо, що автором цієї доктрини національної безпеки є Девід Бен-Гуріон, відомий ізраїльський політичний, державний та військовий діяч, лідер сіоністського руху та один із творців-засновників Держави Ізраїль. У період 1948 – 1953 років він обіймав посаду прем'єр-міністра, а у 1955 – 1963 роках – пост міністра оборони Ізраїлю. Саме у той період і було сформульовано доктрину національної безпеки, яка у подальші роки зазнала деякої еволюції⁴⁵⁵.

Суть доктрини національної безпеки Девіда Бен-Гуріона полягала у її громадянському характері «із військовою складовою». Доктрина розвивалася, її еволюція полягала у тому, що поступово вплив немілітарних аспектів посилювався, а трактування безпеки розширювалося. Не секрет, що нинішня оборонна стратегія Держави Ізраїль включає в себе декілька елементів: військовий, економічний, політичний, соціальний та освітній, котрі у сумі утворюють міцне захисне кільце⁴⁵⁶. Саме тому, на рівні держави є чітке усвідомлення взаємозалежності національної безпеки та ефективної інформаційної та освітньої політик.

Ізраїльська освітня політика на національному рівні сфокусована на формуванні ціннісного інтелектуального, соціального та громадсько-

⁴⁵⁴ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 179.

⁴⁵⁵ Девід Бен-Гуріон: 8 цікавих фактів з життя першого прем'єра Ізраїлю. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/david-ben-gurion-8-tsikavih-faktiv-z-zhittya-pershogo-premera-izrailyu.htm> Дата звернення: 21.10.2022 р.

⁴⁵⁶ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 67 – 69.

культурного підґрунтя задля зміцнення демократії і захисту держави. Така освітня політика, найперше, забезпечує максимум можливостей для вільного вибору освітніх альтернатив у відповідності до запитів мультикультурного суспільства (яким є Ізраїль) та відповідно до новітніх світових тенденцій щодо відходу від стандартизації освіти⁴⁵⁷. Такі підходи сприяють зміцненню злагоди у суспільстві, його консолідації навколо національних інтересів і підвищують внутрішню легітимність влади, що в самому Ізраїлі вважається невід'ємною складовою безпеки.

З іншого боку, освітня державна політика слугує забезпеченню реалізації базових принципів ізраїльської національної безпеки, які зводяться до переваги якості над кількістю⁴⁵⁸. Завдяки такій освітній політиці досягаються найважливіші цілі: по-перше, формується інтелектуальний потенціал нації, що забезпечує технологічні переваги (як то продукування високотехнологічних новітніх озброєнь, підвищення рівня медичного забезпечення, тощо), а також навчання молодого покоління до оборони країни на військовій службі й у цивільних інституціях⁴⁵⁹. Згадана освітня політика могла б бути апробована і на Українських теренах, оскільки, актуальність захисту країни і у час війни, і після її завершення буде актуальним для нашої країни у тривалій перспективі. До того ж, якраз освіта створює умови руху до демократії, при чому на усіх етапах: від дитсадка до вузу.

Як показує аналіз освітньої політики Ізраїлю, її головне спрямування полягає у перетворенні закладів освіти у центри локальної демократії, та у забезпеченні реальної взаємодії між місцевою владою, освітніми закладами

⁴⁵⁷ Освіта в Ізраїлі. Сучасна освіта в Україні і за кордоном. URL: <https://osvita.com.ua/obuchenie-za-rubezhom/obrazovanie-v-izraile/1140-osvita-v-izrajili> Дата звернення: 1.09. 2023 р.

⁴⁵⁸ Robert O. Freedman. *Contemporary Israel: Domestic, Politics, Foreign Policy and Security Challenges*. Boulder: Westview Press. 2008. P. 187.

⁴⁵⁹ Факти про Ізраїль. Освіта. Посольство Ізраїлю в Україні. URL: <https://embassies.gov.il/kyiv/AboutIsrael/Education/Pages/%D0%9E%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5.aspx> Дата звернення: 21.08. 2023 р.

та громадськістю в питаннях розвитку громад та зміцнення їхньої безпеки. Зовнішні загрози Державі Ізраїль з боку арабських країн та терористичних угруповань, внутрішні виклики ізраїльській демократії та вимоги, що висувуються країнами-партнерами щодо поглиблення демократизації актуалізували перед Ізраїлем проблему вибору – розбудова демократії або збільшення ризиків для державної безпеки. Саме тому в ізраїльському суспільстві та політикумі дійшли до усвідомлення важливості зрушень у цьому напрямку⁴⁶⁰.

Важливість та необхідність демократичної освіти лаконічно та змістовно визначив Яаков Гехт – засновник ізраїльської мережі демократичних шкіл, що були створені у Ізраїлі в рамках педагогічного експерименту: «Демократична школа – пазл, якого не вистачає демократичному суспільству»⁴⁶¹. Власне, гіпотеза Яакова Гехта стосовно того, що демократична шкільна освіта сприяє зміцненню демократії в країні, досить швидко та дієво підтвердилася на практиці.

Так, в 1987 році було відкрито першу демократичну школу в місті Хадері Яаковом Гехтом, що на той час був широко відомий у Ізраїлі, як палкий прибічник демократичної освіти. Слід зауважити, що умови для відкриття цієї школи у Державі Ізраїль складно назвати сприятливими, суспільство не мало запиту на таку освіту. І все ж за декілька років її ефективність було визнано⁴⁶², приватні демократичні школи стрімко набували популярності серед ізраїльтян, а державні школи, за зразком демократичних, стали впроваджувати принципи самоврядування, що стало, свого роду, відтворенням моделі демократичної держави. Фактично, експериментальні школи перетворилися у дієві інститути громадянського

⁴⁶⁰ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В. Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 156 – 158.

⁴⁶¹ Демократична школа: актуальні ізраїльські практики для України. Аналітичний центр «Обсерваторія демлкратії». URL: <https://od.org.ua/uk/demokraticzna-shkola-aktualni-izraillski-praktiki/> Дата звернення: 2.09. 2023 р.

⁴⁶² Демократична школа: актуальні ізраїльські практики для України. Аналітичний центр «Обсерваторія демлкратії». URL: <https://od.org.ua/uk/demokraticzna-shkola-aktualni-izraillski-praktiki/> Дата звернення: 2.09. 2023 р.

суспільства та стали інструментом соціалізації молоді, еволюціонуючи у центри місцевої демократії⁴⁶³. Досконалість самоврядної системи демократичних шкіл створила для школярів умови життя у реальній демократії, забезпечила високий рівень громадянських знань та навичок, і, як уже зазначалося вище, було підвищено рівень внутрішньої легітимності влади як важливої складової національної безпеки.

Втілений у життя в Ізраїлі проєкт «Освітнє місто» започаткував якісно новий етап у освітній політиці країни і став прикладом того, наскільки експеримент змін на місцевому рівні може вплинути на еволюцію державної освітньої політики та бути корисним і конкретним громадянам, і суспільству загалом. Досвід впровадження проєкту «Освітнє місто» продемонстрував, що освітні системи стали провідним інструментом розвитку цих територій (наприклад громади Бат-Ям та Тверія). Важливу роль у цьому процесі відіграли ініціативні керівники громад (мери), що налагодили ефективну співпрацю з усіма місцевими закладами освіти у питаннях розробки й реалізації стратегій розвитку своїх міст.

Успіх проєкту «Освітнє місто», великою мірою, став можливим завдяки процесам дебіюрократизації та децентралізації у сфері освіти, що було забезпечено плануванням освітнього процесу місцевим самоврядуванням, спрощенням процедур щодо узгодження управлінських рішень, тощо. Результатом стало не лише якісне зростання освітніх можливостей, але й зросла привабливість міст для жителів інших територій. На переконання автора дисертації, такий ізраїльський досвід щодо реформи освітньої сфери заслуговує на адаптацію до українських умов та втілення у практику. Цей досвід може стати цінним для тих областей України, які постраждали від російського вторгнення та зазнали значних руйнувань, у тому числі освітньої інфраструктури, наприклад, Херсонської, Харківської,

⁴⁶³ Факти про Ізраїль. Освіта. Посольство Ізраїлю в Україні. URL: <https://embassies.gov.il/kyiv/AboutIsrael/Education/Pages/%D0%9E%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5.aspx> Дата звернення: 21.08. 2023 р.

Запорізької і т.д. Звісно, що впровадження такого та схожих освітніх проєктів вимагає чіткого узгодження із стратегіями та планами відбудови громад і широкої апробації на рівні не лише місцевої влади, але й закладів освіти та громадськості.

Для України, яка в умовах нині триваючої російської агресії, зазнала глобальних зрушень у системі як шкільної, так і вищої освіти, досвід ізраїльського проєкту «Освітнє місто» був би надзвичайно цінним. Оскільки сотні тисяч здобувачів освіти, як і учителі та викладачі вишів, змушені були покинути свої домівки, переїхати у більш безпечні райони України, чи, навіть, за кордон, оскільки зруйновано сотні шкіл, десятки вищих навчальних закладів, понівечено навчальне обладнання, уже сьогодні варто думати про відбудову та відновлення системи освіти на постраждалих та окупованих територіях (після їх деокупації). Враховуючи той факт, що у багатьох громадах півдні та сходу України освітню систему доведеться відбудовувати/розбудовувати, фактично, з нуля⁴⁶⁴, тим привабливішим і легшим до втілення видається досвід Ізраїлю. Тим більше, що саме демократизація усіх сфер життя є актуальною на сучасній повістці денній України, особливо у світлі її європейських прагнень, а освітні центри, як центри локальної демократії, як показує досвід Ізраїлю, відіграють надзвичайно вагомую роль у забезпеченні реальної взаємодії між місцевою владою, освітніми закладами та громадськістю в питаннях розвитку громад та зміцнення їхньої безпеки.

На сьогоднішній день не можливо підрахувати всі збитки, що завдані російським вторгненням освітній системі України, адже це не тільки поруйновані приміщення шкіл та вищих учбових закладів, це, також, втрачені педагогічні кадри, котрі були вбиті під час обстрілів або ж на фронті, чи емігрували за межі України, це мільйони українських учнів і студентів, які вимушені були призупинити навчання і т. ін. Всі ці дані можна

⁴⁶⁴ Стрільчук Л., Михальчук Р. Відбудова системи освіти: досвід Другої світової війни для сьогодення. Education, science, research during martial law : Collective monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 3-4.

буде остаточно визначити після завершення війни, проте вже нині, можемо впевнено прослідкувати паралелі щодо руйнації і проблем відбудови системи освіти

Відомо, що одразу після проголошення незалежності Ізраїлю, влада країни проголосила курс на розвиток «єврейської демократичної держави», що передбачало запровадження на практиці етнічної демократії та виховання «сіоністського захисного громадянства»⁴⁶⁵. На той момент у ізраїльському політикумі існувало чітке переконання, що формування політики історичної пам'яті та освітня складова – є невід'ємними складовими національної безпеки. В основу державної історичної політики та освітнього процесу було покладено пріоритетність формування єврейської громадянської ідентичності та ідея, так званого «плавильного котла». Останнє мало привести до формування консолідованої спільноти з потужними національно-громадянськими пріоритетами⁴⁶⁶.

Враховуючи вище викладені міркування щодо проблем формування державної політики історичної пам'яті в сучасній Україні, а також потребу іще більшої національної консолідації суспільства, практики Ізраїлю, могли б бути корисними для України. Разом із цим, слід розуміти, що тривалий період домінування у ізраїльському суспільстві моделі етнічної демократії мало і чимало мінусів адже загальмувало розвиток ліберальних процесів і т.ін. Було б не правильно ідеалізувати ізраїльський досвід.

Для нашої ж країни це може стати наочним уроком переважання тенденцій національного над демократичним. У цьому сенсі напрошується проведення паралелей: у нашій державі увиразнена тенденція переважання національно-патріотичного виховання над демократичною громадянською освітою. В умовах триваючої російської агресії дана тенденція має

⁴⁶⁵ Демократична школа: актуальні ізраїльські практики для України. Аналітичний центр «Обсерваторія демлкратії». URL: <https://od.org.ua/uk/demokraticzna-shkola-aktualni-izrailski-praktiki/> Дата звернення: 2.09. 2023 р.

⁴⁶⁶ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В.Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 216 – 219.

об'єктивне підґрунтя для посилення. Разом із тим, вивчаючи досвід Держави Ізраїль, необхідно враховувати і ізраїльські помилки при формуванні української політичної нації та розбудові демократії.

Дослідивши ізраїльський досвід багаторічного протистояння із арабськими країнами-сусідами, автор дисертації прийшов до думки, що арабо-ізраїльський конфлікт – це складна, багатоаспектна проблема, яка не має однозначного вирішення. Спроби пошуку шляхів її врегулювання на основі різних моделей мали досі обмежений успіх.

В той час, як «класичні схеми», що застосовувалися для нормалізації відносин між арабськими країнами та Державою Ізраїль, наприклад, - «мир в обмін на територію» або «мир в обмін на мир» - застосовані у відповідності в контексті Єгипту та Йорданії, пережили усі наступні регіональні потрясіння, і, врешті решт, виявили свою неспроможність по відношенню до сусідніх Лівану та Сирії, тобто держав із «обмеженим суверенітетом», котрі «роздираються внутрішніми чварами» і знаходяться під контролем екстремістських (в тому числі й зовнішніх) сил⁴⁶⁷. Тому світове співтовариство постало перед необхідністю вишукувати нові форми у пошуках шляхів та методів мирного врегулювання ситуації на Близькому Сході.

І хоча сама концепція кроків одностороннього порядку як певний «творчий варіант» концепції «мир в обмін на територію», з'явилася значно пізніше від досліджуваного у дисертації періоду – десь приблизно на початку 2000 року, і своєю появою вона завдячує у лівоцентристським колам, все ж, як показав історичний досвід (навіть попри усі її позитивні моменти) вона не змогла вирішити проблему протистояння двох етносів у регіоні.

Не менш гостро (хоча значно менше у часовому просторі) нині стоїть проблема із пошуком шляхів мирного врегулювання кровопролитної війни, що триває в Україні. Непримиренність позицій, неприйняття російською

⁴⁶⁷ Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В.Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. С. 227.

стороною норм міжнародного права та вимог світової спільноти, щодо виведення російських військ з території України та визнання суверенних кордонів нашої держави багато в чому є співмірні із досвідом протистояння Держави Ізраїль та країн арабського сходу.

І хоча минуло уже більше як сім десятиліть із того моменту, як на політичній мапі світу є присутньою Держава Ізраїль – єдина реальна демократія на Близькому Сході, конфлікт який виник із її появою, через її появу триває і до нині, а перспективи його вирішення і досі оцінюються досить примарними. Держава Ізраїль стала, свого роду, одним із політичних феноменів сучасного світу і увиразнила в собі, на переконання автора дисертації, успіх сіоніського руху – варіанту єврейського демократичного націоналізму.

Сьогодні, Ізраїль це держава, яка займає зовсім незначну територію (співмірну площі Львівської області України, навіть трішки меншу). Країна у якій, фактично, відсутні корисні копалини і є постійний дефіцит питної води, країна, котра із перших днів свого існування знаходиться в оточенні агресивно налаштованих значно більших за людським і економічним потенціалом арабських держав. Врешті, країна, яка відбила численні збройні та гібридні атаки сусідів-арабів, а моментами і сама вдавалася до агресивних дій ведучи війну на декілька фронтів.

На сучасному етапі Держава Ізраїль входить до двадцятки найбільш розвинених країн світу, зумівши розвинути власну високотехнологічну індустрію, науку та медицину. Тому досвід нагромаджений Ізраїлем за десятиліття гострого і не рівного протистояння, уміння знаходити підтримку на міжнародному рівні та в умовах постійного протистояння зміцнювати демократію і розвивати економіку – є надважливим. Тому, на думку автора дисертації, вивчати досвід єврейської держави і адаптувати його до українських реалій є не просто важливо, але й перспективно, оскільки історичні аналогії між двома країнами, особливо на сучасному етапі, є беззаперечними.

Не зважаючи на часову віддаленість від сьогодення досліджуваного у дисертації історичного періоду, досвід, який сьогодні наявний у арсеналі Держави Ізраїль не втрачає своєї актуальності як для самого Ізраїлю, так і для України. Адже постійне співіснування із сусідами-ворогами, зміцнення та вдосконалення державної безпеки, відбудова/розбудова інфраструктури та формування психологічної і моральної стійкості суспільства в умовах війни та ворожої пропаганди – є незмінними надважливими складовими для держави, яка перебуває у стані війни, або військової загрози.

ВИСНОВКИ

Близький Схід в останнє століття є сферою перетину геополітичних інтересів найважливіших політичних гравців світової політики. Після завершення Другої світової війни, із появою на політичній карті Держави Ізраїль, Близький Схід стає центром гострого суперництва не тільки арабських країн та Ізраїлю, які мірялися силами у численних арабо-ізраїльських конфліктах, за вплив над цим регіоном ведуть боротьбу у роки холодної війни дві наддержави: Сполучені Штати Америки і Радянський Союз. Дипломатичне протистояння між СРСР та США було не менш гострим і складним і вилилося у тривалу ідеологічну боротьбу, економічне суперництво та військове протиставлення можливостей.

Наскільки складним та важливим регіоном був і залишається Близький Схід у світовій політиці свідчить і той факт, що і до сьогодні тут перетинаються стратегічні інтереси багатьох країн, а арабо-ізраїльське протистояння із сумною регулярністю спалахує знову і знов, втягуючи у свою орбіту головних акторів міжнародної та регіональної політики.

Опираючись на різнопланову історіографічну та джерельну бази, дисертаційна праця містить в своїй основі критичний підхід до осмислення історії процесів і явищ, який забезпечив досягнення мети поставленої автором – дослідити причини та результати протиборства Єгипту та Ізраїлю і вивчити нові зрізи у ідеологічному та політичному протистоянні США та СРСР на Близькому Сході у досліджуваний період. Широта історіографічної бази дисертації, також, засвідчує, що тема не втрачає своєї актуальності впродовж останніх десятиліть, і є запитаною серед наукового загалу, що гарантує її практичну значимість та актуальність.

Джерельна база дисертації є, теж, досить широкою та інформаційно насиченою. Це дозволило документально підкріпити аналітичні висновки щодо причин, перебігу та результатів протистояння Єгипту та Ізраїлю у

досліджуваний період і особливості ідеологічного та політичного протистояння США та СРСР на Близькому Сході.

Апробована у дисертації дослідницька методологія забезпечила осмислення об'єкту дослідження і дозволила повністю розкрити задекларовану наукову проблему, сформулювати та аргументувати висновки. Визначені принципи та методи дослідження зумовили його структуру та логіку викладу. Теоретико-методологічну основу представленої дисертації складає система загальнонаукових методів і принципів. Обрання методів дослідження було зумовлено потребою досягнення визначеної у дисертації мети та розв'язання завдань, які ставить дисертант. Принцип історизму, широко застосований у дослідженні, дозволив здійснити неупереджений аналіз фактів, простежити процес еволюції єгипто-ізраїльського протистояння, а також, прослідкувати трансформацію зовнішньої політики США та СРСР щодо близькосхідного конфлікту.

З моменту утворення Держави Ізраїль та зміни у 1953 році політичного керівництва США та СРСР розпочинається суперництво двох наддержав за вплив на Близькому Сході. Крах радянсько-сіоністського альянсу сприяв посиленню позицій США у регіоні. СРСР же зміщує свої зовнішньополітичні пріоритети на арабські країни, постачаючи їм озброєння та політично підтримуючи націоналістичні режими, особливо Г.А. Насера, вбачаючи в останньому найдієвіший важіль впливу.

Піднесення арабського націоналізму, що відбувалося паралельно із становленням Держави Ізраїль ознаменувало радикальне перекроювання політичної карти Близькосхідного регіону і передбачало зміну підходів з боку зацікавлених країн, бо тільки у такий спосіб можливо було зберегти та закріпити свій вплив у регіоні. Якоюсь мірою, дана ситуація виникла завдяки відходу керівництва СРСР на початку 50-х років ХХ століття від підтримки Держави Ізраїль та зайняття вичікувально-нейтральної позиції з одного боку, та стрімкого прориву у відносинах із урядами арабських країн (що особливо

увиразнилося на середину 50-х років ХХ століття). Після Суецької кризи цей союз лише зміцнів.

Головною метою близькосхідної політики офіційної Москви було недопущення розширення впливу США на Близькому Сході, тому, окрім дипломатичних засобів СРСР починає надавати економічну та військову допомогу, вдається до ідеологічного тиску. Головним же стержнем американської політики був антикомунізм, підтримка Ізраїлю та співпраця із консервативними арабськими режимами. Суецька криза та події пов'язані із нею змусили переглянути та скоригувати свою зовнішню політику.

Опісля Суецької кризи регіон Близького Сходу залишається у колі інтересів зовнішньої політики Радянського Союзу та Сполучених Штатів Америки, які із подвоєними зусиллями намагаються посилити свій вплив у регіоні, оскільки результати Суецької кризи чітко увиразнили зміну міжнародно-політичної ситуації в регіоні. І якщо США своїм пріоритетом вважали поглиблення партнерства з Ізраїлем, то СРСР впродовж 50-80-х років ХХ століття перевагу надавав розширенню міжнародних відносин з арабськими країнами, особливо з Єгиптом та Сирією.

Одним із наслідків Суецької кризи стало послаблення позицій Великої Британії, яка, фактично, втрачає вплив на Близькому Сході, а тому, на повістці денній актуалізувалося запитання: «хто заповнить вакуум влади?» у регіоні. Очевидним стало і те, що надзвичайно посилюються позиції Єгипту, який скористався провалом англо-франко-ізраїльської коаліції, перетворивши її на власний тріумф. Авторитет єгипетського лідера Г.А. Нассера як політика що стоїть на позиція панарабізму, і Єгипту як держави неймовірно зростає в арабському світі.

Тому на межі 50-60-х років ХХ століття радянська зовнішня політика активізується, фінансова та військова допомога з боку СРСР зростає, що не могло не турбувати США, та стимулювати їх до розширення співпраці з Ізраїлем. Проте, арабський дуалізм не пройшов перевірки на міцність ані часом, ані політичним підґрунтям, оскільки непомірні амбіції Єгипту на

домінування не лише в ОАР, але й на арабському Сході призвели до розколу поміж Сирією та Єгиптом і тим самим послабили позиції СРСР у регіоні.

Протистояння США та СРСР на Близькому Сході наприкінці 50-х років ХХ століття вилилося у протистояння зовнішньополітичних доктрин: «доктрини Ейзенхауера» та «доктрини Шепілова». Перша, американська, конкретно окреслювала стратегічні інтереси США у регіоні, а друга, радянська, прикриваючись миротворчими ініціативами, мала на меті послабити позиції США на Близькому Сході.

Можна з упевненістю стверджувати, що провідну роль на Близькому Сході на межі 50-60-х років ХХ століття починає відігравати арабський націоналізм, котрий переріс у потужну силу, яка не потребувала підтримки соціалістичного блоку, а тому Г.А. Насер, як його натхненник і лідер, неприховано торгувався з СРСР та США, ставлячи в пріоритет національні єгипетські інтереси і все менше зважаючи на реалії протистояння холодної війни. Уже в 60-х роках ХХ століття Єгипет перетворився на самостійного і, досить впливового у регіоні, політичного гравця, який переслідував власні цілі втручаючись у внутрішню політику Сирії, Лівану, Іраку та Йорданії, тощо, що не могло не турбувати обидві наддержави.

В умовах зростання міжнародної напруги 5 червня 1967 року розпочинається нова війна, що за своїм характером була блискавичною. Ізраїльська армія поступаючись у живій силі і кількості озброєнь кожній з армій сусідніх арабських країн, почергово розгромила збройні сили Єгипту, Йорданії, Сирії та інших країн.

Всього за шість днів Державі Ізраїль вдалося окупувати значні території Єгипту, Сирії та Йорданії: Східний Єрусалим, Західний берег річки Йордан, сектор Газа та Голанські висоти. Було відкрито «зелену дорогу» зростанню кількості ізраїльських поселень на згаданих територіях. Завдавши нищівної поразки військам Єгипту, Сирії та Йорданії, Ізраїль, ефективно скориставшись сучасними збройними системами, які отримав внаслідок

постачання із США, вдало, для себе завершив війну, підсумки якої було закріплено у мирній угоді, що укладалася за посередництва СРСР і США.

Єгипет та очолювані ним арабські держави відмовлялися миритися із результатами Шестиденної війни, що потягнуло за собою численні збройні інциденти на єгипетсько-ізраїльському кордоні, які мали найвищу інтенсивність у період з квітня 1968 року до середини літа 1970 року. Дане протистояння продемонструвало перевагу в озброєнні та тактиці за Ізраїлем. Тому, понісши великі втрати у техніці та живій силі Єгипет змушений був піти в серпні 1970 року на угоду про перемир'я.

Смерть Г.А. Насера та прихід до влади в Єгипті А. Садата мали відчутний вплив на зміну ситуації в регіоні. Війна «Судного дня» для Єгипту та Ізраїлю принесла величезні жертви, а образ непереможного Ізраїлю став тьмяніти. Американський президент Д. Картер назвав цей мир, що закріплювався Кемп-девідськими угодами, «справедливим», а єгипетський президент А. Садат – як велику перемогу Єгипту, Ізраїлю та усього людства.

Після війни Йом-Кіпур ситуація на Близькому Сході змінилася. Її зміна, на думку автора, була пов'язана не лише з програшом Єгипту у війні, але й з усвідомленням того, що вирішення арабо-ізраїльського конфлікту лише через військове протистояння є мало перспективним. Президент Єгипту А. Садат, після поразки у війні, піддав ревізії єгипетську зовнішню політику щодо Ізраїлю та США, і зваживши усі «за» та «проти» зважився на підписання мирного договору з Ізраїлем у Кемп-Девіді. А 26 березня у Вашингтоні був підписаний мирний договір між Ізраїлем та Єгиптом, що поклав кінець війні поміж двома сусідніми державами і установив поміж ними повноформатні дипломатичні відносини.

Наслідки Кемп-девідського переговорного процесу зумовили прецедент мирного договору між арабською країною та Ізраїлем, що іще за декілька років перед цим не можливо було, навіть припустити. Звісно, що умови укладених договорів суттєво посилювали Ізраїль як державу та його роль у міжнародних відносинах. Разом із цим суттєво зміцнюються позиції

США та їх західних союзників та Близькому Сході на фоні відчутного послаблення політичних позицій в регіоні СРСР. Кемп-девідський мирний процес засвідчив, також, що єдність арабських країн була порушена, їх політичному альянсу завдано відчутного удару. Єгипет, який у попередні десятиліття був символом для усіх арабів у боротьбі проти єврейської держави, тепер опинився у жорсткій ізоляції. Власне, Кемп-девідські угоди нанесли нищівного удару не лише по іміджу Єгипту, вони, фактично зруйнували політичну кар'єру єгипетського лідера А. Садата і, врешті, стали причиною його вбивства 6 жовтня 1981 року.

Ще одним наслідком Кемп-девідських угод став розкол між арабами. У вересні 1978 року арабські країни-члени Фронту стійкості й протидії прийняли рішення про розірвання відносин з Єгиптом і застосування проти нього економічних санкцій. В листопаді 1978 року відбулася нарада глав держав і урядів арабських країн у Багдаді, яка увиразнила розмежування сил в арабському світі у зв'язку з Кемп-девідськими угодами. Близькосхідна політика СРСР, по суті, потерпіла фіаско.

Одним із важливих блоків висновків, які зробив автор дослідження – це схожість ситуації: протистояння Держави Ізраїль арабськими країнами та сучасний досвід війни України проти Російської Федерації. В обох випадках це протистояння значно ресурсно більшому ворогу. Автор дійшов висновку, що практика держави Ізраїль засвідчує, що в умовах езистенційної війни ніякі мирні домовленості, а тим більше будь-які угоди не можуть гарантувати безпеку. Аналогічну ситуацію ми можемо спостерігати й у досвіді українського переговорного процесу з Російською Федерацією, наприклад, через мінські домовленості про припинення вогню і багато ін.

Тривалий досвід Держави Ізраїль демонструє, також, що в умовах конфліктів, так званої, низької інтенсивності, важливим засобом досягнення мети ворожих держав, є терор та транскордонний тероризм. У умовах триваючої російської агресії ракетний терор мирних громадян та цивільної інфраструктури, енергетичний терор України, та терор продовольчої безпеки

світу з боку Російської Федерації можуть слугувати хрестоматійним прикладом застосування гібридної агресії. Єдино правильною позицією з боку держави, що піддається терору, може бути непохитна реакція, що, власне, нині і демонструє Україна.

Не зважаючи на часову віддаленість від сьогодення досліджуваного у дисертації історичного періоду, досвід, який сьогодні наявний у арсеналі Держави Ізраїль не втрачає своєї актуальності як для самого Ізраїлю, так і для України. Адже постійне співіснування із сусідами-ворогами, зміцнення та вдосконалення державної безпеки, відбудова/розбудова інфраструктури та формування психологічної і моральної стійкості суспільства в умовах війни та ворожої пропаганди – є незмінними надважливими складовими для держави, яка перебуває у стані війни, або військової загрози і саме цей досвід може бути використаний Україною.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Adams M. Suez and after : Year of crisis. Boston, 1958. 225 p.
2. Adelman Jonathan. The Rise of Israel. A History of a Revolutionary State. 2008 by Routledge. 288 p.
3. Alteras I. Eisenhower and Israel. US–Israeli Relations 1953–1960. Gainesville, 1993. 387 p.
4. Aronson Shlomo. David Ben-Gurion and the Jewish Renaissance. Cambridge University Press, 2010. 448 p.
5. Avram B. The evolution of the Suez Canal status from 1869 up to 1956 : A historico-juridical study. Geneve, Paris, 1958. 170 p.
6. Badeau J. The American Approach to the Arab World. New York, 1968. 204 p.
7. Ball G. W. Error and betrayal in Lebanon : An analysis of Israel`s invasion of Lebanon and implications for U. S.–Israeli relations. Washington, 1984. 158 p.
8. Barker A. J. Suez the seven day war. London, 1964. 223 p.
9. Bar-Siman-Tov Y. The United States and Israel since 1948 : A «Special Relationship»? Diplomatic History. 1998. Vol. 22, № 2. P. 231-262.
10. Bass W. Support Any Friend : Kennedy's Middle East and the Making of the U.S.-Israel liance. Oxford, 2003. 359 p.
11. Behbehani H. S. The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966. London, New York, 1986. 252 p.
12. Ben-Zvi A. The Origins of the American–Israeli Alliance : the Jordanian Factor. New York, 2007. 128 p.
13. Blackwell St. British Military Intervention and the Struggle for Jordan: King Hussein, Nasser and the Middle East crisis, 1955-1958. New York, London, 2009. 254 p.

14. Blackwell St. Pursuing Nasser : The Macmillan Government and the Management of British Policy Towards the Middle East Cold War, 1957–63 // Cold War History. April 2004. Vol. 4. No. 3. P. 85-104.
15. Boniface P. La géopolitique. Les relations internationales. IRIS, 2011. 199 p.
16. Bowie R R. International crises and the role of law. Suez 1956. London, New York, 1974, 148 p.
17. Braddon R. Suez : splitting of a nation. London, 1973. 253 p.
18. Bregman Ahron. A history of Israel. 2003 год. 320 с.
19. Breslauer G. W. Soviet Strategy in the Middle East. London, 1990. 330 p.
20. Campbell J. The Middle East in the Muted Cold War. Denver, 1964. 33 p.
21. Carlton D. Britain and the Suez crisis. New York, Oxford, 1989. 174 p.
22. Cockburn A. Dangerous Liaison : The Inside Story of the U.S.– Israeli Covert Relationship. Perennial, 1992. 432 p.
23. Connell J. The most important country : The true story of the Suez crisis and the events leading to it. London, 1957, 240 p.
24. Cremeans Ch. D. The Arabs and the World : Nasser`s Arab Nationalist Policy. New York, 1963. 342 p.
25. Dayan M. Living with the Bible. Connecticut, 1978. 232 p.
26. Dayan M. Story of My Life. London, 1976. 640 p.
27. Eban A. An Autobiography. New York, 1977. 628 p.
28. Eden A. Full Circle. London, 1960. 619 p.
29. Egypt and Suez (September 1956). The British survey. Popular Series. № 0145 / ed. by Eppstein. London, 1956. 20 p.
30. Egypt and Suez (September 1956). The Suez Canal problem, July 26 – Sept. 22, 1956 : A documentary publ. Washington : Department of State, 1956. XVI, 370 p.

31. Ehrenburg I. Answer to a letter. URL: <http://chss.montclair.edu/english/fur/pol/erenburganswer.pdf> Дата звернення: 12.07.2023 p.
32. Eisenhower D. D. The White House years. 1 : Mandate for change, 1953- 1956. London, 1963. 650 p.
33. Eisenhower D. D. The White House years. 2 : Waging peace, 1956-1961. London, 1966. 741 p.
34. El-Sadat A. In search of identity : An autobiography. New York, 1978. 360 p.
35. El-Sadat A. Revolt on the Nile. New York, 1957. 159 p.
36. Findley P. Deliberate deceptions: Foreign the facts about the U. S.–Israeli relationship. New York, 1995. 326 p.
37. Finer H. Dulles over Suez : The theory and practice of his diplomacy. London, 1964. 538 p.
38. Foreign economic policy. Hearings before the Subcommittee on foreign economic policy of the Joint committee on the economic report Congress of the United States. Eighty-fourth Congress, first session pursuant to sec. 5 (a) of public law 304 79th Congress. Nov. 9. 10. 14. 15. 16. and 17. 1955. Washington, 1955. 620 p.
39. Foreign Relations of the United States, 1952-1954. The Near and Middle East. Vol. IX (in two parts) : part 1 / gen. editor J. P. Glennon. Washington, 1986. 1741 p. № 136.
40. Foreign Relations of the United States, 1955-1957. Arab-Israeli Dispute, 1955. Vol. XIV / ed. by J. P. Glennon. Washington, 1989. 943 p. №. 6.
41. Foreign Relations of the United States, 1955–1957. Near East Region; Iran; Iraq. Vol. XII / ed. by John P. Glennon. Washington, 1991. 1097 p.
42. Foreign Relations of the United States, 1955-1957. Vol. XV: Arab Israeli Dispute, January 1 - July 26, 1956. Washington : G.P.O., 1989. 943 p.

43. Foreign Relations of the United States, 1958–1960. Arab-Israeli Dispute; United Arab Republic; North Africa. Vol. XIII / gen. editor J. P. Glennon. Washington, 1992. 905 p.
44. Foucher M., Hamilton D. France, America and the world: a new era in Franco-American relations? Center for Transatlantic Relations, The Johns Hopkins University and Fondation Robert Schuman. 2009. 442 p.
45. Friedman T. France and the United States are at war. New York Times. September 18, 2003.
46. Garcin T. Les contradictions de la politique étrangère américaine durant la crise iraquienne. *Annuaire français de relations internationales* 2004. Vol. V. Bruxelles, 2004.
47. Gelber Y. The Historical Role of Central European Immigration to Israel. *Leo Baeck Institute Year Book*. 1993. Vol. 38. P. 323–339.
48. Gerges F. The Superpowers and the Middle East. *Regional and International Politics, 1955-1967*. Oxford, 1994. 274 p.
49. Ginat R. The Soviet Union and Egypt, 1945-1955. London, 1993. 268 p.
50. Ginor I, Remez G. Foxbats over Dimona. *The Soviet Nuclear Gamble in the Six Day War*. London, 2007. 287 p.
51. Glassmen J. D. Arms for the Arabs. *The Soviet Union and War in the Middle East*. Baltimore, 1975. 243 p.
52. Gluska A. The Israeli Military and the Origins of the 1967 War: Government, Armed Forces and Defence Policy 1963-67. Routledge, 2006. 268 p.
53. Greenfield M. S., Hochstein J. M. The Jews' Secret Fleet: The Untold Story of North American Volunteers Who Smashed the British Blockade of Palestine. Jerusalem; New York : Gefen Publishing House, 1987. 190 p.
54. Hearings before the Security and the Middle East. The problem and its solution. Proposals submitted to the President of the United States / By twenty distinguished Americans. S. l.: Ballantine books, 1955. 169 p.

55. Heikal M. *Sphinx and Commissar. The Rise and Fall of Soviet Influence in the Arab World.* London, 1978. 304 p.
56. Heikal M. *The Cairo Documents. The Inside Story of Nasser and His Relationship with World Leaders, Rebels and Statesmen.* Garden City, 1973. 360 p.
57. Heikal M. *The road to Ramadan.* London, 1975. 285 p.
58. Henriques R. *One hundred hours to Suez : An account of Israel's campaign in the Sinai eninsula.* London, 1957. 253 p.
59. Hoffman F. *Conflict in the 21st Century: The Rise of Hybrid War.* Arlington: Potomac Institute for Policy Studies, 2007. P. 20-22.
60. Hoffman F. G. *Hybrid warfare and challenges.* JFQ : Joint Force Quarterly, 2009. C. 34-48.
61. Hoffman F. *How Marines are preparing for hybrid wars.* Small Wars Journal. 2008. P. 38-42.
62. Holland M. *America and Egypt : from Roosevelt to Eisenhower.* Westport and London, 1996. 296 p.
63. Howard H. N. *The Regional Pacts and the Eisenhower Doctrine.* The Annals of the American Academy of Political and Social Science. May 1972. Vol. 401. P. 85-94.
64. Hugh T. *The Suez affair.* London, 1967. 259 p.
65. Humphrey H. H. *Soviet economic penetration in the Middle East: A special study prep. at the request of Senator Hubert H. Humphrey by the Legislative reference service of the Library of Congress, Sept. 1959. Presented by Mr. Humphrey. 86th Congress. 1st session. Senate. Document 58. Washington, 1959. 19 p. Congress. 1st session. Senate. Document 58. Washington, 1959. 19 p.*
66. Hurewitz J. *Middle East Dilemmas. The Background of United States Policy.* New York, 1973. 353 p.
67. Hurewitz J. C. *Diplomacy in the Near and Middle East: A documentary record. Vol. 2: 1914-1956.* Princeton, 1956. 427 p.

68. Hussein bin Talal. *Uneasy Lies the Head : An Autobiography*. London, 1972. 233 p.
69. Israel deploys 'Iron Dome' rocket shield. URL: <https://web.archive.org/web/20110810141500/http://english.aljazeera.net/news/middleeast/2011/03/201132718224159699.html> Дата звернення 27.08.2022.
70. Israel Poisoned Palestinian Land to Build West Bank Settlement in 1970s, Documents Reveal. <https://www.haaretz.com>
71. Israel: The First Hundred Years. Volum II: From War to Peace? Karsh E. (ed. London – Portland. OR: FrankCass, 2000. 277 p.
72. Israel's Foreign Relations Selected Documents: Volumes 1-2 (1947-1974). Israel Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://www.mfa.gov.il/mfa/foreign%20relations/israels%20foreign%20relations%20since%201947/1947-1974/table%20of%20contents#xi> Дата звернення: 31.08.2018).
73. Israeli Ministry of Foreign Affairs, Camp David Accords, 17 September 1978, <http://www.mfa.gov.il/MFA/Peace%20Process/Guide%20to%20the%20Peace%20Process/Camp%20David%20Accords>
74. Israeli Ministry of Foreign Affairs, Israel-Egypt Peace Treaty , 26 March 1979, <http://www.mfa.gov.il/mfa/peace%20process/guide%20to%20the%20peace%20process/israel-egypt%20peace%20treaty>
75. Joesten J. *Nasser : The rise to power*. London, 1960. 224 p.
76. John Foster Dulles and the Diplomacy of the Cold War / ed. by I. Immerman. Princeton, 1990. 312 p.
77. Johnson P. *The Suez war*. London, 1957. 145 p.
78. Kagan R. *La Puissance et la faiblesse. L'Europe et les Etats-Unis ont-ils encore un avenir commun ?* Plon. Paris, 2003. 158 p.
79. Karter D. *Penetrating reflections about termson on Middle East*. Egyptian General Department of queries. 1990 P. 49–51.

80. Keiswetter A. The Arab Spring: implications for US policy and interests. Middle East Institute, 2012. URL: <http://www.mei.edu/content/arab-springimplications-us-policy-and-interests> Дата доступа: 5.10.2023 p.
81. Kennedy J. F. «Let the word go forth» : The speeches, statements, and writings of John F. Kennedy / Selected and with an intord. by Th. C. Sorensen. New York, 1988. 433 p.
82. Kennedy J. F. The Strategy of Peace. New York, 1960. 356 p.
83. Kissinger H. Defining a U.S. role in the Arab Spring. The International Herald Tribune, 2.04.2012. URL: <http://www.henryakissinger.com/articles/iht040212.html> Дата доступа: 5.10.2023 p.
84. Klieman A. S. Soviet Russia and the Middle East. Baltimore, London, 1970. 107 p.
85. Klitzing H. The Nemesis of Stability. Henry A. Kissinger's Ambivalent Relationship with Germany. WVT, Trier 2007. 330 p.
86. Kreutz A. Russia in the Middle East: friend or foe? Westport, 2007. 222 p.
87. Kunz D. B. The economic diplomacy of the Suez crisis. Chapel Hill, 1991. 295 p.
88. La guerra dei Sei Giorni 50 anni dopo Nel 1967 Israele sconfigge gli arabi. <https://www.corriere.it/cultura/salone-del-libro-torino/cards/cinquant-anni-guerra-sei-giorninel-1967-piu-grande-vittoria-israele/sfida-nasser.shtml>
89. Laquer W. Z. The struggle for the Middle East : The Soviet Union and the Middle East, 1958-68. London, 1969. 360 p.
90. Lauterpacht E. The Suez Canal settlement : A selection of documents relating to the settlement of the Suez Canal dispute, the clearance of the Suez Canal and the settlement of disputes between the United Kingdom, France and the United Arab Republic. Oct. 1956 – March 1959 / Ed. by E. Lauterpacht. London, New York, 1960. 82 p.

91. Lazarowitz A. Different Approaches to a Regional Search for Balance : The Johnson Administration, the State Department, and the Middle East, 1964–1967. *Diplomatic History*. January 2008. Vol. 32. No. 1. P. 25-54.
92. Learn about US Democracy - What is Democracy. URL: <https://www.thewhy.dk/docuseries/why-democracy?gclid=Cj0KCQjw6KunBhDxARIsAKFUGs9GMxcnVIIInKkXNTzHCkTi3VWtMon> Дата звернення: 27.08.2023.
93. Lebanon sends complaint to U. N. *The New York Times*. 23 May 1958. P. 1, 4.
94. Lesch D. W. When the Relationship Went Sour : Syria and the Eisenhower Administration. *Presidential Studies Quarterly*. Winter, 1998. Vol. 28. No. 1. P. 92-107.
95. Levey Z. *Israel and the Western Powers, 1952-1960*. Chapel Hill, London, 1997. 224 p.
96. Lewis B. *The Middle East and the West*. Bloomington, 1964. 160 p.
97. Lewis S. W. The United States and Israel : Evolution of an Unwritten Alliance. *Middle East Journal*, 1999. P. 364-378.
98. Little D. *American Orientalism. The United States and the Middle East since 1945*. London, 2003. 424 p.
99. Little D. Cold War and Covert Action : The United States and Syria, 1945- 1958. *Middle East Journal*. Winter, 1990. Vol. 44. No. 1. P. 51-75.
100. Little D. *The Making of a Special Relationship: The United States and Israel, 1957-68*. Cambridge University Press. *International Journal of Middle East Studies*. November 1993. Vol. 25. No. 4. P. 563-585.
101. Lloyd S. *Suez, 1956. A personal account*. London, 1978. 282 p.
102. Lukic R. *Conflit et coopération dans les relations franco-américaines: Du Général de Gaulle à Nicolas Sarkozy*. PU Laval. 2009. 366 p.
103. Lasica D. T. *Strategic Implications of Hybrid War: A Theory of Victory*. USA, 2009. URL: <http://www.dtic.mil/cgi-bin/GetTRDoc?AD=ADA513663> Дата доступу: 18.12.2022 p.

104. Macmillan H. *Riding the Storm, 1956-1959*. London, 1971. 795 p.
105. Mansfield P. *Nasser's Egypt*. London, 1965. 224 p.
106. Martin Gilbert. *The Routledge Atlas of the Arab-Israeli Conflict*. 2005. Psychology Press. c. 47.
107. Meyer G. *Egypt and the United States. The Formative Years*. London, 1980. 230 p.
108. *Middle East Politics: The Military Dimension* / ed. by J. C. Hurewitz. Prager, 1969. 553 p.
109. Morgentau H. J. *Scientific Man versus Power Politics*. Chicago, 1946. 324 p.
110. Multinational Force and Observers, <http://www.mfo.org/2/homepage.asp>
111. Murphy R. *Diplomat Among Warriors*. Westport, 1976. (470 p.). P. 504 -505.
112. Nasser G. A. *Speech delivered by President Gamal Abdel-Nasser to members of the United Nations General ssembly, Sept. 27, 1960*. Cairo, 1960. 32 p.
113. Nasser G. A. *The philosophy of the revolution*. Buffalo, 1959. 102 p.
114. Notin J.-Ch. *La vérité sur notre guerre en Libye*. Fayard. 2012. 583 p.
115. Nutting A. *Nasser*. London, 1972. 491 p.
116. Pędziwiatr K. *Na Zachodnim Brzegu bez zmian*. Warszawa, 2016. 369 s.
117. Peters G., Woolley J. T. *John F. Kennedy : «Speech by Senator John F. Kennedy. Zionists of America Convention. Statler Hilton Hotel. New York» August 26, 1960. The American Presidency Project Available. URL: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/?pid=74217> Дата звернення: 31.07.2020 p.)*
118. Popp R. *Accommodating to a working relationship: Arab Nationalism and US Cold War policies in the Middle East, 1958-60*. *Cold War History*. August 2010. Vol. 10. No. 3. P. 397-427

119. President Gamal Abdel Nasser`s peeches and press-interviews. January December 1962. Cairo, 1963. 375 p.
120. President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. 1958. Cairo, 1958. 443 p.
121. President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. 1959. Cairo, 1959. 628 p.
122. President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. April-June 1960. Cairo, 1960. 169 p.
123. President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. January-December 1961. Cairo, 1962. 415 p.
124. President Gamal Abdel Nasser`s speeches and press-interviews. January-March 1960. Cairo, 1960. 162 p.
125. Regional development for regional peace : A new policy and program to counter the Soviet menace in the Middle East. Washington, 1957. 332 p.
126. Rezolution of the General Accembly. Official Documents System of the United Nations. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/081/52/IMG/NR008152.pdf>. Дата звернення: 30.08.2019.
127. Riad M. Memorandums of Mahmud Riad America and Arabs. Part 3. Future Publishing. 1988. P. 264–265.
128. Robert D. Schulzinger: Henry Kissinger. Doctor of diplomacy. Columbia Univ. Pr., New York 1989. 296 p.
129. Robert O. Freedman. Contemporary Israel: Domestic, Politics, Foreign Policy and Security Challenges. Boulder: Westview Press. 2008. 352 p.
130. Routledge Handbook on the Israeli-Palestinian Conflict. Ed. by J. Peters, D. Newman. London and New York: Routledge, 2013. 480 p.
131. Safran N. The United States and Israel. Cambridge, 1963. 341 p.
132. Schulze Kirsten E. The Arab-Israeli Conflict. Copyright 2017. 226 p.
133. Sella A. Soviet Political and Military Conduct in the Middle East. Hong Kong, 1981. 211 p.

134. Shannon V. *Balancing Act : US Foreign Policy and the Arab–Israeli Conflict*. Aldershot, 2003. 156 p.
135. Shuval J. T. *Migration to Israel: The Mythology of «Uniqueness»*. *International Migration*. 1998. Vol. 36. Is. 1. P. 3–26.
136. Simon L. Lewis and Mark A. Maslin. *The Human Planet: How We Created the Anthropocene*. London, 2018. 412 p.
137. *Soviet-American rivalry in the Middle East* / Ed. by J. C. Hurewitz. New York, 1969. 250 p.
138. Spiegel S. *The Other Arab-Israeli Conflict: Making America's Middle East Policy, from Truman to Reagan*. Spiegel Steven L. Chicago, 1986. 538 p.
139. Springer Paul J. Hapoel Hatzair. *The Encyclopedia of the Arab-Israeli Conflict: A Political, Social, and Military History*. Spencer C. Tucker, Priscilla Roberts (Eds.). Santa Barbara, CA: ABC-CLIO, 2008. Vol. II. 623 p.
140. Statement to the Knesset by Foreign Minister Eban on Israel's foreign relations, 23 March 1966. Israel Ministry of Foreign Affairs. URL: <http://mfa.gov.il/MFA/ForeignPolicy/MFADocuments/Yearbook1/Pages/19%20State%20ment%20to%20the%20Knesset%20by%20Foreign%20Minister%20Eb.asp>
Дата звернення 30.08. 2019 p.
141. Stephens R. *Nasser : A political biography*. London, 1971. 635 p.
142. Swadran B. *The Middle East, Oil and the Great Powers*. New York, 1956. 630 p.
143. Tal D. *Symbol Not Substance? Israel's Campaign to Acquire Hawk Missiles, 1960-1962*. *The International History Review*. June 2000. Vol. 22. No. 2. P. 304-317.
144. *The British survey. Popular Series. № 0145* / ed. by Eppstein. London, 1956. 20 p.
145. *The Israeli-Palestinian Conflict: A Documentary Record, 1967-1990*. Ed. by Yehuda Lukacs. Cambridge: Cambridge University Press, 1992. 568 p.

146. The Papers of Dwight David Eisenhower. The Presidency: Keeping the peace. Vol. XIX / ed. by L. Galambos, D. Van Ee. London, Baltimore, 2001. P. 703- 1383.

147. The Record on Suez : A chronology of events, an economic reckoning, leading articles, low / Comp. and publ. by the Manchester guardian. London, 1956. 27 p.

148. The Soviet Union and the Middle East. The post-world war II era / ed. by I. J. Lederer, W. S. Vucinich. Stanford, 1974. 302 p.

149. The Soviet Union on the Middle East. Statements by the Ministry of for. affairs of the U.S.S.R. App. : The correspondence concerning Suez from the Soviet Union to Britain and France: «Soviet News», Booklet №. 8. London, 1956. 43 p.

150. The Soviet-American Competition in the Middle East / ed. by S. L. Spiegel, M. A. Heller, J. Goldberg. California, 1988. 392 p.

151. The Suez Canal Nationalization, Invasion, International Action. Vol III, № 30. Febr. 1957 / ed. by Mezerik A. G., Greenc P. New York, 1957. 50 p.

152. The Washington Papers. Vol. VII. 66: Foreign policy makers: President vs Congress / Abshire D. M. Washigton, 1979. 80 p.

153. United Nations Security Council Resolution 425, S/RES/425 (1978),
19 March 1978,
<<http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/9a798adbf322aff38525617b006d88d7/e25dae8e3ce54fb5852560e50079c708!OpenDocument>

154. United Nations Security Council Resolution 426, S/RES/426 (1978),
19 March 1978,
<http://domino.un.org/UNISPAL.NSF/561c6ee353d740fb8525607d00581829/db9fd6b989bc0381852560e50079a532!OpenDocument>

155. Verity F. Guilty men of Suez. London, 1957. 46 p.

156. Waltz K. Man, the State, and War. New York, 1959. 263 p.

157. Waltz K. Realism and International Politics. New York, 2008. 234 p.

158. Waltz K. Theory of International Politics, and Realism and International Politics. New York: Routledge, 2008. 437 p.

159. Watt D. C. Documents on the Suez crisis 26 July to 6 Nov. 1956. London, 1957. 88 p.

160. Watt D. C. Britain and the Suez canal. London, 1956. 51 p.

161. Yaqub S. Containing Arab Nationalism : The Eisenhower Doctrine and the Middle East. London, 2004. 392 p.

162. Абуржейла С.Е. Кемп-Девідські угоди як зразок політичного компромісу. Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 22. Випуск 20. Київ, 2016. С. 41 – 48.

163. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Вип. 98 Ч. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2011. 196 с).

164. Аларадж Б. Формы урегулирования международных конфликтов (на примере урегулирования арабо-израильского конфликта). Віче: теорет. і громад.-політ. журн. Київ, 2010. №18. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/2194/> Дата доступу: 22.12.2021 р.

165. Алек. Д. Эпштейн. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К.: Дух і літера, 2003. 216 с.

166. Аль-Джазіра. Текст мирної угоди в Кемп-Девіді між Єгиптом і Ізраїлем . URL: <http://www.aljazeera.net/portal> Дата звернення 5. 02. 2023 р.

167. Андрієвський Т. Г. Гібридна війна як специфічний тип гібридного конфлікту. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : збірник наукових праць. Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. Харків, 2016. Вип. 2 (12). С. 5–14.

168. Андрієвський Т. Г. Криза інституту демократії в умовах гібридної війни: електоральний ракурс. Сучасне суспільство: політичні науки, соціологічні науки, культурологічні науки : збірник наукових праць.

Харківський національний університет імені Г. С. Сковороди. Харків. 2019. Вип. 1 (17). С. 4–16.

169. Андрієвський Т. Г. Цілі російсько-української гібридної війни. Політичне життя. 2018. Вип. 1 № 2. С. 103–108.

170.

171. Арабо-ізраїльський конфлікт. URL: <http://www.middleeast.org.ua/palestina/5.htm> Дата звернення: 5.08. 2022 р.

172. Арабо-ізраїльський конфлікт: коротка історія ключових подій і людей, які сформували арабо-ізраїльський конфлікт. <https://www.theguardian.com/world/gallery/2009/aug/17/israel-middleeast>

173. Арбатов Г. А. Идеологическая борьба в современных международных отношениях. Доктрины, методы и организация внешнеполитической пропаганды империализма. Москва, 1970. 351 с.

174. Арон Р. Мир і війна між націями : пер. з фр. Київ, 2000. 688 с.

175. Бар-Зохар М. Бен-Гуріон/ переклад з івриту під заг. ред. Я. Цура. Тель-Авів: Яков Пресс, 1985. Т. 1. 437 с.

176. Батенко Г. В. Політичний сіонізм у пошуках «Землі обітованої». Культура народів Причорномор'я: науч. журн. Симферополь: [б. в.]. 2004. № 52, т.1. С.7 – 11.

177. Білан В. Близькосхідний мирний процес: відчайдушні спроби дипломатії. Дзеркало тижня. 2010. 20-26 березня.

178. Ближневосточная политика великих держав и арабо-израильский конфликт: моногр. Т.1, ч. 2: Закономерности и особенности / под общ. ред. О. Колобова. Нижний Новгород: ННГУ; АГПИ, 2008. 623 с.

179. Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 1 (1947-1956) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. 608 с.

180. Ближневосточный конфликт. Из документов архива внешней политики РФ. 1947-1967: в 2-х т. Т. 2 (1957-1967) / ред. В. В. Наумкин. Москва, 2003. 700 с.

181. Ближневосточный конфликт: Из документов АВП РФ. 1947-1967. Т.2. 1957-1967. М.: МФД, 2003. 704 с.

182. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: монографія / Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін.-т пробл. міжнар. безпеки; відп. редактор Б. Парахонський. Київ: ПЦ «Фоліант», 2008. 591 с.

183. Бовсунівський П. В. Участь арабської республіки Єгипет в урегулюванні етнополітичних конфліктів у Судані. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Збірник наукових праць. Вип. 89. Ч. 1. Київський нац. ун-т ім. Т. Шевченка, Ін-т міжнародних відносин. К. : Видавництво КНУ ім. Т. Шевченка, 2010. С. 55–57.

184. Боев Ю. А. Ближний Восток во внешней политике Франции (1898– 1914 гг.) : очерки истории дипломатической борьбы Франции за Ближний Восток. К. : Наукова думка, 1964. 480 с.

185. Бруз В. С. ООН і врегулювання міжнародних конфліктів: навч. посіб. Київ: Либідь, 1995. 111 с.

186. Бузань В. Ю. Американсько-радянське суперництво в арабсько-ізраїльському конфлікті. Гуманізм та антигуманізм у подоланні конфліктів сучасності: Матеріали XVIII всеукраїнської науково-практичної конференції студентів та аспірантів «Дні науки» (22-23 квітня 2015 року, м. Київ). К.: НТУУ «КПІ», 2015. С. 36-37.

187. Бузань В. Ю. Американсько-радянські переговори з питань врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту (1967-1973 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2015. № 95. С. 118-122.

188. Бузань В. Ю. Американсько-радянські переговори з питань врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту (1960-1970-ті рр.). Шевченківська весна: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів і молодих вчених. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Інститут міжнародних відносин, 2015. Ч. 1. С. 14-16.

189. Бузань В. Ю. Арабсько-ізраїльські війни в контексті суперництва між США та СРСР. Каразінські читання (історичні науки): Тези доповідей 64-ї міжнародної наукової конференції (22 квітня 2011 р.). Харків, 2011. С. 160-161.
190. Бузань В. Ю. Вплив американсько-радянського суперництва на перебіг арабсько-ізраїльського конфлікту (1956-1991 рр.). Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць. 2013. № 69. С. 218-222.
191. Бузань В. Ю. Вплив холодної війни на процес формування та реалізації політики США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту. Американська історія і політика. 2016. № 2. С. 99-106.
192. Бузань В. Ю. Політика адміністрації Л. Джонсона щодо арабсько-ізраїльського конфлікту (1963-1969 рр.). Сторінки історії: збірник наукових праць. 2018. № 46. С. 188-197.
193. Бузань В. Ю. Політика США щодо арабсько-ізраїльського конфлікту за президенства Д. Ейзенхауера (1953-1961 рр.). Сторінки історії: збірник наукових праць. 2016. № 41. С. 138-149.
194. Бузань В.Ю. Протистояння між США та СРСР в арабсько-ізраїльському конфлікті. Історія, культура, пам'ять у науковому вимірі: стан, перспективи (актуальні питання нового та новітнього періодів): Матеріали І всеукраїнської науково-практичної конференції, м. Київ, 22 травня 2020 р. К.: Арт Економі, 2020. С. 65-68.
195. Василенко І. Інформаційна війна як фактор світової політики. Державна служба. 2009. № 3. С. 80 – 86.
196. Васильев А. М. История Саудовской Аравии (1745–1973). Москва, 1982. 616 с.
197. Васильев А. М. Россия на Ближнем и Среднем Востоке: от мессианства к прагматизму. Москва, 1993. 397 с.
198. Ващенко І. В., Кляп М. І. Конфліктологія та теорія переговорів. Київ : Знання, 2013. 408 с.
199. Війна Судного дня.

200. Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття : зб. наук. ст. / Ін-т історії України НАН України, Нац. акад. оборони України. – К. : Видавництво Інституту історії України, 2004. 98 с.

201. Волович О. Близькосхідна конференція в Парижі. URL: <http://bintel.com.ua/uk/article/01-24-volovych/> Дата доступу 17.12. 2019 р.

202. Гайдук І. В лабіринтах холодної війни: ССРСР і США в ООН, 1945- 965 гг. К: «Инициал», 2012. 331 с.

203. Гамаль Абдн Насир (Насер). Щоденник про війну в Палестині. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Gamal_Abdel_Nasser_Hussain/Schodennyk_pro_vii_nu_v_Palestyni/ Дата звернення: 5.08. 2022.

204. Герцог Х. Арабо-израильские войны. Под. ред. И.Коэна и Е.Бараса. Т.1. Л.: Nina Karsov, 1986. URL: https://vtoraya-literatura.com/pdf/herzog_arabo-izrailskie_voj_ny_tom1_1986__ocr.pdf Дата досупу: 5.02.2023 р.

205. Гірік С. І. Алія. Велика українська енциклопедія. URL: <https://vue.gov.ua> Дата звернення: 11.11.2022.

206. Говрін Й. Израильско-советские отношения 1953-1967 : пер. с иврита Киев, 1994. 336 с.

207. Голда Мейєр

208. Головченко В. І. Нова історія Азії та Африки : колоніальний Схід (кінець ХІХ – друга третина ХХ ст.) : навч. посіб. для студ. гуманіт. спец. вищ. навч. закл. К. : Либідь, 2010. 520 с.

209. Головченко В. І. Садат Мухаммед Анвар. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К.:Знання України, 2004, Т.2. 812 с.

210. Головченко В.І. Бен-Гуріон. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004. Т.1. 760с.

211. Голубовская Е. К. Революция 1962 г. в Йемене. Москва, 1971. 207 с.
212. Гон М. Новітня історія країн Азії в повоєнний період. Рівне, 2000. 120 с.
213. Горук А. Глобальна політика США за президентства В. Дж. Клінтона: близькосхідний вимір. Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2014. Вип.19. С. 78 – 112.
214. Горук А. Стратегічні політичні моделі щодо регіону Близького Сходу адміністрації Дж. Буша-старшого). Історична панорама: наук. зб. ЧНУ. Спеціальність: Історія. Чернівці: Чернів. нац. ун-т, 2013. Вип. 17. С.163 – 190.
215. Грачевська Т. О. Неофіційна дипломатія як невід’ємна складова сучасних міжнародних відносин. Грані: наук.-теор. та гром.-політ. альманах. Дніпропетровськ: Грані, 2012. № 4 (84). С. 157-160.
216. Гренвилл Дж. История XX века. Люди. События. Факты. / пер.с англ. О. Суворов. К.: «Наука». 1999. 896 с.
217. Гура В. К. Горбань В. І., Дашкевич А. В. Сіонізм: минуле і сучасне. Ін-т соц. та екон. проблем зарубіж. країн АН УРСР. Київ: Політвидав України, 1990. 120 с.
218. Гордіс, Даніель. Ізраїль. Коротка історія відродження нації. Наш Формат. 2021. 416 с.
219. Данилов С. Теорема ближневосточного урегулювання. Зеркало недели. 2001. № 43. 2 – 9 нояб.
220. Девід Бен-Гуріон: 8 цікавих фактів з життя першого прем’єра Ізраїлю. URL: <https://news.obozrevatel.com/ukr/show/people/david-ben-gurion-8-tsikaviv-faktiv-z-zhittya-pershogo-premera-izrailyu.htm> Дата звернення: 21.10.2022 р.
221. Демократична школа: актуальні ізраїльські практики для України. Аналітичний центр «Обсерваторія демлкратії». URL: <https://od.org.ua/uk/demokraticzna-shkola-aktyalni-izrailski-praktiki/> Дата звернення: 2.09. 2023 р.

222. Деян М., Тевет Ш. Арабо-ізраїльські війни: 1956, 1967. К .: «Інтеграл». 2004. 496 с.
223. Джон Кенеді. Біографія. Особисте життя.
224. Джонсон П. Современность. Мир з двадцятих по дев'яності роки. Т.2. К.: «Основи», 1996. 480 с.
225. Дмитриев Е. Палестинская трагедия. Москва, 1986. 156 с.
226. Доктрина Эйзенхауэра». Послание к Конгрессу США 15 января 1957 г. URL: <http://www.coldwar.ru/eisenhower/eisenhower-doctrine.php> Дата звернення: 12.12. 2021 р.
227. Дюпюи Э.Р., Дюпюи Т.Н. Всемирная история войн. Кн. 4. 1925 - 1997 гг. К.: «Наука». 1120 с.
228. Дюррозель Ж.-Б. Історія дипломатії від 1919 року до наших днів. К.: «Основи», 2003. 906 с.
229. Ейзенхауер.
230. Економіка зарубіжних країн : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / А. П. Голіков, О. Г. Дейнека, Л. О. Позднякова, П. О. Черномаз. К. : Центр учбової літератури, 2008. 463 с.
231. Епштейн А. Д. Вступ. Єврейська держава на початку ХХІ ст.: антологія сучасної ізраїльської суспільно-політичної думки (обрані публікації єрусалимського журналу «Azure»). Гешарім, 2008.С. 3-12.
232. Епштейн А. Арабо-ізраїльський конфлікт і спроби його врегулювання. Суспільство і політика сучасного Ізраїлю. Єрусалим: «Мости культури», 2002 рік. С. 213-238.
233. Захарченко А. Арабо-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі : зб. статей. Одеса : Фенікс, 2009. 240 с.
234. Захарченко А. Еволюція американської стратегії щодо розв'язання проблем безпеки Близького Сходу за часів адміністрації Б. Обама: проблеми і здобутки. Аналітична записка 15.12.2011. Регіональний філіал національного інституту стратегічних досліджень у м. Одесі. URL: <http://od.niss.gov.ua/articles/469/> Дата доступу : 19.12.2018 р.

235. Захарченко А. М. Аналіз ефективності міжнародного посередництва в арабо-ізраїльському конфлікті. Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2008. № 3(8). С.240 – 249.
236. Захарченко А. М. Перспективи врегулювання арабсько-ізраїльського конфлікту після мирної конференції в Аннаполісі 2007 р. Стратегічні пріоритети: наук.-аналіт. зб. / Нац. ін-т стратег. дослідж. Київ: НІСД, 2009. №3 (12). С. 231 – 237.
237. Захарченко А. Політика США, ЄС і Росії в контексті основних проблем безпеки Близького Сходу та її врахування у політиці України. Нац. ін-т стратег. дослідж., Регіон. філ. у м. Одесі. Одеса: «Фенікс», 2011. 56 с.
238. Захарченко А.М. Арабсько-ізраїльський конфлікт: проблеми врегулювання на сучасному етапі: зб. ст. Одеса: Фенікс, 2009. 240 с.
239. Захарченко А.М. Роль релігійного фактору на сучасному етапі палестинсько-ізраїльського конфлікту. Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Київ, 2010. Вип. 94, ч. 2. С. 59 – 67.
240. Збройні конфлікти сучасності. Проектне дослідження / за заг. ред. І. Пташник. Івано-Франківськ: Юридичний інститут Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. 2014. 158 с.
241. Звягельская И. Д. «Конфликтная политика» США на Ближнем и Среднем Востоке (середина 70–х – вторая половина 80–х гг.). Москва, 1990. 183 с.
242. Зінько С. Країни Близького Сходу в сучасних міжнародних інформаційних відносинах: монографія. Львів: Ліга-Прес, 2009. 364 с.
243. Зінько С. Сирійський політичний пасьянс або боротьба за регіональне лідерство. Зовнішні справи. 2011. № 11-12. URL: <http://uaforeignaffairs.com/ua/ekspertna-dumka/view/article/siriiskii-politichniipasjans-u-borotbi-za-regional/> Дата доступу: 11.11.2018.
244. Иваниця Э. А. Белый дом : президенты и политика. Москва, 1975. 559 с.

245. Иноземцев Н. Н. Внешняя политика США в эпоху империализма. Москва, 1960. 762 с
- 246.
247. Кальвокоресси П. Мировая политика после 1945 года : в 2-х кн. Кн. 1. : пер. с англ.. Москва, 2000. 588 с.
248. Кандель Ф. Книга времён и событий. Том 6. История евреев Советского Союза (1945 – 1970). Иерусалим, 2007. 560 с.
249. Капітоненко М. Міжнародні конфлікти: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 2009. 352 с.
250. Карасова Т.А., Ленский Б.В. Израиль и США: Основные этапы становления стратегического партнерства (1948 – 2014). Москва: Изд-во «Аспект Пресс», 2015. 464 с.
251. Каспрук В. Близькосхідний конфлікт вже постукав у наші двері. День. 2006. №121. 25 лип.
252. Каштанов К. А. Еволюція інтересів Радянського Союзу на Близькому Сході (1952-1956 рр.). Історія та географія. 2018. № 55. С. 116-125.
253. Каштанов К. А. Єгипет у близькосхідній політиці СРСР (1957-1961 рр.). Аналітично-інформаційний журнал «СХІД» (Історичні науки). 2018, липень-серпень. № 4 (156). С. 41-48.
254. Каштанов К. А. Образ партії Баас у аналітичних документах ЦРУ та Держдепартаменту США (1961-1963 рр.). Наукові зошити історичного факультету Львівського університету. 2017. Випуск 18. С. 292-309.
255. Каштанов К. А. Політика СРСР щодо Арабського Сходу у 1957-1960 рр. EVROPSKÝ FILOZOFICKÝ A HISTORICKÝ DISKURZ. 2018. Svazek 4. 3 Vydání. С. 67-78.
256. Каштанов К. А. Эволюция отношений Советского Союза с арабскими странами Ближнего Востока сквозь призму материалов съездов КПСС (1952-1961 гг.). Дні науки історичного факультету : матеріали XI

Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих учених. Київ, 2018. С. 130-133.

257. Каштанов К. А. Эволюция позиции Советского Союза в палестинском вопросе (1945-1949 гг.). Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2012. Вип. 15. С. 107-115.

258. Каштанов К. Еволюція відносин СРСР щодо Близького Сходу на матеріалах газети «Правда» (1953 – 1956 рр.), Дні науки історичного факультету.: матеріали X Міжнародної наукової конференції студентів. Аспірантів та молодих учених, К., 2017. С. 195-199.

259. Каштанов К. Еволюція інтересів Радянського Союзу на Близькому Сході (1952 – 1956 рр.). Історія та географія. Харків, 2018, № 55. С. 116 – 125.

260. Каштанов К.А. От «лакеев Англии» к «борцам за независимость и суверенитет» эволюция образа арабских режимов в документах советской дипломатии (1947 – 1957 гг.). Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії. ХНУ імені В.Н. Карзіна, 2016. Вип 15. С. 65 – 74.

261. Каштанов К.А. Політика СРСР щодо Арабського Сходу у 1951 – 1960 рр. Evropsky filozoficky a historycky diskurs. Svazek, 2018. Vydani 4,3. S. 67-78.

262. Кемп-девідський процес та його наслідки. URL: <http://politics.ellib.org.ua/pages-339.html> Дата звернення: 10.02. 2023 р.

263. Киселев В. И. Палестинская проблема (история и современное состояние). Москва, 1976. 64 с.

264. Киселев В. И. Палестинская проблема в международных отношениях: региональный аспект. Москва, 1988. 240 с.

265. Киселев В. И. Палестинская проблема и ближневосточный кризис. Киев, 1983. 215 с.

266. Киссинджер Г. Дипломатия. Глава 22. Сдерживание в виде чехарды: Суэцкий кризис URL:

http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/History/kissing/21.php Дата доступу: 1.07.2020 р.

267. Киссинджер Г. Дипломатия. X. : Право, 1997. 849 с.

268. Коен-Альмагор Рафаель. Роль арабського світу в палестино-ізраїльському конфлікті: інтерв'ю з Марваном Муашером, *Israel Affairs*, 29:5, 864-894, DOI: 10.1080/

269. Козицький А. М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918–1999 рр.). Курс лекцій. Львів, 2009. 248 с.

270. Колобов О. А. Дипломатия лжи. Правда о том, как сионисты воздействуют на процесс формирования внешней политики американского империализма. Горький, 1985. 96 с.

271. Колобов О. А. США – Израиль и арабский мир. Палестинский сборник. 1984. Вып. 29 (92). Москва, 1984. С. 1-148.

272. Колобов О. А. США и страны Ближнего Востока во времена «холодной войны». Горький, 1983. 188 с.

273. Коміренко І. Д. Арабо-ізраїльська війна 1948-49. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. /Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К: Знання України, 2004 Т.1. 760 с.

274. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа-культури. Вісник Львівського університету. Вип. 32. Львів, 2009. С. 153 – 163.

275. Коппель О. Визначення меж регіону Близького та Середнього Сходу. URL: <http://parelst.ucoz.ru/forum/19-7-1>

276. Коппель О. Конфлікт шести десятиліть. Еволюція близькосхідного конфлікту у світлі його впливу на систему регіональної безпеки. Віче: теорет. і громад.-політ. журн. Київ, 2009. №7 (244). С. 45 – 49. URL: <http://veche.kiev.ua/journal/1392/> Дата доступу: 20.11.2022 р.

277. Коппель О. А. Палестинська проблема. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т./Редкол.:Л. В. Губерський (голова) та ін. К.:Знання України, 2004, Т.2 812с.

278. Краткая еврейская энциклопедия, Изд. О-ва по исследованию еврейских общин. Иерусалим: 1976—2005.
279. Магда Є. Гібридна агресія Росії: уроки для Європи. К.: КАЛАМАР, 2017. 268 с.
280. Магда Є. Гібридна війна: вижити і перемогти. URL: <http://docs.google.com/viewerng/viewer?url> Дата доступу: 22.10.2022 р.
281. Магда Є. Палестино-ізраїльські домовленості у Вай-Рівер як приклад нових підходів американської близькосхідної дипломатії. Український історичний збірник: наук. пр. асп. та молодих вчених / НАН України, Ін-т історії України, Рада молодих вчених. Київ: [б. в.], 2000. Вип.2. С.288 – 304.
282. Мальський М., Мацяк М. Теорія міжнародних відносин: Підручн. 2-ге вид, доп та випр. Київ: Кобза, 2003. 528 с.
283. Медведко Л. И. ...Этот Ближний бурлящий Восток : докум. повествование. Москва, 1985. 335 с.
284. Медведко Л. И. К востоку и западу от Суэца. Закат колониализма и маневры неоколониализма на Арабском Востоке. Москва, 1980. 368 с.
285. Меир Г. Моя жизнь : пер. с иврита. Чимкент, 1997. 558 с.
286. Мельников Ю. М. Сила и бессилие : внешняя политика Вашингтона. 1945-1982 гг. Москва, 1983. 368 с.
287. Меміш О. Стан «курдського питання» та процес йрпр врегулювання в сучасній Туреччині: новітні тренди в англomовному науковому дискурсі. *Shidnij svit*. No. 1, 2022. P. 45-52.
288. Меміш О.М. Проєкт Південно-Східної Анатолії (Guneysdogu Anadolu Projesi) як засіб вирівнювання диспропорцій регіонального розвитку в республіці Туреччина. *Вісник Черкаського університету. Серія: Історичні науки*. № 1. 2022. С. 161 – 166.
289. Меміш О.М., Касян А.І. Політика Туреччини щодо врегулювання «курдського питання» в контексті виконання Копенгагенських критеріїв

(кінець XX – початок XXI ст.). Східноєвропейський історичний журнал. 28. 2023, С. 211- 222.

290. Менагім Бегін.

291. Міжнародні відносини та зовнішня політика (1945 – 70-ті роки) : підручник для студентів гуманітарних спец. вищ. навч. закладів / В. А. Манжола, М. М. Білоусов, Л. Ф. Гайдуков. К. : Либідь, 2003. 558 с.

292. На перехресті двох світів. Ісламський світ та здійснення стратегії розвитку Української держави. Політика і час. 2002. № 6. С. 51-59.

293. Набок С. Політика пам'яті в сучасній Україні: проблеми формування та контраверсійність наслідків. Етнополітичний контекст суспільних трансформацій у сучасній Україні. К., 2017. С. 227-273.

294. Нагайчук В. И. Политика США в отношении Египта (50-60-е гг.). Киев, 1982. 207 с.

295. Нагайчук В. У пошуках оптимальної парадигми близькосхідної політики США. Рец. на кн.: Ross D., Makovsky D. Myths, illusions & Peace. Finding a New Direction for America in the Middle East. New York: Viking, 2009. 368 p. Науковий вісник Дипломатичної академії України. 2009. Вип. 15: Світова та українська дипломатія: історичний досвід, сучасний стан, перспективи. С. 459-482.

296. Насер Г. А. Проблемы египетской революции: Избранные речи и выступления 1952–1970 гг. Москва, 1979. 256 с.

297. Наумкин В. В. Ближний Восток в мировой культуре и политике. Москва, 2011. 375 с.

298. Наумкин В. В. Национальный фронт в борьбе за независимость Южного Йемена и национальную демократию (1963–1969). Москва, 1980. 223 с.

299. Наумкин В. В. РСМД. Россия и Большой Ближний Восток. Москва, 2013. 53 с.

300. Никитина Г. С. Государство Израиль. (Особенности экономического и политического развития). Москва, 1968. 230 с.

301. Никитина Г. С. Суэцкий канал – национальное достояние египетского народа. Москва, 1956. 83 с.
302. Нойбергер Б. Що таке сїонїзм. Відкритий університет Ізраїлю. (1995). URL: <https://webcitation.org/6IPy6UnzS?url=http://www-r.open.u.ac.il/kurs/politika1/zionut.html> Дата доступу: 4.08. 2023.
303. Оксамитний Ю. Позиція СРСР у арабо-ізраїльському конфлікті 1948- 1956 рр. Каразїнські читання (історичні науки) : тези доповідей 65-ї міжнародної наукової конференції (м. Харків, 20 квітня 2012 р.). Харків, 2012. С. 249-250.
304. Оксамитний Ю., Стрільчук Л. Радянсько-ізраїльські відносини в кінці 40-х – на початку 50-х рр. ХХ ст.. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Історія. Ужгород, 2011. Вип. 26. С. 161 – 166.
305. ООН. История и истоки проблемы Палестины. Ч. II (1947-1977 г. г.). Нью-Йорк, 1979. С. 142.
306. Осадча Я. Вплив внутрішніх і зовнішніх чинників у виникненні та перебігу громадянської війни в Сирії. Вісник ХНУ імені В. Н. Каразіна. Серія: Питання політології. 2014. № 1132. С. 128–133.
307. Освіта в Ізраїлі. Сучасна освіта в Україні і за кордоном. URL: <https://s-osvita.com.ua/obuchenie-za-rubezhom/obrazovanie-v-izraile/1140-osvita-v-izrajili> Дата звернення: 1.09. 2023 р.
308. Печерська М. В. США та врегулювання палестино-ізраїльського конфлікту на сучасному етапі. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили: наук. журн. Сер.: Історія. Миколаїв, 2010. Вип.127, т.140. С.83 – 85.
309. Плохій С. Брама Європи. Х.: КСД, 2023. 512 с.
310. Плохій С. Ядерне безумство. Історія Карибської кризи. Харків: КСД, 2023. 368 с.
311. Понамарчук Є. Шестиденна війна [Архівовано 12 квітня 2009 у Wayback Machine.] <http://www.conflictologist.narod.ru/aris67.html>

312. Попович К.В. Гібридна війна як сучасний спосіб ведення війни: історичний та сучасний виміри. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Історія». Вип.2 (35), 2016. С. 75-79.

313. Президиум ЦК КПСС. 1954-1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления : в 3-х т. Т. 1. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы / гл. ред. А. А. Фурсенко Москва, 2006. 1375 с.

314. Президиум ЦК КПСС. 1954-1964. Черновые протокольные записи заседаний. Стенограммы. Постановления : в 3-х т. Т. 2. Постановления / гл. ред. А. А. Фурсенко. Москва, 2006. 1124 с.

315. Примаков Е. М, Арутюнов Р. А. Поучительный урок : вооруженная агрессия против Египта. Москва, 1957. 55 с.

316. Примаков Е. М. Анатомия ближневосточного конфликта. Москва, 1978. 374 с.

317. Примаков Е. М. Восток после краха колониальной системы. Москва, 1982. 208 с.

318. Примаков Е. М. Конфиденциально: Ближний Восток : на сцене и за кулисами (вторая половина XX – начало XXI века). Москва, 2012. 414 с.

319. Раве І., Епштейн А. «Держава у дорозі»: політичні корені ізраїльської демократії. URL: <https://webcitation.org/6IPy7NkLk?url=http://www-r.openu.ac.il/lectures-audio/46.html> Дата доступу: 4.08. 2023.

320. Резолюції Ради Безпеки ООН від 1967 року N6711817 URL: <https://www.un.org/securitycouncil/ru/content/resolutions-adopted-security-council-1967> Дата доступу: 4.05. 2023.

321. Рижков М. Кіссінджер Генрі Альфред. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левенець, Ю. Шаповал та ін. К.: Парламентське видавництво, 2011. 549 с.

322. Рівень середньої зарплати за професіями в Ізраїлі. URL: <https://europortal.biz.ua/evropa/izrayil/zarplata-v-izraili.html> Дата звернення: 27.08.2023.

323. Рукер В. Вибрані аспекти радянсько-ізраїльського «альянсу» рубежу 40-50-х років ХХ століття, Історія та географія. Харків, 2012. № 47. С.115 - 127.

324. Румянцев В. П. «Новый фронтир» администрации Дж. Кеннеди на Ближнем и Среднем Востоке (1961-1963 гг.). Томск, 2015. 404 с.

325. Румянцев В. П. Ближневосточная политика США и Великобритании в 1956-1960-х гг. Томск, 2010. 356 с.

326. Саид Э.В. Ориентализм. Западные концепции Востока / пер. с англ. А.В. Говорунова. Санкт-Петербург: Русский мир, 2006. 636 с.

327. Семиволос И. Ближневосточный конфликт: инструкция к применению. Зеркало недели. 2011. № 35. 30 сент. – 7 окт.

328. Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 1, 1941 – май 1949, М., 2000. 551 с.

329. Советско-израильские отношения. Сборник документов. Т.1, кн. 2, июнь 1949 - 1953, М., 2001. 497 с.

330. СССР и арабские страны. 1917-1960 гг. Документы и материалы. Москва, Госполитиздат, 1961. 856 с.

331. Сторічна Європа Кіссінджера
https://lb.ua/world/2023/05/11/554778_epoha_kissindzhera_storichchya.html
13537121.2023.2247639

332. Стрільчук Л. Афганська проблема в системі сучасних міжнародних відносин 90-х рр. ХХ – початок ХХІ ст. Актуальні проблеми вітчизняної та всесвітньої історії: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету: Збірник наукових праць. Рівне, РДТУ, 2006. № 8. С. 156 – 162.

333. Стрільчук Л. Близький Схід у системі сучасних геополітичних координат. Науковий вісник Східноєвропейського національного

університету імені Лесі Українки. Серія Історичні науки. № 7 (380). Луцьк, 2019. С. 97 – 103.

334. Стрільчук Л. Інформаційна війна як складова сучасних гібридних воєн (на прикладі Грузії та України). Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 28. 2023. С. 235 – 239.

335. Стрільчук Л. Інформаційна політика США під час воєнної кампанії в Іраку в 1991–2011 рр. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 25. 2021. С. 109 – 113.

336. Стрільчук Л. Іранський чинник у сучасній міжнародній політиці. Політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. Луцьк : Вежа-Друк, 2020. Вип. 9. С. 138 – 141.

337. Стрільчук Л. Особливості формування та реалізації державної інформаційної політики США у військовій кампанії в Іраку (1991 – 2011 рр.). XI Всеукраїнські політологічні читання імені професора Богдана Яроша : зб. наук. пр. / за заг. ред. В. І. Бортнікова, О. Б. Ярош, Я. Б. Яроша. – Луцьк : Вежа-Друк, 2022. Вип. 11. С. 180 – 183.

338. Стрільчук Л., Михальчук Р. Відбудова системи освіти: досвід Другої світової війни для сьогодення. Education, science, research during martial law : Collective monograph. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2022. С. 3 – 23.

339. Стрільчук Л., Нінічук А. Війна пам'яті та війни пам'ятників у сучасних українсько-польських відносинах. Луцьк, 2019. 368 с.

340. Стрільчук Л., Оксамитний Ю. Суецька криза 1956 р. у світлі перебігу арабо-ізраїльського протистояння: витоки, еволюція, наслідки конфлікту. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Історичні науки. № 11. Луцьк, 2008. С. 156 – 161.

341. Суэцкий вопрос и империалистическая агрессия против Египта / под ред. И. Лемина. Москва, 1957. 143 с.

342. Суэцкий канал (факты и документы) / под ред. А. Ф. Султанова. Москва, 1959. 245 с.
343. Суэцкий канал. Сборник документов. Москва, 1957. 179 с.
344. Сяпин В.О. Сучасні виклики віртуальних війн. URL: <http://www.gramota.net/materials/3/2013/12-3/41.html>
345. Тарасенко В. Я. В останні хвилини перед голосуванням. Біля витоків створення Держави Ізраїль. Політика і час. 1997. № 1. С. 60-64.
346. Тахер А.Х. Мир Кемп-Девід. Публікації Солідарності. 1978. С. 65–66.
347. Тененбаум Б. Знаменита арабо-ізраїльська війна 1967 року. <https://web.archive.org/web/20120210220249/http://waronline.org/IDF/Articles/war-1967y.html>
348. Лига на арабските джавите. https://www.slideshare.net/Uprajnenia_TMO_2015/0104-46650725
349. Трехстороннее оборонительное соглашение между Египтом, Саудовской Аравией и Йеменом. Международная жизнь. 1956. № 8. С. 157-159.
350. Еврейский Интернет Клуб :: Наш клуб :: Информагентство (archive.org)
351. Троян С. С. Арабо-ізраїльський конфлікт. Велика українська енциклопедія. URL: https://vue.gov.ua/Арабо-ізраїльський_конфлікт
352. Туганова О. Э. Международные отношения на Ближнем и Среднем Востоке. Москва, 1967. 296 с.
353. Туганова О. Э. Политика США и Англии на Ближнем Востоке. Москва, 1960. 303 с.
354. Указ Президента України від 12.10.2007 № 966/2007 «Про відзначення 65-ї річниці створення Української повстанської армії». URL: <http://zakon2rada.gov.ua> Дата доступу: 12.11.2009 р.
355. Факти про Ізраїль. Освіта. Посольство Ізраїлю в Україні. URL: <https://embassies.gov.il/kiev/AboutIsrael/Education/Pages/%D0%9E%D0%B1%D>

1%80%D0%B0%D0%B7%D0%BE%D0%B2%D0%B0%D0%BD%D0%B8%D0%B5.aspx Дата звернення: 21.08. 2023 р.

356. Фаузі М. Війна у жовтні 1973 року, дослідження майбутнього арабського дому. Каїр, 1989. 370 с.

357. Федянин В. Посол Ізраїля в Україні Зина Калай-Клайтман: на Близькому Востокі оптимізм і песимізм – небезпечні, необхідний реалізм. Зеркало тижня. 2008. № 2. 18 – 25 янв.

358. Фісанов В. Ліберальний міжнародний порядок: «реалії» втілення та концептуальне бачення. Історичні і політологічні дослідження. 2019. №1.С.23-28.

359. Фісанов В. Позиція СРСР в умовах наростання воєнно-політичної кризи напередодні Шестиденної війни на Близькому Сході. Літопис Волині. Всеукраїнський науковий часопис. Заснований у 2001 р. Число 29. 2023. С. 127 – 132.

360. Фісанов В. Проблеми міжнародного врегулювання на Близькому Сході у роки холодної війни (за матеріалами опублікованих документів та сучасної документалістики). Науковий вісник Чернівецького університету. Історія. Чернівці, 2019. №1. С.101-108.

361. Фісанов В. До нового розуміння асиметрії міжнародних відносин: особливості ХХ і ХХІ століть. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент. зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2022. С. 123-142.

362. Фурсіна Н. А. Еволюція розвитку збройних сил та концепцій воєн. Економіка та держава. 2018. № 10. С. 86–90.

363. Хазанов Й. Про національну державу. Єврейська держава на початку ХХІ ст.: антологія сучасної ізраїльської суспільно-політичної думки (обрані публікації єрусалимського журналу «Azura»). Гешарім, 2008.С.14 – 24

364. Ханін В. Держава Ізраїль: політика і суспільство: навчальний посібник / В. Ханін, А. Романюк, В.Чернін. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2017. 372 с.

365. Хатина М. Египетско-израильский мирный договор: процесс и результаты. Иерусалим: издание культурно-просветительного общества «Теэна», 2002. 130 с.

366. Хейкал М.Х. Тайные переговоры между арабами и Израилем, шторм войны и мира. Часть 2 . Каир, 2001. С. 450–451.

367. Хігер Л. Шестиденна війна. До історії одного міфу. <https://web.archive.org/web/20070611230535/http://www.waronline.org/analysis/six-day-war.htm>

368. Ченовет Е., Стефан М. Дж. Чому ненасильницький спротив ефективний. Стратегічна логіка громадянського конфлікту / Переклад С.Гіріка. — К.: Видавництво «Кліо», 2014. 370 с.

369. Черчилль Р. С. і В. Шестиденна війна. Єрусалим, «Бібліотека-Алія», 1989. <https://vehi.net/istoriya/israil/voina/index.html>

370. Черчилль, Р. и У. Шестидневная война. Иерусалим: Библиотека-Алия, 1975. https://vtoraya-literatura.com/pdf/aliya_017_churchill_shestidnevnaaya_vojna_19_75__ocr.pdf Дата доступу: 6.02.2022 р.

371. Швед В. «Арабська весна» в трансформаційній динаміці надбань, глухих кутів та політичного досвіду: між цивілізаційним ідеалом та соціально-економічним ризиком. Історичний розвиток глобальної периферії як чинник трансформації сучасної світосистеми : зб. наук. пр. / відп. наук. ред. О.І. Лукаш. НАН України, Держ. установа «Ін-т всесвіт. історії НАН України», Ін-т Конфуція Київ. нац. лінгвіст. ун-ту. Київ : ДУ «Ін-т всесвіт. історії НАН України», 2016. – 271 с. – С. 181-206.

372. Швед В. Арабський світ у постреволюційний період: формування нової парадигми розвитку. Цивілізаційні чинники світобудови: джерела походження, потенціал взаємодії та виміри конструктивізму (афро-азійський регіон): Збірник наукових праць. Ред. кол. В.О. Швед, О.І. Лукаш, Н.Д.

Городня та ін. ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». К.: Наукова думка, 2015. 230 с. С. 109-115.

373. Швед В. Близькосхідний регіон у сучасних стратегіях трансатлантичної спільноти: монографія. Київ: НІСД, 2006. 242 с.

374. Швед В. Ісламський чинник та «Арабська весна»: деякі аспекти взаємовпливу. Аль-Калям. Збірка наукових праць Українського центру ісламознавчих досліджень. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», К., 2014. С. 48-53.

375. Швед В. Питання трансформації Великого Близького Сходу у сучасних геополітичних інтересах. Третя світова теорія: Матеріали міжн. конф. 21-22 травня 2004 р. м. Київ / За ред. Г.П. Балабанова. К.: Фенікс, 2004. С. 67-83.

376. Швед В. Проблеми і перспективи близькосхідної політики США . Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України: Монографія / Рада національної безпеки і оборони України, Національний інститут проблем міжнародної безпеки / Відп. ред. Б.О. Парахонський. – К.: ПЦ «Фоліант», С. 128 – 137.

377. Швед В. Сполучені Штати Америки та Саудівська Аравія на сучасному етапі: становлення нового етапу стратегічного партнерства. Науковий вісник Дипломатичної академії України. Ч.ІІІ. Серія «Політичні науки». К., 2017. С.123 – 128.

378. Шепилов Д. Т. Суецкий вопрос. Москва, 1956. 159 с.

379. Шібель В. М. Мирний процес палестино-єврейського міжнаціонального конфлікту: уроки минулого. Грані: наук.-теорет. і громад.-політ. альм. Дніпропетровськ, 2013. №11 (103). С.130 – 137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2013_11_27 Дата доступу: 20.11.2022 р.

380. Штереншис М. История государства Израиль. 1896 – 2005. Грцлия: ISRADON, 2005. 735 с.

381. Эпштейн А. Д. Ближайшие союзники? Подлинная история американо-израильских отношений : в 2-х т. Т. 1 : Эпоха

межгосударственных войн : от Второй мировой Войны до Судного дня, 1945-1973. Иерусалим, 2014. 310 с.

382. Эпштейн А. Д. Вторая встреча: как друг друга не поняли Давид Бен-Гурион и Джон Кеннеди. URL: <http://hadashot.kiev.ua/content/vtoraya-vstrecha-kak> (дата звернення: 31.08.2019).

383. Эпштейн А. Д., Кожеуров С. Россия и Израиль : трудный путь навстречу. Иерусалим, Москва, 2011. 222 с.

384. Эпштейн А.Д. Ближайшие союзники? Подлинная история американско-израильских отношений. Москва-Иерусалим: Мосты культуры/Гешарим, 2014. 436 с.

385. Эпштейн Алек Дж. Войны и дипломатия. Арабо-израильский конфликт в XX веке. К.: Дух і літера, 2003. 216 с.

386. Эттингер Ш. Очерк истории Еврейского народа. Иерусалим, 1972. Т. 2. 486 с.

387. Яворська Г. Щодо сучасних тенденцій розвитку ситуації на Близькому Сході. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень при Президентові України. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1020/> Дата доступу: 9.09.2022 р.

388. Ястремська І. Палестино-ізраїльське протистояння в рамках близькосхідної системи безпеки на сучасному етапі. Актуальні проблеми міжнародних відносин : [зб. наук. пр.]. Вип. 89 Ч. 1. К, 2010. С. 15–22.

